

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Uplatnění generického maskulina v českém textu

The usage of generic masculines in a Czech text

Magisterská diplomová práce

Simona Smithová

Poděkování

Děkuji své vedoucí diplomové práce, PhDr. Světle Čmejkové, DrSc., za inspiraci a pomoc, kterou mi při zpracování vždy pohotově poskytla.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. července. 2011

.....

ANOTACE

Cílem magisterské diplomové práce „*Uplatnění generického maskulina v českém textu*“ je poukázat k některým aspektům českého generického maskulina a konceptu genderové korektnosti. Teoretická část shrnuje historické pozadí vzniku pojmu gender a kategorie gramatického rodu, dále si všímá teorie reference. Výzkumná část prostřednictvím analýzy publicistických textů zjišťuje, jaký je vztah mezi gramatickým rodem výrazu označujícího osobu či skupinu osob a jeho referencí. Součástí diplomové práce je také dotazníkové šetření ukazující postoje skupiny českých rodilých mluvčích k požadavku genderové korektnosti.

Klíčová slova: gender, feminismus, genderová korektnost, politická korektnost, specifická reference, generická reference, generické maskulinum

ABSTRACT

The goal of this master's thesis, "*The usage of generic masculines in Czech text*," is to present aspects of Czech generic masculines and the concept of gender-correct communication. First, the theoretical portion of the thesis presents the historic background of the concept of gender and the category of grammatical gender with a view to the theory of reference. The research part probes the relationships between the grammatical gender of an expression denoting person or group of people and its reference. There is also a questionnaire illustrating the attitudes of a group of Czech native speakers towards the necessity of gender correctness.

Keywords: gender, feminism, gender correctness, political correctness, specific reference, generic reference, generic masculine

Obsah

1. Výběr tématu a cíl práce	8
2. Generické maskulinum z pohledu genderu a genderové korektnosti.....	11
2.1 Teoretická východiska	11
2.1.1 Kategorie genderu	12
2.1.1.1 Gender, rod nebo feminismus?	13
2.1.1.2 Gender ve světle historie	14
2.1.2 Rod v jazyce	17
2.1.2.1 Kategorie rodu v češtině	20
2.1.2.2 Vývoj kategorie.....	20
2.1.2.3 Míra rodové explicitnosti v češtině	21
2.1.2.4 Gramatický rod a genderová lingvistika	22
2.1.2.5 Vnitřní organizace kategorie rodu.....	24
2.1.2.5.1 Příznak a generické maskulinum	25
2.1.2.5.2 Vyjádření rodu v češtině	26
2.1.2.5.2.1 Lexikální rod	27
2.1.2.5.2.2 Přechýlená pojmenování.....	27
2.1.2.5.2.3 Vespolečná jména	29
2.1.2.5.2.4 Obourodá jména	30
2.1.2.5.2.5 Vlastní jména	30
2.1.3 Teorie reference	31
2.1.3.1 Slovo jako jazykový znak	31
2.1.3.2 Denotace vs. reference	31
2.1.3.3 Specifická vs. generická reference	33

2.1.3.4 Reference vs. predikace	34
2.1.4 Shrnutí	35
2. 2 Analýza novinových článků.....	36
2.2.1 Výběr materiálu	36
2.2.2 Sběr materiálu	37
2.2.3 Metoda zpracování.....	37
2.2.4 Výsledky analýzy.....	38
2.2.4.1 NP se specifickou referencí	39
2.2.4.1.1 Reference specifická určitá.....	39
2.2.4.1.2 Neurčitá specifická reference.....	44
2.2.4.2 NP s generickou referencí	45
2.2.4.2.1 Určitá generická reference	45
2.2.4.2.2 Neurčitá generická reference	46
2.2.4.2.3 Vespólná pojmenování	51
2.2.4.2.4 Obourodá pojmenování	53
2.2.4.3 Reference a genderová korektnost	54
2.2.5 Shrnutí	54
2.3 Genderová korektnost	56
2.3.1 Politická a genderová korektnost.....	56
2.3.1.1 Požadavek politické korektnosti	58
2.3.1.2 Požadavek genderové korektnosti.....	61
2.3.2 Anketa	62
2.3.2.1 Charakteristika	62
2.3.2.2 Distribuce.....	63
2.3.2.3 Vzorek respondentů	64
2.3.2.4 Výsledky.....	65
2.3.2.4.1 Platnost generického maskulina.....	65
2.3.2.4.2 Možnosti realizace korektních formulací	70

2.3.2.4.3 Formulace názorů.....	76
2.3.2.5 Generické maskulinum a genderová korektnost.....	80
3. Závěr	82
4. Příloha.....	86
4.0 dotazník	87
5. Seznam literatury	92
5.1 Seznam citované literatury	92
5.2 Seznam prostudované literatury	93
5.3 Seznam citovaných internetových článků	95
5. 4 Materiál	96

„Mým snem bylo stát se chirurgkou, ale po rozchodu s Tomášem jsem se rozhodla, že budu kožním lékařem.“

Divadlo Sklep

1. Výběr tématu a cíl práce

Vybrané motto jako by hned v úvodu shrnovalo celé téma mé magisterské diplomové práce, prostřednictvím které budu sledovat naznačené napětí v užívání *tak zvaných* generických a *tak zvaných* specifických forem substantiv označujících lidské bytosti. Kurzívu jsem použila záměrně, neboť ve staťové části práce podrobím analýze publicistické texty, abych ověřila, nakolik je tradovaná generičnost českého maskulina skutečně pravdivá.

Motivací k výběru tématu byla má účast na výběrovém semináři PhDr. Světlý Čmejkové, DrSc. *Čeština a genderová lingvistika*, na kterém se ukázal širší okruh otázek, jimž je možné se skrze genderově orientované bádání věnovat. Veřejné debaty¹ někdy sugerují dojem, že řešit problematiku související se ženami a ženstvím předpokládá skupinu žen, které probírají témata zajímavá třeba pro ně samotné, která se však jeví pro veřejný (neřkuli seriózní) diskurs zbytečná či nehodnotná. Na tyto stereotypní představy pak reagují antifeministická uskupení, ať už jsou jejich představiteli muži nebo ženy, která akcentují především zakomplexovanost, zášť vůči mužům a nedostatek rozumu nebo tradicionalismu na straně těch, kdo se k feminismu přihlásí.

Souvisejícím zdrojem zájmu o problematiku rodu v jazyce pak bylo téma mé ročníkové práce *Dichotomie generické a specifické v jazyce*, v níž jsem mapovala dosavadní přístupy k vyjadřování specifičnosti a generičnosti v jazyce obecně.

Jádrem výzkumu genderové lingvistiky dosud byly především konverzační analýzy zkoumající rozdíly mezi jazykem mužů a žen v jejich vzájemných rozhovorech.² V této práci se k ideovému paradigmatu genderu hlásím potud, pokud ovlivňuje výběr sledovaného fenoménu, tedy distribuci gramatického rodu lexikálních jednotek pojmenovávajících osoby v dnešní publicistice. Konkrétně chci hledat odpovědi na následující otázky:

¹ Pořad České televize *Tah dámou*, který měl ukázat neoprávněnost takového stereotypu, podobné předsudky často jeví i v běžném životě.

1. Kdo může být referentem generického maskulina?
2. V jakých kontextech není informace o biologickém pohlaví referenta relevantní a je tedy výhodné pojmenovat jej generickým maskulinem?
3. Jak interpretují mluvčí češtiny vybrané příklady generického maskulina v anketním šetření?
4. Jaké jsou postoje téže skupiny mluvčích k požadavku a možnostem genderově korektního vyjadřování v češtině?

Cílem mé práce je předložit řešení navržených problémů, které jsem opřela jednak o analýzu novinových článků, jednak o odpovědi dnešních dvaceti- a třicetiletých na otázky formulované v dotazníku vytvořeném pro tyto účely.

Než však k vytyčenému úkolu přistoupím, považuji za nutné vymezit si výchozí pozice, které implicitně naznačuji výběrem tématu. Diskuse o oprávněnosti českého generického maskulina tu nebyla vždycky. Přinesla ji až konfrontace strukturalistického a poststrukturalistického pohledu na jazyk, neboli, řečeno se sociologií, mezi strukturalistickým a poststrukturalistickým paradigmatem.³ Je velkým přínosem členů Pražského lingvistického kroužku, že rozpracovali lingvistickou teorii protikladů. Zdá se však, že čím vyšší jazyková rovina, s o to větším rozmyslem by tato teorie měla být aplikována. Na vyšších jazykových rovinách totiž situaci komplikují zejména pragmatické faktory, které ovlivňují komunikaci.

Česká lingvistika⁴ tradičně rozeznává pět jazykových rovin: fonetickou, morfologickou, syntaktickou, lexikální a stylistickou. Toto dělení je samozřejmě schematické, jeho účelem je vzájemně silně propojený a součinně fungující jazykový systém kategorizovat a tím umožnit jeho popis. Mezi jednotlivými rovinami existují oblasti přechodu. Předchozí teze o nepřímé úměře mezi platností teorie protikladů a výší jazykového plánu je nejjasněji viditelná na krajních rovinách, tedy fonetické a stylistické: zatímco distribuce příznaků mezi fonémy je široce přijatelná, při hodnocení ne/příznakovosti určitého textu jako mluvčí přihlížíme k okolnostem jeho vzniku, k autorskému záměru, k účelu, který má v komunikaci plnit atd. Nakonec jsou však recipienti a recipientky nuceni text *nějak* interpretovat; jejich interpretaci ovlivňují osobní preference, předchozí (nejen) komunikační zkušenosti, znalosti mimojazykové reality, světonázor a jiné vnější i vnitřní faktory. Vystává tak otázka, jak se

³ Pro definici *paradigmatu* viz např. Renzetti; Curran, 2003, s. 22.

⁴ Tuto stratifikaci je možné doložit organizací každé soudobé gramatické příručky, např. Příruční mluvnice češtiny, Mluvnice češtiny (1, 2, 3), které ve svém výkladu využívají vždy popisu separátních rovin – fonetické, morfologické, syntaktické atd.

vyrovnat s těmito přechodovými pásmy. Přijmout pluralitu názorů a přístupů, kterými je možné nepřehlednou situaci uchopit a učinit ji tak přehlednější? Hledat dál *to jediné správné* hledisko?

Pro účely této práce jsem zvolila prvně navržený pól. Na obecné rovině tedy vnímám sít' různorodých platných možností, z nichž volím jednu. Touto volbou však říkám pouze to, že je to jedna z možností.

Výše řečeným *jedním z mnoha* je mi genderové teoretické východisko, jehož výběrem jsem se přihlásila ke společenskovědnímu proudu, který si všímá různých aspektů plynoucích z přítomnosti ženské složky v systému, v případě této práce jde o zaměření pozornosti na to, jak je ve vybraných publicistických textech zacházeno s generickým maskulinem, a na to, které referenty toto maskulinum označuje. S problematikou generického maskulina se pojí otázka genderové korektnosti, její oprávněnosti a možností její realizace, a já se chci alespoň základně dotknout ohlasů tohoto požadavku mezi vymezeným okruhem mluvčích.

Již dříve se příbuzným tématům genderové lingvistiky věnovala Jana Schwarzová, která ve své magisterské práci „*zkoumala pojmenování, identifikaci a charakterizaci žen pomocí různých názvů osob v češtině a němčině*“ (Schwarz, 1999, s. 61), Světlá Čmejrková, která se v roce 2004 podílela na dotazníkovém šetření, který pro Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky zpracovala agentura Amasia (výsledky prezentovala Čmejrková, 2008b) a Jana Valdrová, která analyzovala užití generického maskulina v novinových titulcích (Valdrová, 1997).

2. Generické maskulinum z pohledu genderu a genderové korektnosti

V předkládané magisterské diplomové práci se budu věnovat referenční platnosti pojmenování osob. Jádrem stati je analýza publicistických textů, při níž budu přihlížet k referenční platnosti analyzovaných substantiv. Vzhledem k takto vymezenému úkolu bude potřeba teoreticky uchopit kategorii gramatického rodu a alespoň v základních rysech popsat problematiku jazykové reference. Závěrem se dotknu genderové korektnosti, jak už bylo několikrát zmíněno. Celá práce se tak rozpadá do tří celků. Prvním (2.1) bude teoretické vymezení genderu, rodu a reference, druhým (2.2) samotná analýza a třetím (2.3) interpretace dat získaných distribucí námi sestaveného dotazníku.

V této práci v souladu s prostudovanou literaturou pracuji s pojmy *gramatický rod*, *generické maskulinum*, *bezpříznakovost*, *genderová lingvistika*, *politická a genderová korektnost* a *reference*. Některé pojmy jsou ustáleny a definicí vymezeny lépe, některé hůře, některé téměř vůbec (viz dále). Pro vzájemné pochopení požaduji za klíčové nastínit své chápání daných pojmů, a proto věnuji relativně rozsáhlou část teoretickému vymezení těchto i blízce souvisejících termínů.

Prvním z nich je pojem *gender*. Abych zjistila, jestli je *gender* oprávněný, je třeba jej vymežit od *feminismu*; naposledy jsem se se ztotožněním těchto dvou pojmů setkala při distribuci svého dotazníku. *Gender* jako teoretický koncept je produktem feministických hnutí, není s ním však ztotožnitelný (viz dále). Vzhledem k poměrně novosti tohoto termínu v české lingvistice a s ohledem na negativní konotace, které u některých mluvčích vyvolává, považuji za vhodné představit jej v jeho historických souvislostech.

Další teoretickou oblastí bude gramatická kategorie rodu. Lingvistika rozlišuje rod *přirozený* a rod *gramatický*. Z hlediska sledované problematiky považuji za prospěšné shrnout, jaký je mezi nimi vztah, jak je kategorie gramatického rodu konstruovaná, jak se liší jednotlivé přirozené jazyky, pokud jde o míru vyjadřování rodu.

Nakonec se teoreticky dotknu i problematiky reference, tedy vztahu mezi jazykovou a mimojazykovou realitou.

2.1 Teoretická východiska

V této části tedy blíže představím teoretické koncepty **gender** (2.1.1), **rod** (2.1.2) a **reference** (2.1.3).

2.1.1 Kategorie genderu

Když k nám na počátku 90. let 20. století začaly ve větší míře pronikat informace o feminismu a gender teoriích, které tou dobou tvořily v západním světě nedílnou součást vědecké a univerzitní obce, docházelo nezdědka k jejich ztotožňování.⁵ Tento jev si vysvětlují tím, že zatímco *feminismus* nebyl pojmem zcela neznámým (mluvčí si pod ním, třebaže mlhavě, dokázali něco představit), pojem *gender* se v této souvislosti objevil jako novinka a v tehdejší angličtině neznalé společnosti působil potíže – rozdílností ortografie a výslovnosti počínaje, významovou neukotveností konče.⁶

Původním určením termínu *gender* v sociologii⁷ bylo vysvětlení rozdílu mezi biologickým pohlavím jedince a jeho sociální rolí, kterou má na základě své biologické příslušnosti zastávat. „*Sociologický přístup vychází z práce Margaret Meadové (...) z roku 1935. Jde o termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy.*“ (Lenderová [et al.] (eds.), 2009, s. 16.) Uplatněním historické⁸, antropologické a etnografické perspektivy se ozřejmilo, že zatímco pohlaví je pro člověka kategorií stálou, konkrétní manifestace (mužského nebo ženského pohlaví) a konkrétní představy, co to znamená být mužem nebo ženou, se napříč kulturami a dějinami výrazně liší. Každá kultura tedy nekonstruuje svou představu mužství a ženství stejně, přestože „*každá společnost vychází z biologického pohlaví jako ze základního kritéria (...).*“ (Oakleyová, 2000, s. 121.) Jinými slovy je *gender* soubor rolí, které si jedinec osvojuje v procesu socializace a identifikuje se s nimi.⁹ Pojetí *genderu* se v rámci jedné společnosti přenáší z generace na generaci a podléhá stejným pravidlům jako přenášení jakékoliv jiné tradice. Proměnlivost představy o *genderu* v čase tak může vycházet z generačního boje, v němž jsou určité aspekty stávajícího pojetí přehodnocovány.

⁵ V této souvislosti je možné poukázat např. na neustálenost pojmenování tohoto lingvistického odvětví. Paralelně se objevovaly názvy *feministická lingvistika*, *genderová lingvistika*, *lingvistika rodu/rodová lingvistika* nebo *ženská lingvistika*. Viz Valdřová, 1997, Daneš, 1997, Čmejková, 2002 aj., kteří se pokoušeli s nastalým terminologickým zmatkem vyrovnat. Zatímco kolem poloviny 90. let 20. století převládalo označování *feministická* (Hoffmannová, 1995) nebo se dávala přednost překladu *lingvistika rodu* (Daneš, 1997), dnes je možné za ustálené považovat lingvistiku *genderovou* (Čmejková, 2002, Valdřová, 1997, 2001).

⁶ Argumenty pro dobovou nepřijatelnost *genderu* viz Daneš, 1997, s. 256.

⁷ Přestože původním významem tohoto termínu je *gramatický rod*. (Lenderová [et al.] (eds.), 2009, s. 16.)

⁸ Zásluhou zejména takzvané *woman's history*, tedy alternativním pohledem na dějiny lidstva, jak je tvořily ženy. Pro podrobné informace a přehled základních představitelk tohoto směru viz Lenderová [et al.] (eds.), 2009, s. 7–19.

⁹ Pro příklady odchylek od normy viz např. Oakleyová, 2000.

Svou představu genderu každý jedinec přebírá, nejdřív od rodičů, postupně, jak roste jeho rozhled, od celé kultury, jímž je členem. Oakleyová (2000, s. 125) uvádí, že genderová identita se vytváří brzy (do dvou let života dítěte) a je po zbytek života individua neměnná. Role biologie je zde „*minimální, protože predispozici k výběru ženské nebo mužské genderové identity (...) rozhodujícím a nerasmazatelným způsobem přebíjí proces kulturního učení.*“ (Oakleyová, 2000, s. 129.) Odtud ono tvrzení, že „*lidi se jako muži a ženy nerodí, ale musí se jako muži a ženy naučit jednat*“ (Lenderová [et al.] (eds.), 2009, s. 17.)

Definice pojmu gender je obtížná¹⁰, mimo jiné proto, že tento pojem „adoptovaly“ snad všechny společenskovední obory, každý si jej pak přizpůsobil k vlastním potřebám. Důležitými zůstávají aspekty jako kulturní a společenská podmíněnost chápání a prožívání vlastního biologického pohlaví, konsenzuálnost významového naplnění idey mužskosti a ženskosti.

2.1.1.1 Gender, rod nebo feminismus?

Dnes už je distribuce trojice těchto pojmů v češtině poměrně ustálená a každý z nich popisuje své vlastní sémantické pole. Ale ještě František Daneš (1997) navrhoval pro české prostředí opustit myšlenku zavádění anglicismu *gender* ve prospěch užívání českého ekvivalentu *rod*. Jeho návrh nakonec v úzu nepřevládá a *gender* zdomácněl i v naší vědě. Pro mladší generaci už tento termín nepředstavuje takový problém, jako působil v roce 1997. Mé rozhodnutí užívat tuto podobu plyne z naznačené ustálenosti a výhodnosti. Danešova představa o ekvivalenci *rod–gender* by domyšlena do důsledků znamenala vznik pomyslné rodové triády: *rod přirozený*, *rod gramatický* a *rod společenský*. Nepochybuji o tom, že by si i s touto homonymií čeština nakonec poradila, nicméně dávám přednost druhému řešení, a sice integrování cizího slova do vědecké terminologie za cenu získání dvou symetrických opozic: *gender* × *pohlaví*, *gramatický* × *přirozený rod*. Obě popisují rozdíl mezi biologickou daností a její následnou manifestací v rámci určitého systému. Každá ale slouží k jinému účelu, má jiné významové naplnění a přísluší jiné vědní disciplíně.

¹⁰ Přebírám definici Velkého sociologického slovníku. „*Gender – termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy. (...) Koncepce genderu zdůrazňuje kategorie kontrastujících charakteristik s označením „feminní“ či „maskulinní“, které odrážejí očekávání spjatá s rolí mužů a žen. Rozlišení, vzdálenost mezi „mužským“ a „ženským“ jsou z pohledu kategorie genderu determinovány kulturou a jsou vysoce variabilní (...). Na rozdíl od pohlaví, které je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa, působení, gender vyjadřuje, že velmi rozdílné názory na přiměřené chování žen a mužů mohou mít jak různé společnosti, tak tytéž společnosti v různých obdobích historie, nebo odlišné skupiny v rámci téže společnosti. (...).*“ (Winkler; Petruska, 1996, s. 339.)

Existuje ještě jeden důvod, proč je termín gender výhodnější – toto slovo není v naší tradici tak negativně konotováno, jako feminismus a jeho slovotvorné deriváty.¹¹ To, co v počátku stálo v centru argumentace proti „cizímu“ genderu, tedy jeho významová nezapojenost do tehdejší tradice, zdá se být nyní argumentem pro jeho používání. Šmejkalová (1998) věnovala jeden příspěvek negativní recepci feminismu v české publicistice na počátku 90. let 20. století. Její analýze by se sice dala vytknout jistá neprofesionalita a nevědeckost (nezmiňuje se o metodě výzkumu, nespecifikuje materiál, na němž celou analýzu zakládá, nedodává dostatek podpůrných dokladů atd.), díky čemuž by mohla být interpretována jako tendenční, její závěry ale znějí přesvědčivě. Usvědčuje ty¹², kteří do našeho kontextu feminismus zaváděli, z nedostatečné obeznámenosti s tématem¹³, z uvádění dekontextualizovaných detailů, které si věci neznalý čtenář nemohl zasadit do širšího kontextu, pročež je musel vzít jako fakt, z povyšování vlastního názoru na objektivní informaci apod. Nejzajímavější na jejích úvahách je však popis tehdejší vědecké situace, v níž chyběly překlady pro vývoj druhé fáze feminismu stěžejní, takže při hodnocení tohoto názorového proudu chybělo to nejpodstatnější – hlubší pochopení filozofických kořenů, na nichž gender jako vědní disciplína stojí. Na straně recipienta zase scházela léta potlačovaná schopnost kritického zhodnocení informací, které přinášela masmédiá.

2.1.1.2 Gender ve světle historie

Na těchto místech tedy pro pořádek uvedu krátkou historii vzniku genderu. Vznik tohoto konceptu je volně spjat s feministickým hnutím a ženskou otázkou.¹⁴ Pro pochopení tohoto sepětí si je však třeba uvědomit, že ani feminismus není zakonzervovaný světonázor. Feminismus dnes je diametrálně odlišný od původního hnutí za emancipaci žen v průběhu 19. století, ačkoliv si podržel stejný název. V jeho reflexi je již domestikována představa *tří vln feminismu*.

¹¹ Vlivem ztotožňování se však část konotačního potenciálu přenesla i na *gender*.

¹² K tématu se vyjadřovali spisovatelé a jiné veřejně činné authority. Např. Josef Škvorecký zavedl do češtiny sousloví „sexuální harašení“; tento výraz i další články, které mu v Čechách (např. v Respektu) na počátku 90. let vyšly, dokládají odstup a ironii, s jakou k feminismu přistupoval. Odstín komična se s významovým naplněním *feminismu* pojí dodnes. Dokládá to např. Weissova předmluva k Brownovi (2008).

¹³ Podle Šmejkalové se např. referovalo výhradně o feminismu v singuláru, třebaže už od 70. let 20. století vzniká pluralita feminizmů, z nichž každý poukazuje k něčemu jinému. Pro přehled různých feministických směrů viz např. Sokolová, 2004 nebo Renzetti; Curran, 2003.

¹⁴ Bylo poukázáno (Lenderová [et al.] (eds.), 2009) na ztotožňování i těchto dvou pojmů. *Ženská otázka* je zde chápána především jako praktické usilování o změnu společenského řádu ve prospěch žen, tedy zejména o to, aby mohly požívat stejných základních společenských práv jako muži (práva volit, vzdělávat se, být svobodnými občankami apod.). Feminismus je pak představen jak vědecké pokračování těchto snah obohacené o teoretické aspekty jiných společenskovědních disciplín, hlavně filozofie, sociologie, psychologie aj. (Lenderová [et al.] (eds.), 2009, s. 8.)

„*Kořeny ženské emancipace, artikulující své požadavky už v kategoriích feministické ideologie, spatřujeme v osvícenství. Jeho náznaky jsou zřetelné v liberálních a republikánských tendencích evropských revolucí.*“ (Lenderová [et al.] (eds.), 2009, s. 450.) Právě v době evropských revolucí se zrodila naše moderní společnost, která jako první přiznává práva všem občanům; pro možnost uplatnění těchto práv však bylo zpočátku nutné disponovat určitým majetkem, což bylo problematické pro mnoho mužů, natož pak žen.¹⁵

Bylo by chybou domnívat se, že (alespoň) na počátku byl feminismus jednolitým myšlenkovým proudem. Hned od počátku rozeznáváme 3 formy feminismu: radikální feminismus¹⁶, feminismus rovných práv¹⁷ a sociální feminismus¹⁸ (Winkler, Petrušek, 1996, s. 308).

První vlna feminismu tedy probíhala od konce 18. století, můžeme o ní uvažovat především jako o *ženské otázce*, protože byla vedena snahami změnit postavení žen ve společnosti, jejichž společenský status se odvíjel od statusu manžela (existoval zákon, který podřizoval ženu jejímu muži), vedoucí postavení v rodině náleželo otci. Hlavním úsilím této vlny bylo vymoci ženám možnost vzdělávat se, vykonávat kvalifikovanou profesi a nabyt tak určitého majetku. V závěrečné fázi se všechny snahy upnuly k získání volebního práva pro ženy (u nás zakotveno v ústavě z roku 1920).¹⁹

Druhá vlna neboli vědecký feminismus, přišla v 60. letech 20. století jednak pod vlivem autorů a autorek jako Simmel, Beauvoirová, Woolfová, jednak v součinnosti s hnutím hippies a pacifistickými i jinými politicko-aktivistickými snahami. Dobové klima obrátilo pozornost ke všemu minoritnímu a do té doby opomíjenému; zároveň vedlo k uvolnění morálky sešňorované v předešlých 50. letech. Rovná práva žen se tak dostala do kontextu rovných práv černochů, homosexuálů a jiných menšin; s nástupem svobodomyšlného pohledu na svět se začaly akcentovat otázky vztahu ženy k vlastnímu tělu (antikoncepce, interrupce atd.).

¹⁵ Bylo opakovaně řečeno, že sousloví *všichni občané* v tomto případě znamená všichni bílí heterosexuální muži, pokud možno majetní křesťané. Tento fakt je pochopitelný, uvědomíme-li si složení majoritní společnosti. Interpretace vyloučení žen z těchto základních práv a svobod je většinou založená na rozdílném postavení obou pohlaví ve společnosti, v níž výsadní úlohu uvnitř rodiny i na veřejnosti plní muži (Jandourek, 2001, s. 183). Pro detailní popis rozdílnosti postavení mužů a žen v té době viz např. Havelková, 2004.

¹⁶ „*Usiloval především o nápravu morálně narušených žen.*“ (Winkler; Petrušek, 1996, s. 306)

¹⁷ Těž liberální, „*soustředil se na vysvětlování rozdílů mezi mužem a ženou vlivem sociálního okolí (...).*“ (Tamtéž.)

¹⁸ „*Formuloval své základní premisy v kontextu emancipace a třídního vědomí proletariátu.*“ (Tamtéž, s. 309.)

¹⁹ Podrobně o této fázi feminismu např. Lenderová [et al.] (eds.), 2009.

Urychlujícím faktorem byla druhá světová válka, která výrazně zvýšila podíl pracujících žen. Tato skutečnost vedla k potřebě přehodnocení dosavadního postavení žen ve společnosti (Winkler, Petrusek, 1996, s. 309).

Pro druhou vlnu feminismu je typické její sepětí s liberálním, levicově orientovaným myšlením, které interpretovalo vztahy mezi pohlavími v terminologii třídního boje a vykořisťování.

Zanedlouho pak došlo k proniknutí feministického hnutí na univerzity, kde se z něj ustavil vědní obor. A právě toto zdomácnění na univerzitní půdě mělo za následek rozvíjení teoretických východisek a formulování kategorie genderu, která jako první artikulovala „sociální aspekty pohlaví.“ (Jandourek, 2001, s. 90.) Hlavním přínosem je důraz na společenskou podmíněnost této kategorie, která se „utváří v kontextu určité společenské a ekonomické struktury a přenáší a reprodukuje se procesem sociálního učení.“ (Renzetti; Curran, 2003, s. 29.)

Formulace konceptu genderu působila ve společenských vědách téměř revolučně. Mnoho společenskovědních odvětví si vytvořilo subdisciplínu zkoumající předmět oboru z hlediska genderu. Existuje samostatný vědní obor – gender studies.²⁰ Obecně lze říci, že studium genderu znamená studium postavení ženy ve společnosti (z diachronní i synchronní perspektivy, za současného zohlednění faktorů, které v tomto procesu hrály a dosud hrají svou roli). Hlubší poznání organizace lidské společnosti s ohledem na biologické pohlaví vedlo k artikulaci požadavků rovnoprávnosti a korektnosti, stejně jako požadavku nesexistického²¹ přístupu k jedinci.

Od 80. let 20. století pak se pak mluví o takzvaném postfeminismu, neboli třetí vlně feminismu, pro který je víc než kdy předtím příznačná pluralita proudů, rozvíjí se ekofeminismus, queer teorie, spirituální feminismus, mužský feminismus atd.²², stejně jako „důraz na propojenost genderu a dalších kategorií společenských nerovností, jako je rasa, etnická příslušnost, sexuální orientace, společenská třída, sociální postavení, věk, náboženské vyznání (či jeho absence) apod.“ (Sokolová, 2004, s. 207.)

²⁰ „Obor zabývající se tím, jak jsou soc[iální] a kulturní faktory příčinou rozdílů v mužském a ženském chování (...).“ (Jandourek, 2001, s. 91.)

²¹ „Sexismus znamená hodnocení jednoho pohlaví (...) jako cennějšího než druhé.“ (Renzetti; Curran, 2003, s. 31.)

²² Pro bližší informace viz např. Sokolová, 2004 nebo Renzetti; Curran, 2003.

Čím blíže jsme přítomnosti, tím je zřejmější rozdíl mezi oběma pojmy. Jako by pojem gender čím dál více figuroval jako vědecká kategorie zasahující společenské vědy, zatímco feminismus slouží k označení původního světonázoru, ideologie a společensko-politického aktivismu.

Z hlediska dějin lingvistiky se začíná začleňování konceptu genderu prosazovat do jazykovědného bádání v době poststrukturalismu, pragmatického obratu ve společenských vědách, rozvíjení teorie komunikace, teorie diskursu apod.

Nejpraktičtější a zároveň nejkontroverznějším uplatněním konceptu genderu je požadavek genderové korektnosti, který se v posledních letech stává součástí českého veřejného diskursu. Požadavek korektního vyjadřování se netýká pouze ne/vyjadřování přirozeného rodu referentů v jazyce. Genderová korektnost tvoří část širšího požadavku politické korektnosti.²³

2.1.2 Rod v jazyce

Živá příroda existuje v zásadě ve dvou variantách – samčí a samičí, které se vzájemně potřebují (hlavně) k reprodukci. Toto konstatování je vědomě takto zjednodušující a pomíjí alternativní způsoby rozmnožování živých organismů, které jsou v rámci systému periferní. Tato prazákladní zkušenost se světem kolem nás, tento prazákladní princip zaručující přežití druhu se následně odráží i v jazykovém systému člověka, přesněji v jeho reflexi.

Kategorie rodu v jazyce však nemusí být nutně ustavena na protikladu *mužský–ženský*, který je pro rodilého mluvčího (nejen) češtiny tím základním při klasifikaci substantiv.

Krátký přehled vývoje kategorie rodu (viz dále) ukazuje, že tato kategorie může být strukturována na základě jiných opozic, než je opozice biologického pohlaví jedince.

²³ Viz dále část 2.3.

Corbett (1991) se tomuto tématu věnuje ve své monografii zevrubně a rozlišuje dvě základní báze rodových systémů²⁴ – *sémantickou* a *formální* a své závěry dokládá příklady z konkrétních jazyků.

Obecně lze říci, že podstatou kategorizace jmen na základě sémantického systému jsou významové opozice, jako je *myslíci* × *nemyslíci*, *životný* × *neživotný*, *lidský* × *nelidský* apod. Častým jevem je pak další rozdělení takto vzniklých dvojic. Z životného (myslíciho, lidského apod.) elementu je vydělen prvek mužský proti ženskému, často se vytvoří ještě třetí skupina zahrnující to, co není ani ženské, ani mužské. Morfologie pak toto rozlišení může kopírovat, nikoliv však jako pravidlo, neboť význam slov sám o sobě je při takové kategorizaci dostačující (Corbett, 1991, s. 9). Neznamená to však, že všechny jazyky náležející k sémantickému systému mají právě tři rody. Corbett (1991, s. 10–32) zmiňuje jazyky se dvěma, třemi i čtyřmi rody.

Disponuje-li jazyk dvěma rody, pak je tomu tak zpravidla na základě rozlišení *mužský* × *ne-mužský* (pro výjimky viz Corbett, 1991, s. 11), existují-li tři rody, pak na půdorysu *mužský* × *ženský* × *zbytek*. Jazyková situace se čtyřmi rody může do jednoho systému integrovat dvojí opozici: *myslíci* × *nemyslíci* bytosti na straně jedné, *životnost* × *neživotnost* na straně druhé (kavkazský jazyk Lak), nebo může kategorizovat náhodněji (australský jazyk dvirbal).²⁵

Zajímavé jsou i pragmatické aspekty, které je možno s kategorií gramatického rodu pojít. Corbett upozorňuje např. na záměnu rodu v jazyce Lak za účelem zdvořilého vyjadřování. Porušení této zvyklosti je vnímáno urážlivě. (Corbett, 1991, s. 26.)

Pro kategorizaci gramatického rodu na základě formálního systému je určující forma dané lexikální jednotky. Pravidla pro přiřazení jména k danému rodu jsou buď morfologická, nebo fonologická, rozdíl mezi nimi je následující: zatímco pro fonologický princip stačí znát pouze formu, hláskový sklad daného substantiva (např. všechna substantiva daného jazyka zakončená konsonantem jsou maskulina), morfologický princip vyžaduje více informací, neboť je pro něj podstatná příslušnost substantiva k deklinačnímu typu (je tedy potřeba znát přinejmenším formu pro nominativ a genitiv singuláru, případně pravidla syntaktické shody atd.). Slova spadající k jednomu deklinačnímu typu jsou pak nositeli jednoho rodu.

²⁴ Je na místě zde učinit drobnou terminologickou vsuvku. Corbettův *gender* pojímá na obecné rovině možnosti klasifikace slovního druhu podstatné jméno (*noun*) napříč jednotlivými jazyky. Využívá k tomu popisu konkrétní realizace takové kategorizace a jejích důsledků v konkrétních jazycích.

²⁵ Pro podrobnosti viz Corbett, 1991, s. 15–18.

Pro přirozené jazyky není typické, aby bylo pro ně určující třídění substantiv „čisté“. Jednotlivé typy se na kategorizaci jmen různou měrou spolupodílí (viz Corbett, 1991). Jeden z principů je však zpravidla dominantní. Je-li vůdčím principem sémantika, fonologie či morfologie ji mohou následovat a podporovat (viz tamilština (Corbett, 1991, s. 9)). Je-li vůdčím principem formální hledisko, sémantika může korigovat, případně vytvářet podtypy (tomu jsme svědky například v češtině: převládající formální princip při třídění českých jmen je sémanticky modifikován, čímž vznikají mužské vzory *předseda* a *soudce*, viz dále).

Čeština tak z tohoto pohledu patří mezi jazyky, jejichž kategorie rodu je strukturována především morfologickými kritérii²⁶ a v určitých případech spolupůsobí také sémantika.²⁷ Fonologický princip je uplatněn především při přiřazování gramatického rodu přejímkám z cizích jazyků.

Poslední poznámka této podkapitoly směřuje k pojetí příznakovosti. V naší jazykovědné tradici se pro lepší pochopení ustálilo poukazovat na nepříznakovost určitých forem substantiv označujících osoby prostřednictvím analogie se systémem pojmenování zvířat (např. diference podle pohlaví *pes* vs. *fena*, přičemž substantivum *pes*, jakožto nepříznakový člen, zastupuje oba představitele biologického rodu v kontextu, pro který není relevantní okolnost biologického pohlaví). Corbett tuto situaci (na příkladu ruštiny) také zmiňuje, ovšem v úplně jiném kontextu (v kontextu vespolných pojmenování).²⁸ (Corbett, 1991, s. 68.) Fakt, že v některých jazycích dochází k rozlišení některých (zejména domácích) zvířat podle pohlaví, vysvětluje důležitostí těchto zvířat pro danou společnost, případně příslušnými fyzickými znaky, které od sebe jedince opačného pohlaví na první pohled liší.²⁹ Pojmenování, která pohlavní rozdílnost reflektují, považuje však za záležitost lexikální vrstvy daného jazyka. Čeština je v tomto směru jazyk výrazně rodový³⁰ a slovotvorný. Problematika vztahu (derivovaných) feminin a (původních) maskulin tak často nemusí být primárně vnímaná jako záležitost významová, ale slovotvorná.

Obecná problematika kategorie rodu je však z hlediska cíle této práce relevantní pouze jako obecný úvod do problematiky. Ukázala zejména to, že ať už je základní třídící

²⁶ S prostým fonologickým rozlišením si nevystačíme. Srov. shodné zakončení v Nsg celých deklinačních typů napříč rodovou příslušností.

²⁷ Typ *předseda*, *soudce*.

²⁸ O anomáliích v distribuci rodu (jména vespolná, obourodá) bude pojednáno dále. Corbett se jim také na určitých místech věnuje, vždy však v relaci k přidruženým problémům, např. shoda apod. (Viz Corbett, 1991, příslušné kapitoly.)

²⁹ Např. lev (s hřívou) × lvice (bez hřívou).

³⁰ Viz Eisner, 1997, Lehečková, 2002.

princip jmen sémantický nebo formální, kategorie inspirované biologickým pohlavím jedinců jsou vždy nějak přítomné.³¹

2.1.2.1 Kategorie rodu v češtině

Už starověcí gramatikové hledali princip pro třídění jmen. Oberpfalcer³² načrtává historii vzniku tří gramatických rodů následovně: Protagoras lišil tři kategorie jmen – mužskou třídu, ženskou třídu a věci. Třída věcí pak byla Aristotelem přejmenována na třídu střední. Latinští gramatikové toto rozlišení převzali, integrujíce je do své vlastní gramatické tradice pod přeloženými názvy – *masculinum*, *femininum* a *neutrum*. Tyto tři kategorie jsou ale plodem až starší a poučenější reflexe.

2.1.2.2 Vývoj kategorie

Kategorie zájmen konzervuje protiklad *člověk* (kdo) – *věc* (co). Podle Lamprechta také původní indoevropský prajazyk lišil pouze „osobní a věčný“³³ rod (Lamprecht, A.; Šlosar, D.; Bauer, J., 1986, s. 133). Teprve až na podkladě takového rozlišení se později z kategorie životnosti a osobovosti vydělil rod ženský. Lze tedy konstatovat, že prvotní zkušenost člověka se světem se odehrává v intencích rozdílu člověk–věc; tímto vydělením člověka se otevírá možnost kategorizovat jej dál, přičemž se uplatní další z prazkušeností – existence „dvojího“ člověka, muže a ženy. Rozlišení dospělých jedinců od nedospělých³⁴ je potom krokem logicky následujícím, ačkoliv je otázkou, zda kategorie neuter byla od počátku vyhrazena mláďatům (jak to vidíme v dnešním jazyce), či zda jeho původní funkce byla více spojena s neživostí, věcností. Faktem ale zůstává, že se kategorie gramatického rodu substantiv upevňovala postupně, zejména prostřednictvím nabývání syntaktických funkcí.³⁵

Systém deklinace určovala původně příslušnost substantiva k jednomu z mnoha vokalických nebo konsonantických kmenů. Rodový princip se ale čím dál víc prosazoval. Motivací patrně bylo, že vlivem postupných hláskových změn ztratila kategorie kmene „své

³¹ Pro podrobnosti viz Corbett, 1991.

³² Oberpfalcer, 1933, s. 1.

³³ Srov. Oberpfalcer (1933, s. 27–35.) mluví o jménech *životných a neživotných*.

³⁴ V podstatě jedinců s už vyvinutými sekundárními pohlavními znaky od těch s dosud nevyvinutými sekundárními pohlavními znaky.

³⁵ „Kategorie rodu se udržela u substantiv i později (...), a to proto, že se rodu využilo syntakticky k zdůraznění vzájemných vztahů slov ve větě (shoda přívlastku se substantivem, jmenného přísudku a doplňku s podmětem atd.).“ (Lamprecht, A.; Šlosar, D.; Bauer, J., 1986, s. 133.)

sémantické pozadí a většinou i svou formální manifestaci.“ (Lamprecht, A.; Šlosar, D.; Bauer, J., s. 133–134.)

V součinnosti s nutností vyjadřovat vztahy mezi členy jedné věty se pak rod stal integrální součástí každého substantiva.

Oberpfalcer (1933, s. 2) trochu zastřeně naznačuje možnost, že na počátku stála lidská schopnost analogického myšlení³⁶ a tendence k personifikaci neživých objektů, které nás obklopují.³⁷ Domnívám se, že antropocentrismus ovládá celé dějiny lidského myšlení. Sepětí starověkého člověka s přírodou, z dnešního pohledu omezené možnosti explikace nejrůznějších přírodních pochodů apod., vedly k uchopení světa prostřednictvím pojmů, které byly lidem blízké a které měly co možná nejkonkrétnější význam. Nabízí se tak důvěrně známý rozdíl z rodiny – muž, žena, dítě.³⁸

Srovnání původní Protagorovy koncepce (třída *mužská*, *ženská* a třída *věcí*) s Aristotelovou modifikací, o kterou se pak opřeli latinští gramatikové, ukazuje zajímavý myšlenkový posun od vnímání světa, v jehož centru stojí opozice živé³⁹–neživé, ke kategorizaci založené na pohlavních znacích, jimiž se jedinci odlišují. V obou případech se ale jedná především o třídící princip, jehož analogičnost k mimojazykové realitě byla od počátku reflektována i terminologickou opozicí *genus–sexus*.⁴⁰ Česká lingvistická tradice pracuje s pojmy *gramatický* a *přirozený* rod.

2.1.2.3 Míra rodové explicitnosti v češtině

Manifestace gramatického rodu v současných živých jazycích není totožná. Jednotlivé jazyky můžeme umístit na pomyslnou škálu podle toho, jak silně je v jejich systému přítomen rodový princip, jak dokládá Lehečková⁴¹ na příkladu šesti typologicky odlišných evropských jazyků. Ve shodě s Eisnerovou⁴² intuicí se v tomto srovnání čeština

³⁶ „Některé věci mají vlastnosti a funkce analogické s vlastnostmi a funkcemi osob a zvířat.“ (Oberpfalcer, 1933, s. 2.)

³⁷ Pro více dokladů antropomorfizování přírody viz Oberpfalcer (1933).

³⁸ Latinské *neutrum*, v jehož centru nalezneme názvy mláďat, mohl původně reflektovat i tento nedostatek druhotných pohlavních znaků u lidí. Situaci u zvířat můžeme chápat jako víceméně odvozenou od té lidské.

³⁹ Dále dělené podle základní distinkce lidí na muže a ženy.

⁴⁰ Viz Oberpfalcer, 1933, s. 4–5.

⁴¹ Lehečková, 2002.

⁴² Eisner, 1997.

ocitá na prvním místě, neboť nutnost vyjádřit gramatický rod ve větě nastává poměrně často.⁴³ Eisner hovořil o tom, že všechny slovanské jazyky jsou „*nadány největším imanentním fluidem erotickým*.“ (Eisner, 1997, s. 317.) Tyto aspekty gramatického rodu se plně projeví při překladu z jazyka ne-rodového, jako je například finština, do jazyka rodovějšího, jako je čeština.

Míra rodové explicitnosti⁴⁴ daného jazyka nespočívá jen v tom, co *chceme* jako mluvčí říct, ale především v tom, co *musíme* říct.⁴⁵ Tato nutnost vyjadřovat rod stojí do jisté míry v protikladu s tendencí jazyka k ekonomičnosti vyjadřování. Snad právě tato tendence dala vzniknout *generickému maskulinu*. Generické maskulinum znamená užití maskulina v jeho generické, tedy rodově nspecifické platnosti. České femininum je vždy rodově specifické (označuje ženy), kdežto české maskulinum může v určitých kontextech označovat osoby bez zřetele k jejich biologickému pohlaví. V závislosti na postavení pojmenovávané entity v mimojazykové realitě je pak maskulinum (častěji) nebo femininum (řidčeji) výchozím gramatickým rodem a vznikne-li potřeba označit příslušníka opačného pohlaví, odvodí se rodový protějšek z pojmenování původního.⁴⁶ Pojmenování vznikají na podkladě určité nutnosti a typizovanosti. Je-li typické⁴⁷, že např. určité povolání vykonává muž, pak označení tohoto povolání vznikne primárně v podobě s referenční platností muže. S přibývajícím množstvím žen v dané pozici pak vznikne potřeba i této jazykové reflexe.⁴⁸

Vybraným aspektům spojeným s generickým maskulinem se budu dál věnovat v částech 2.2 při analýze a 2.3 při sumarizaci výsledků dotazníku.

2.1.2.4 Gramatický rod a genderová lingvistika

Nyní se chci ještě zastavit u vztahu mezi gramatickým rodem a genderovou lingvistikou, která „*si všímá toho, jak je vztah mezi jazykem a rodem formulován, jaká síť diferencí se v jednotlivých jazykových systémech historicky vytvořila a jak se s ní v řeči zachází*.“ (Čmejrková, 2008a, s. 151.)

⁴³ Substantivum vždy náleží k jednomu z rodů, přívlastek shodný, demonstrativa, některé číslovky, jmenné části přísudku jsou až na výjimky kongruentní s rodem řídicího substantiva.

⁴⁴ Lehečková (2002, s. 53) mluví o jazycích *více a méně explicitních*, pokud jde o vyjadřování rodu.

⁴⁵ Pro více viz např. Čmejrková, 2003, s. 31.

⁴⁶ Např.: maskulinum *manažer* sloužilo jako výchozí pro derivované femininum *manažerka*, naproti tomu maskulinum *vdovec* bylo odvozeno z původního feminina *vdova*.

⁴⁷ Nezapomínejme na historický kontext.

⁴⁸ Názvy povolání jako *sekretářka*, *chůva*, *zdravotní sestra* dokládají, že tento proces je obousměrný. Dnes se můžeme ocitnout před otázkou, jak takové povolání pojmenovat, zastává-li je muž.

O tom, že rodový princip kategorizace českých substantiv je historicky mladší, byla už řeč. Názory na podstatu kategorie rodu se mezi českými lingvisty různí, jak dokládá Marie Čechová (1976). Mathesius například považoval gramatický rod za kategorii odvozenou z „*kategorií přirozených*“, která se od nich ale v průběhu jazykového vývoje hodně vzdálila. (Čechová, 1976, s. 22.) Pro Mathesia tak zůstává rod kategorií ryze gramatickou, bez důsledku pro sémantiku.

Aby mohlo substantivum ve flektivním systému češtiny dobře fungovat, musí být přiřazeno k jednomu z paradigmat. Lingvisti se shodují, že klíčové je v této souvislosti zakončení jména; pokud jde o názvy osob, pak svou roli hraje i mimojazyková realita. Formální zakončení je pro obecnou strukturaci této kategorie v češtině málo. K přiřazení rodu určitému substantivu je nutno znát celé jeho paradigma⁴⁹, což není v rozporu s tendencí, že konsonant je zakončení typické pro maskulina, vokál –a pro feminina a vokál –o pro neutra.

Vědci řešili i problém se zdánlivě jednoznačným řešením, a sice kolik rodů vlastně čeština rozlišuje. Tradičně se mluví o třech rodech – mužském, ženském a středním. Otázkou ale zůstává, zda kategorie životnosti zakládá samostatný typ rodu⁵⁰, či zda se jedná o „*jev opírající se o sémantickou stránku*.“ (Čechová, 1976, s. 24.)

Z výše uvedeného vyplývá, že jako každá uměle vytvořená kategorie podléhá i kategorie gramatického rodu v systému jazyka vlastním vnitřním pravidlům. Třebaže se zdá tak *přirozená*, pořádek věcí mimojazykové reality kopíruje jen omezeně. Možnost užití generického maskulina s sebou nese komplikace. Zdá se, že existují komunikační situace, kdy není rozdíl v biologickém pohlaví relevantní (v těchto situacích asi většina rodilých mluvčích dá přednost výrazu s generickou platností). Na druhé straně stojí situace, kdy je vyjádření biologického pohlaví referenta součástí promluvy (pak převládá užití rodově specifikujících jazykových prostředků). Mezi takto vymezenými krajními póly zbývá řada pomezích příkladů, kdy adresáti promluvy interpretují až na základě použitých prostředků ne/relevantnost pohlavního rozlišení. Problémem se zdá být ona podvojnost mužského rodu, který má schopnost jak specifické, tak generické reference (viz dále), z čehož plyne i možnost

⁴⁹ Tento požadavek pochopitelně neplatí pro rodilé mluvčí, kteří mají rody „svých“ substantiv osvojeny. Situace je zřejmější, uvážíme-li cizince učícího se česky. Pro správné přiřazení rodu substantivu bude potřebovat znalost celého paradigmatu. Navíc není neobvyklé, že rodová příslušnost substantiva není v daném společenství ustálena (viz dále).

⁵⁰ Tento názor zastával např. Vladimír Šmilauer. (Viz Čechová, 1976, s. 24.)

dvojí interpretace izolovaných maskulin. Reálná promluva ale neexistuje bez kontextu; stejně tak existuje i konvence interpretace.⁵¹

Představitelé a představitelky genderové lingvistiky občas nastavují tomuto jazykovému prostředku zrcadlo tím, že se znovu ptají, je-li existující pořádek stále platný, není-li možnost, že takový pořádek vytváří „tlak na naše vnímání skutečnosti – a její rodové povahy“ (Čmejková, 2008a, s. 151), a není-li možnost, že tentýž pořádek způsobuje, že „tuto skutečnost a její rodovou identitu vnímáme způsobem, který nám nabízí právě jazykové znaky.“ (Tamtéž.) Na základě nalezených odpovědí jsou formulovány požadavky na odstranění všeho, co by mohlo prostřednictvím jazyka sugerovat nějaké preference (například upřednostnění mužského pohlaví ve společnosti).

Jako důkazový materiál vznikají např. asociační testy, které v principu zkoumají míru generické platnosti vybraných pojmenování osob.⁵² Hodnotit detailně tyto testy nebylo možné, jelikož z prezentace výsledků není zřejmý jejich faktický průběh. Zavádějící může být u těchto testů jistý izolacionismus (tedy předkládání do kontextu nezapojených lexikálních jednotek k hodnocení). Tento nedostatek se týká i mého dotazníku. Důvody jsou metodologické, neboť formát dotazníku připouští možnost kontextového zapojení jen s obtížemi. Bylo by jistě možné uvádět zkoumané věty takzvaně *v kontextu*; ale i tento by reálnou promluvu pouze simuloval.

2.1.2.5 Vnitřní organizace kategorie rodu

Už zde byla řeč o tom, že ze synchronního pohledu funguje kategorie rodu v jazyce jako organizační princip substantiv. Praktické projevy této kategorie jsou jak paradigmatické (každé substantivum účastnící se českého jazykového systému má svůj rod⁵³, který „*spolu*

⁵¹ Distribuovaný dotazník, který je součástí mé diplomové práce, v tomto směru ukázal, že rodilí/-é mluvčí češtiny mají dobře osvojené chápání generického maskulina (viz dále). Když řešili např. úkol obsahující příkladovou větu „*Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci", objevovaly se spontánně reakce jako tato: „tady výjimečně dávám mužský rod, je totiž jasné, že celý národ neobsahuje pouze muže, ale že v něm jsou i ženy“ (sic!) nebo „První tvrzení považuji za nejlepší, jedná-li se o Francouze, jsou tím myšleni Francouzi obecně jako národ, ne jako jednotlivci rozdělení na dvě pohlaví.“*

⁵² Pro podrobnosti viz Valdřová, 1999.

⁵³ Je třeba upozornit na to, že „přidělování rodů“ není tak jednoznačnou záležitostí. Setkáváme se s případy, kdy jedno substantivum je v řečové praxi rodově dubletní, což bývá podmíněno územně (např. *kredenc*, některá toponyma jako *Olomouc*, *Boleslav*), omezená skupina substantiv, především nově přejatých z cizího jazyka, se (po omezenou dobu) může objevit ve všech rodových (někdy také ortografických) variantách (např. *image*). (Na tento jev upozorňuje i Corbett, 1991, s. 67.) Distribuce rodu a její frekvence je ověřitelná v Českém národním korpusu. Za kolísání může formální zakončení daného substantiva, které je vlastně jediným mechanismem

s kategoriemi čísla a pádu vytváří soubor deklinačních typů“ (Čmejrková, 2002, s. 264)), tak syntagmatické (projevující se kongruencí).

Centrem mého dalšího zájmu však budou pouze substantiva pojmenovávající osoby.

Pro češtinu platí dvě základní teze. Jednak je to jazyk *flektivní*, s rozsáhlým systémem deklinačních paradigmat, což vede k potřebě pevné rodové charakteristiky každého substantiva, jednak je to jazyk *slovotvorný*. Proces derivace (ať už sufixální, nebo prefixální) je pro češtinu příznačný. Téměř od každého slovního základu je v případě vzniku komunikační nutnosti možné vytvořit slovo nové. Tento proces je názorně viditelný v zacházení s pojmenováním osob (eventuálně zvířat), kde je možné prakticky okamžitě vytvořit rodový protějšek stávajícího maskulina, chceme-li/potřebujeme-li/musíme-li vyjádřit, že se v daném kontextu jedná o totéž s příznakem ženskosti, a naopak.

2.1.2.5.1 Příznak a generické maskulinum

Strukturalistická lingvistika propracovala velice přehledný systémový popis příznakovosti v jazyce. Tato teorie se opírá o poznatek, že vytváří-li nějaká entita systémové opozice (hlásky ve fonologii, dvojice sufixů v morfologii, dvojice substantiv v lexikologii apod.) lišící se pouze jedním příznakem, pak se ten člen dané opozice, který má onen příznak navíc, stává členem *příznakovým*, druhý z nich zůstává členem *bezpříznakovým*. Nepříznakový člen může fungovat zástupně za příznakový člen, pokud rozlišující příznak není relevantní. Tato teorie původně popisovala vztahy mezi hláskami pro potřeby fonologie, kde se prokázala jako vysoce funkční a systémová. Následně pak byla aplikována i na popis vztahů opozic na vyšších jazykových rovinách.⁵⁴ Mužský člen dvojice byl prohlášen za člen bezpříznakový, z toho vyplývá jeho dvojitá reference – rodově specifická⁵⁵ a rodově nespécifická⁵⁶, kdežto druhý člen dvojice byl označen za člen příznakový referující pouze rodově specificky. Užití mužského členu opozice ve funkci rodově nespécifické se nazývá *generické maskulinum*. Genderová lingvistika ukázala, že „*jakkoli se může tato strukturalistická teorie zdát vědecky přijatelná, přestala být v některých zemích a jazycích přijatelná společensky*.“ (Čmejrková, 2002, s. 264.)

přiřazení přejatého substantiva k některému z rodů. Každý rod ale obsahuje substantiva více zakončeními; v tuto chvíli hraje důležitou roli většinová tendence, jak už o ní byla řeč (2.1.2 této práce).

⁵⁴ Pro příklady aplikace teorie příznakovosti na ostatní jazykové roviny viz např. Dokulil (1958).

⁵⁵ Mužské označení pojmenovává bytost mužského pohlaví.

⁵⁶ Mužské označení pojmenovává lidskou bytost obecně, např. jako druh.

Problémem totiž je, že kategorie ne/příznakovosti je beze zbytku aplikovatelná pouze na opozice *privativní*.⁵⁷ Vztah mezi rodovými dvojicemi však lze chápat jako *ekvipolentní* (jak dokládá Čmejrková (2002) v návaznosti na Dokulila (1958)). V takovém případě by možnost substituce nepříznakovým členem páru zcela odpadla. Bylo by tedy dobré spíše se ptát, zda vztah mezi rodovým párem je skutečně buď privativní, nebo ekvipolentní, či zda privativnost, resp. ekvipolentnost je otázkou úhlu pohledu a následné interpretace. Doklady⁵⁸ lze totiž, zdá se, nalézt pro obojí.

Realita není nikdy jednoduchá. U generického maskulina, které označuje mimojazykovou realitu dvěma způsoby⁵⁹, to platí dvojnásob. O tom, zda je použité maskulinum generické, rozhoduje řada věcí, Čmejrková (2003) jmenuje význam lexikální jednotky, celkový kontext promluvy, autorskou a čtenářskou perspektivu. Obecně vzato zde tedy velkou roli sehrává vlastní význam lexikální jednotky (viz dále).

2.1.2.5.2 Vyjádření rodu v češtině

V této části zaměřím pozornost na způsob, jakým je členěna třída pojmenování, názvů osob, pokud jde o gramatický rod. Rodově explicitní čeština může reflektovat biologické pohlaví referenta/-ky lexikálními nebo slovtvornými prostředky.

Množinu pojmenování osob lze dále strukturovat. Ze zde sledovaného pohledu se jeví výrazně sdružování těchto názvů do dvojic, to znamená vytváření vzájemných rodových protějšků pojmenování osob – maskulinum pojmenovává mužského nositele, femininum ženského nositele.

Tyto dvojice pojmenování osob tvoří dvě výrazné skupiny. Pro jednu skupinu je příznačné, že jejími členy jsou dvojice různých slovtvorně nepříbuzných slov⁶⁰, pro druhou skupinu platí, že z primárního členu dvojice je derivován člen sekundární.

⁵⁷ Tj. ty, jejichž členové se liší právě jedním distinktivním rysem. Pro podrobnější definici typů opozic pro fonologii viz např. Palková, 1994.

⁵⁸ Dokulil, 1958 vs. Daneš, 2001, 2007.

⁵⁹ S odkazem na biologické pohlaví referentů i bez něj.

⁶⁰ Např. dvojice *muž* a *žena*, *matka* a *otec*, *bratr* a *sestra* atd.

2.1.2.5.2.1 Lexikální rod

Symetricky je v systému pojmenování osob uspořádaná skupina lexikálních jednotek vyjadřujících biologický rod lexikálně. Centrem této skupiny slov jsou původní, slovtvorně neodvozené názvy osob, kterých je v češtině, a potažmo v každém jazyce, relativně omezený počet. Tato slova představují nejstarší vrstvu slovní zásoby, označují obecné lidské rozlišení či funkce (*muž × žena, chlapec × dívka, ženich × nevěsta* apod.) a rodinné vztahy (*otec × matka, bratr × sestra* apod.)⁶¹ „Vztah mezi oběma členy je ekvipolentní. Oba rodové protějšky jsou příznakové a nemohou substituovat jeden druhý.“ (Čmejrková, 2002, s. 266.) Čmejrková⁶² zde hovoří o jádru a periférii této skupiny substantiv. V jádru jsou již probíraná (alespoň ze synchronního hlediska) neodvozená substantiva, zatímco na periférii stojí formálně sice odvozené názvy osob (z feminina odvozené maskulinum *tchán × tchyně*, femininum vzniklé přechýlením *švagrová × švagr, císařovna × císař, královna × král*), zároveň ale u těchto dvojic zpravidla nenacházíme možnost zastoupit oba členy opozice jedním z nich. Vztah mezi členy je stejně jako v jádrové části skupiny ekvipolentní.⁶³

V případě, že je mezi členy opozice vztah ekvivalence, můžeme někdy nalézt samostatné výrazy, které označují dvojici referentů dohromady (například *rodiče, manželé, sourozenci*), prostřednictvím kterých „se vyjádření přirozeného rodu vyhýbáme.“ (Čmejrková, 2002, s. 267.) Jedná se o „*opisná pojmenování (...) pokrývající mužský i ženský protipól určitého konceptu.*“ (Tamtéž.)

2.1.2.5.2.2 Přechýlená pojmenování

Asymetricky je uspořádaná značně produktivní skupina substantiv odvozených, přechýlených.⁶⁴ Většinový proud slovtvorné derivace jde od maskulin k femininům, tedy ženská podoba substantiva je odvozena, nejčastěji sufixací, od mužské. Tento způsob je praktický – kořen slova nese lexikální význam, sufix pak nese informaci o ženském

⁶¹ Pro další příklady viz Čmejrková, 2002, 2003.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Čmejrková zde nicméně upozorňuje na metaforické kontexty, kdy je možno v některých případech interpretovat maskulinní část této dvojice jako genericky referující (viz příklady typ *Mysleme na naše vnučky*. Čmejrková, 2002, s. 267)).

⁶⁴ Přechýlování (lat. motio) je slovtvorný prostředek spočívající „v tom, že k pojmu živé bytosti, nerozlišenému, pokud jde o její pohlaví, připojujeme doplňující znak určitého pohlaví, zpravidla ženského, u jmen zvířat též mužského.“ (Dokulil, 1962, s. 47.) Je otázka, nakolik pojmenování osob vzniká nejprve jako *nerozlišené*, pokud jde o její pohlaví, či jestli častá prvotnost maskulina není důsledkem a) biologických rysů určujících denotaci objektu, b) historickou distribucí rolí v církevním, sociálním a profesním prostředí. Tyto faktory v trochu jiné souvislosti jmenuje Čmejrková (2002, s. 275–276).

biologickém pohlaví pojmenovávané osoby. Sekundární odvozenost feminin od maskulin slouží někdy v genderově orientovaných textech jako doklad patriarchální povahy jazyka.⁶⁵

Tyto rodové páry si mohou být stylisticky rovny, derivované femininum je pak mluvčími vnímané jako *dostatečně vžitě* či *ustálené* a tím pádem i neutrální (není nositelem dalších konotací a označuje pouze příznak ženskosti)⁶⁶, u jiných je podoba odvozeného feminina méně ustálená⁶⁷ (užití neustálené formy je vnímáno jako *nehezké, divné, nepřirozené*).⁶⁸ Tento proces je možné vnímat jako obousměrný, postihuje tedy obecně sekundárně odvozený člen dvojice, ať už je tímto členem femininum nebo maskulinum (srovnej komplikace s označením jako *zdravotní sestra, sekretářka* apod.⁶⁹).

Vztah mezi tímto typem rodových opozic bývá privativní, jeden z členů (generické maskulinum) může sloužit zástupně za oba členy dvojice tam, kde je možné nebo žádoucí nepoukazovat k biologickému pohlaví označovaného referenta či referentky. I generické maskulinum si ponechává odstín rodové specifčnosti. Na generické platnosti se tak spolupodílí recipienti a recipientky promluvy, kteří „umí“ jeho generičnost interpretovat. Čmejrková (2002, s. 277) upozorňuje s odvoláním na Jakobsona například na to, že objeví-li se členové dvojice v textu v kontrastu, je pravděpodobné, že užití maskulinum má specifickou referenci.

Stylistická platnost, která je navíc proměnlivá v čase (Čmejrková, 2002, s. 274), není jedinou asymetrií, kterou můžeme v této skupině pojmenování rozeznat. Čmejrková (2002, 276) uvádí tři skupiny takových asymetrií (absence [u feminina] některého z významu maskulina⁷⁰; pozitivní konotace u maskulina, negativní u feminina⁷¹; sémantické transpozice nerozvinuté u feminina⁷²).

⁶⁵ Možná je signifikantní, že ve většině případů vzniklo primárně maskulinum a femininum se od něj až sekundárně derivovalo. Nesmí se při tom ale zapomenout na zákonitosti, jakými jsou např. lineární povaha jazyka (některý element prostě musí být první), a na historické, kulturní a společenské faktory a pozici přechylování v systému jazyka (viz Čmejrková, 2002), které jazyk ovlivnily a způsobily v něm některé asymetrie a mezery. Dnes tak jako mluvčí můžeme zkoušet hledat odpověď na to, jak s tímto dědictvím rozumně naložit v současné komunikační praxi.

⁶⁶ Např. *učitel – učitelka, čtenář – čtenářka* aj. (Čmejrková, 2002, s. 273).

⁶⁷ Např. *psychiatr – psychiatř/psychiatryně, chirurg – chirurg/čchirurgyně* (tamtéž, s. 274).

⁶⁸ Hodnotící adjektiva jsou převzata z vyplněných dotazníků, konkrétně z reakcí na výraz *nadšenkyně* (viz část 2.3).

⁶⁹ Oberpfalcer (1933) jmenuje substantiva *vdovec, manžel, kmotr*, které jsou původně odvozena od feminina.

⁷⁰ Např. *mistr – mistryně a mistrová*. Význam každého z feminin je jiný. *Mistr* v sobě koncentruje oba významy.

⁷¹ Např. *profesionál – profesionálka*

⁷² Metaforické užití výrazů jako *dědové, otcové, synové* a *vnuci* pro označení celé generace.

Základním slovotvorným postupem při tvorbě přechýlených substantiv je sufixace. Základní přehled nejčastějších sufixů podává Čmejrková (2002), obsáhleji se této problematice věnuje například Dokulil (1962) nebo Příruční mluvnice češtiny (2003).

Tendence k přechylování je v češtině natolik silná, že teoreticky lze vytvořit rodový pár od každého substantiva. Hranice přechylování jsou tak vytyčeny užitečností⁷³ a přijatelností⁷⁴ takto vzniklých lexikálních jednotek pro společenství mluvčích.

2.1.2.5.2.3 Vespólná jména

Názvy osob náležejících do této skupiny patří po formální stránce k jednomu z gramatických rodů, významově ale může jedno slovo pojmenovat jak muže, tak ženu. Například Eisner (1997), Oberpfalcer (1933) nebo Čmejrková (2002) uvádějí mnoho příkladů takových substantiv. Tuto skupinu tvoří představitelé všech tří gramatických rodů – maskulina, feminina i neutra. Ze synchronního hlediska patří k nejpoužívanějším maskulina (slova obecně označující lidskou bytost *člověk, jednotlivec* aj. nebo rodinné vztahy *rodič, sourozenec, kojeneček* aj.; názvy osob nesoucí pozitivní hodnocení *idol, génius, talent* aj.; názvy osob nesoucí negativní hodnocení *snob, pisálek* aj.; pojmenování nositelů negativních vlastností *blbec, pitomec, lakomec, snaživec* aj.; názvy osob s příznakem expresivnosti, mazlivosti *miláček, drahoušek* aj.), feminina (obecné názvy lidí *postava, osoba, bytost, osobnost*; názvy osob s příznakem expresivity *existence, kreatura* aj; pozitivně hodnotící pojmenování osob *celebrita, autorita, hvězda* aj.; negativně hodnotící pojmenování osob *bábovka, baba, příšera* aj.; historická a historizující označení osob *excelence, výsost* aj.) a neutra (obecné označení nedospělých jedinců *dítě, vnouče, nemluvně, mládě*; někdy negativně hodnotící pojmenování *individuum*; expresivní pojmenování akcentující nedostatečný vzrůst *mrně, škvrně* aj. nebo zvláštní vzhled či vlastnosti *strašidlo, motovidlo* aj.; historické nebo historizující označení osob *veličenstvo*).⁷⁵

Vespólná pojmenování mohou být užitečným zdrojem, je-li pro původce komunikátu důležité nereférovat k biologickému pohlaví pojmenovávané entity, v návrzích na genderově korektní vyjadřování (viz Valdřová (1997)) slouží vespólná substantiva k vytváření opisných

⁷³ Přechýleným pojmenováním pojmenovávaná entita nemusí mít reálné upotřebením (např. *hornice*), viz Čmejrková, 2002, s. 273.

⁷⁴ Tato problematika bude ještě zmíněna v části 2.3.

⁷⁵ Všechny lexikální doklady převzaty z Čmejrková (2002).

variant, kterými je možné obejít nutnost explicitně vyjádřit biologické pohlaví označovaného či označované.

2.1.2.5.2.4 Obourodá jména

Takzvaná obourodá substantiva mají v nominativu singuláru vždy stejný tvar pro oba rody, avšak v nepřímých pádech zpravidla dochází k zařazení takového slova do dvou deklinačních paradigmat⁷⁶. Do této skupiny patří omezené množství substantiv (*choť, rukojmí; expresivní nešika, popleta* aj.), řadí se k nim i substantivizovaná adjektiva typu *průvodčí* a *dospělý/dospělá* (viz Čmejková (2002)).

Stejně jako vespolná jména i obourodá mohou být z hlediska neutralizace protikladu biologického pohlaví vyhovující (viz Valdřová, 1997); existence dvojího paradigmatu však může způsobit obtíže při kongruenci, proto je potřeba volit pečlivě větné pozice, v nichž obourodých jmen jako mluvčí užijeme, je-li naším cílem neutralizace protikladů.

2.1.2.5.2.5 Vlastní jména

Za samostatnou kapitolu v oblasti pojmenovávání osob je možné považovat vlastní jména pojmenovávající konkrétní osoby. Hlavní funkcí proprií je identifikovat jedince.⁷⁷ Česká příjmení (až na výjimky typu *Kočí, Tachecí, Petřů, Matějů* apod.) podléhají přechylování stejně jako apelativní pojmenování osob. Typickou koncovkou je *-ová*⁷⁸, v případě adjektivní podoby příjmení pouze *-á*.⁷⁹

Oprávněnost přechylování cizích ženských příjmení je poměrně citlivá otázka. Na jedné straně stojí praktická potřeba začlenit dané příjmení do českého deklinačního systému, na druhé může stát požadavek pojmenované osoby, která si nepřeje měnit formální podobu svého jména. I v rámci genderově orientované lingvistiky probíhá v této věci debata (viz Čmejková, 2002, s. 268).

⁷⁶ Srov. např. *ten/ta choť*.

⁷⁷ „(...) míra identifikace jedince je různá v závislosti na kontextově vymezeném okruhu jedinců, kteří mohou být jeho referenty (...)“ (Čmejková, 2002, s. 267); Srov. *Petr Novák* jako identifikace konkrétního nositele toho jména × *Petr Novák* jako typizované české jméno označující jakéhokoliv Čecha mužského pohlaví.

⁷⁸ Např.: *Novák – Nováková*.

⁷⁹ Např.: *Veselý – Veselá*.

2.1.3 Teorie reference

Termín *reference* zde používám nejčastěji v souvislosti s generickým maskulinem.⁸⁰ Nyní chci tento pojem vymežit, protože je užíván⁸¹ i v běžné komunikaci, může tedy dojít k nepřesnému chápání. Významové pole pojmu reference nicméně není široké, v jeho centru stojí *odkazování* jazykové jednotky k objektům mimojazykové reality.

2.1.3.1 Slovo jako jazykový znak

Ferdinand de Saussure (1989)⁸² formuloval, že jednotky jazykového systému mají znakovou povahu, jsou bilaterální povahy. Ony dvě konstitutivní části pojmenoval *signifiant* a *signifié* (v českých textech se pracuje s ekvivalenty *označující* a *označované*). Základními rysy jazykového znaku jsou arbitrárnost⁸³, lineárnost⁸⁴ a diskontinuita⁸⁵ (Černý, 1996, s. 141).

Na tomto pojetí jazykového znaku pak vyrostla lingvistická podoblast nazývaná se nejčastěji sémiotika.⁸⁶

2.1.3.2 Denotace vs. reference

O obtížné definovatelnosti významu slova *význam* je možné se dočíst v mnoha publikacích⁸⁷ a svědčí o něm i řada terminologických dichotomií, které se u různých autorů vyskytují (například Quine: *význam/reference*, Carnap: *intenze/extenze*, Morris: *designatum (signifikatum)/denotatum*, Russel: *význam/denotace*, Mill: *konotace/denotace*), všechny v zásadě za účelem modelovat dvojí vztah (jazykového) znaku, jednou je to vztah *znak – význam znaku*, podruhé je to vztah *znak – objekt mimojazykové reality* (Palek, 1989, s. 23).

⁸⁰ Ve spojení, že daná užitá lexikální jednotka má *generickou* nebo *specifickou referenci*.

⁸¹ Samotný výraz *reference* nebo jeho deriváty.

⁸² Před Saussurem si slov, vztahů mezi slovy a vztahů mezi slovy a objekty všimala filozofie (podrobnosti viz Černý, 1996). Dlouho ale převládalo idealistické pojetí předpokládající existenci „*předem dané ideje věcí, k nimž se jednoduše přiřazují jednotlivá slova.*“ (Černý, 1996, s. 140.)

⁸³ Neexistuje žádný vnitřní vztah mezi složkami jazykového znaku.

⁸⁴ Existence jazyka v čase podmiňuje nutnost řadit znaky ve výpovědi za sebou. Jeden mluvčí nemůže vyprodukovat paralelně dva znaky.

⁸⁵ Jazykový znak má mimo jiné funkci svým prostřednictvím ohraničit jinak zcela spojitou množinu mimojazykového obsahu (srov. Černý, 1996, s. 143). Jedním z důsledků je různé členění mimojazykové reality v různých jazycích, což je nejlépe vidět při pohledu na teorii překladu. Míra překrytí významu jinojazyčných ekvivalentů se značně liší – doslovné překlady jsou zřídka možné. Ona míra je tím vyšší, čím jsou objekty mimojazykové reality diferencovanější.

⁸⁶ Srov. Černý, 1996, s. 414–415.

⁸⁷ Např. Peregrin (2003), Černý (1996), Palek (1989) aj.

Terminologické průměty této podvornosti se u autorů liší. Hlavsa například rozlišuje *designaci* pro vztah znaku k významu a *denotaci* pro vztah znaku k objektu (Hlavsa, 1975, s. 11). Lyons posouvá toto uvažování o vztahu znaku dál, rozlišuje *smysl* (sense) a *referenci* (reference) (Lyons, 1977, s. 174) na známém Fregeho příkladu s rozdílem Večernice/Jitřenka.⁸⁸

Lyons (1977) dále pracuje s rozlišením *denotace* a *reference*.⁸⁹ Oba pojmy chápe jako spolu související: stejně jako Palek a Hlavsa rozumí *denotací* vztah znaku k objektu mimojazykové reality, *referenci* ale specifikuje jako význam navázaný na promluvu, výpověď, nikoliv pouze na lexikální jednotku. Denotace je tak podobně jako význam spjatá s lexikální jednotkou a je v ní uchována nezávisle na kontextu použití; reference výrazů se od ní liší závislostí na kontextu užití.⁹⁰

Pro další analýzu je určující právě toto Lyonsovo pojetí reference. Protože oprávněnost požadavku genderové korektnosti vnímám jako závislou na konkrétním kontextu užití diskutovaných pojmenování osob. Jinými slovy: nejde mi jen o pojmenování jako taková a jejich místo v jazykovém systému, jde mi především o jejich referenční platnost v okamžiku užití v promluvě.

Dalším důležitým bodem je *úspěšnost* reference. Lyons zakládá úspěšnost reference na tom, že na straně adresáta dojde ke správné identifikaci užitého výrazu s *referentem*, tedy pojmenovávaným objektem mimojazykové reality.

Reference má na první pohled blízko k aktu pojmenování (objevily se také pokusy podřadit mu problematiku reference), bylo však poukázáno na to, že v určitém kontextu můžeme referovat k objektu, jehož název neznáme nebo který nemá pojmenování. Příruční mluvnice češtiny⁹¹ (2003, s. 654–656) rozlišuje způsoby vyjádření *určité* a *neurčité identifikace* referenta.

Při určité identifikaci se uplatňuje užití vlastních jmen⁹², deiktických výrazů spojených s gesty⁹³, deskripcí za užití identifikátorů (demonstrativ⁹⁴, posesiv⁹⁵, restriktivních

⁸⁸ Frege na dvojím pojmenování planety Venuše dokládá, že k jedné referenci (planeta Venuše) náležejí dva smysly významu (Jitřenka akcentuje fakt, že daný objekt vidíme na obloze jako poslední po rozednění, Večernice naopak fakt, že je hvězda viditelná jako první při stmívání).

⁸⁹ V centru jeho zájmu je reference.

⁹⁰ Reference je denotací výrazu vždy částečně determinována.

⁹¹ Dále PMČ.

⁹² Např.: *Klára miluje Petra*. (PMČ, 2003, s. 654.) O míře identifikace vždy rozhoduje širší kontext užití a obeznámenost mluvčích s obsahem i okolnostmi promluvy.

⁹³ Např.: *Já se posadím tady, ty se posad' tam*. (Tamtéž.)

vztažných vět⁹⁶). Určité identifikaci napomáhá slovosled, větný přízvuk, vid a jiné prostředky (viz PMČ, 2003, s. 655).

Při neurčité identifikaci se využívá neurčitých zájmen⁹⁷ a spojení substantiva a neurčitého zájmena.⁹⁸ Určitá a neurčitá identifikace biologického pohlaví referenta či referentky hraje důležitou roli při volbě jeho pojmenování (viz část 2.2 této práce).

2.1.3.3 Specifická vs. generická reference

Referencí tedy rozumím vztah mezi jazykovou jednotkou a pojmenovávaným objektem mimojazykové reality, jejíž úspěšnost je založená na následné identifikaci tohoto vztahu adresátem.

Dále je třeba si uvědomit, k čemu z mimojazykové reality a jak se může promluva vztahovat. Jako příklad použiju bramboru. Botanik, dejme tomu specialista na lilkovité rostliny, rozlišuje na základě určitých kritérií několik různých druhů brambor, běžnému spotřebiteli však stačí jedno slovo, aby identifikoval žlutohnědý oválný objekt mimojazykové reality, který je možné konzumovat. Čteme-li jako hosti v restauraci v jídelním lístku, že příloha bude *brambor*, není v daném kontextu příliš relevantní, o kterou konkrétní odrůdu jde, druhově se jedná o tutéž rostlinu. Analogicky pak můžeme chápat i další lexikální jednotky označující entity, jež je možné s jistou mírou abstrakce a zjednodušení zařadit do jedné třídy zvané *druh*. V jazyce tak vzniká potřeba odlišit od sebe slova, která označují *jednotlivce* od *druhu*. O *generické referenci* tedy mluvíme, pokud lexikální jednotka označuje druh jako takový. O *specifickou referenci* se pak jedná, když lexikální jednotka označuje konkrétní individuum.

Při rozlišování *specifické* a *generické* reference je důležitý kontext promluvy. Existují však i takové případy, jejichž kontext dovoluje obě interpretace, neboť se na interpretaci na straně příjemce spolupodílí i mimojazykové faktory.⁹⁹

⁹⁴ Např.: *Podej mi, prosím tě, tuhle a pak ještě tamhletu baňku.* (PMČ, 2003, s. 654.)

⁹⁵ Např.: zájmen *Moje žena pracuje na gymnáziu* (tamtéž) nebo adjektiv *Podej mi, prosím tě, (ten) babiččin šátek.* (Tamtéž, s. 655.)

⁹⁶ Např.: *Můžeš, Vráťo, přijít dřív domů, volala mi (ta) učitelka, které se Pavlík tolik bojí, a nevím, co si o tom mám myslet.* (Tamtéž.)

⁹⁷ Např.: *Někdo nám ulomil zrcátko u auta.* (Tamtéž.)

⁹⁸ Např.: *Vpředu u řidiče stál nějaký pán.* (Tamtéž.)

⁹⁹ Např.: míra znalostí o světě, míra obeznámenosti s kontextem, předchozí zkušenosti atd.

V odborné literatuře se setkáváme s dalšími terminologickými možnostmi.¹⁰⁰ Vždy však jde o uchopení protikladu, který jsme se my rozhodli dále označovat jako *generická*, resp. *specifická* reference.

Carlson, Pelletier (1995) pak rozlišují dvě možnosti realizace generických výpovědí: mluví o *kind-referring NP*¹⁰¹ a *characterizing sentence*.¹⁰² (Carlson; Pelletier, 1995, s. 2–3.) Pro první typ je charakteristické užití konkrétní jmenné fráze, která pojmenovává určitý druh, pro druhý typ je charakteristické, že popisuje nějakou aktivitu, která se opakuje v určitém čase a kontextu, čímž představuje generalizovanou znalost (mluvčího) o světě, kterou získal na základě své zkušenosti se světem.

Lyons (1977) vymezuje několik typů výrazů, jimiž mohou být předměty řeči pojmenovávány¹⁰³; generickou, resp. specifickou platnost mohou mít v závislosti na kontextu jak výrazy určité, tak výrazy neurčité

V následující analýze (část 2.2) si budu všimnout pouze jednoho aspektu, k němuž je možné jazykovými prostředky odkázat, a sice biologického rodu referenta, konkrétně toho, kdo je referentem a je-li jeho pohlaví jazykově vyjádřeno, v jakých kontextech k odkazování pohlaví dochází a v jakých nikoliv. Vystačím si tedy s rozlišením reference *generické* a *specifické*, dále pro mě bude důležité, zda je identifikace referenta/-ky *určitá* či *neurčitá*.

2.1.3.4 Reference vs. predikace

Schwarzová (1999) ve shodě s Greplem a Karlíkem (1998) rozlišuje *referenční* a *predikační* akty. Zjednodušeně lze shrnout, že referenční akty slouží k pojmenování

¹⁰⁰ Encyklopedický slovník a Příruční mluvnice češtiny pracují s dichotomií *generická* × *individuální* reference (Karlík; Nekula; Pleskalová, 2002, s. 370); Generic book rozlišuje *characterizing* × *particular sentences* (Carlson; Pelletier, 1995, s. 19–63); Lyons liší referenci *generickou* × *singulární* (Lyons, 1977, s. 178–197) Schwarzová pracuje s pojmy *jedinečná* × *nejedinečná* reference (Schwarzová, 1999, s. 61).

¹⁰¹ „*The potato was first cultivated in South America.*“ (Carlson; Pelletier, 1995, s. 2.). Tento typ jmenných frází je vymezen proti tzv. *object-referring NP*; zatímco *kind-referring NP* odkazuje k druhu, k celé třídě objektů, *object-referring NP* odkazuje k objektu konkrétnímu. Takové rozlišení ale nekopíruje distinkci *generická* × *specifická* reference, za povšimnutí ale stojí interpretační tendence – jmenná fráze v *characterizing sentence* bude pravděpodobně interpretována jako nespecifická. Pro podrobnosti o možnostech realizace jmenných frází viz Carlson; Pelletier, 1995, s. 5–8.

¹⁰² „*John smokes a cigar after dinner.*“ (Tamtéž, s. 3.)

¹⁰³ Rozlišuje v závislosti na referenci výraz *singulární*, *definitní*, *indefinitní*, *obecný*, *distributivní*, a *kolektivní*. v závislosti na tom

(identifikaci) určitého objektu mimojazykové reality, predikační akty pak témuž objektu přisuzují nějaký příznak.¹⁰⁴

2.1.4 Shrnutí

Cílem úvodní teoretické části bylo vymezit si základní aspekty, z nichž vycházím při analýze novinových článků a které vedly k formulaci otázek v dotazníku. Stěžejní bylo vymezení kategorie gramatického rodu a jazykové reference. Pro detailnější osvětlení výběru tématu jsem přidala navíc vymezení konceptu genderu proti pojmu feminismu, protože adekvátní chápání tohoto konceptu mi v mé každodenní zkušenosti chybí. Takové vymezení považuji za prospěšné už proto, že jsou oba pojmy přítomné ve veřejném diskursu a často dochází k jejich ztotožňování.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Viz Schwarz, 1999, s. 63–64.

¹⁰⁵ Naposledy např. v pátek 15. 7. 2011 v ranním vysílání pořadu Studio 6 na ČT24 v relaci *Tisk s novinářem*.

2. 2 Analýza novinových článků

Druhou část mé práce představuje analýza publicistických komunikátů, jejichž základní funkcí je informovat veřejnost o událostech doma i ve světě. Zpracovávaný materiál tvoří texty seriózního i bulvárního¹⁰⁶ denního tisku.

2.2.1 Výběr materiálu

Při rozhodování o materiálu jsem vyšla z charakteru a rozsahu své práce. Zadání tématu této práce propojuje dvě oblasti – oblast užití generického maskulina a otázku genderové korektnosti. Proto jsem za výchozí materiál zvolila publicistické texty. Důvody jsem k tomu měla tři. Prvním je *stylová charakteristika* publicistických textů. Účelem publicistiky je informovat adresáty o dění ve světě věcně a nezaujatě, základním stylistickým příznakem je neutrálnost a spisovnost (viz například Chloupek; Minářová; Krčmová, 1990).¹⁰⁷

Druhým důvodem je *aktuálnost jazyka* publicistiky a schopnost rychlé reakce na dynamicky se měnící komunikační potřeby.

A třetím důvodem je cílový recipient žurnalistiky, kterým je široká veřejnost (vybrala jsem navíc tři hlavní zástupce takzvaného seriózního denního tisku, jednoho zástupce nejprodávanějšího bulvárního periodika). Je tak oprávněné předpokládat, že jazyk žurnalistiky zasahuje jazykové povědomí českých mluvčích a zároveň odráží nejnovější tendence v jazyce.

Takové vymezení zkoumaného materiálu je pro mě výhodné také v souvislosti s požadavkem genderové, respektive politické korektnosti, jelikož vnímám stylově neutrální a široké veřejnosti určené komunikáty jako potenciální oblast uplatnění tohoto požadavku.

Pokud jde o rozsah zamýšleného materiálu, pak vycházím z toho, že objem analyzovaných textů není určující, protože v centru mého zájmu jsou pojmenování osob, případně jiných participantů děje, jejichž frekvence je v komunikátech relativně vysoká.

V úvodní části jsem zmínila tři badatelky, které by se daly označit za předchůdkyně – Jana Schwarzová, která věnovala svou diplomovou práci ženským pojmenováním v češtině a němčině, Jana Valdřová, která podrobila kritice generické maskulinum užívané v novinových

¹⁰⁶ Tato dvě slova nepoužívám terminologicky, nýbrž ve shodě s jejich běžným významem.

¹⁰⁷ K důležitosti takového vymezení viz část 2.3 této práce.

titulcích a Světla Čmejková, která prezentovala část výsledků z dotazníkového šetření zpracovaného pro Ústav pro jazyk český AV ČR, viz Čmejková (2008b).

Zdrojem materiálu byly Lidové noviny (dále LN), Hospodářské noviny (dále HN) a Mladá fronta Dnes (dále MfD). Jako zástupce bulváru jsem zvolila Nedělní Blesk (dále NB).

Do analýzy nezahrnuji tematické přílohy těchto titulů.

2.2.2 Sběr materiálu

Výšeč materiálu k analýze jsem zásadním způsobem omezila. Hlavním kritériem při tom bylo, aby jeho množství nepřesáhlo hranice zpracovatelnosti. Výchozím časovým ohraničením byly čtyři týdny.

Pro nákup materiálu jsem si předem zvolila následující klíč – v úterý jsem kupovala MfD, v pátek LN a HN, v neděli potom NB. Důvodem při tom byla snaha zohlednit produkci celého týdne a přitom nashromáždit únosné množství zdrojového materiálu.

Novinové tituly jsem sbírala v květnu a červnu tohoto roku; jmenovitě svou analýzu zakládám na výtiscích LN ze dnů¹⁰⁸ 20. 5., 27. 5., 3. 6. a 10. 6. 2011, HN na období 20.–22. 5., 27.–29. 5., 3.–5. 6 a 10.–12. 6. 2011, dále MfD ze dnů 10. 5., 18. 5., 24. 5. a 31. 5. 2011, a NB ze dnů 8. 5., 15. 5., 29. 5. a 5. 6. 2011.¹⁰⁹

K analýze jsem použila výhradně tištěnou verzi daných deníků. Z internetu¹¹⁰ jsem nečerpala.

2.2.3 Metoda zpracování

Vzhledem k sledování reference k biologickému pohlaví nalezených NP bylo třeba pracovat s celými otištěnými články, nikoliv s izolovanými výpověďmi. Příklady vět, které zde uvádím, jsem tedy byla nucena z praktických důvodů pro tyto účely z kontextu vyjmout. Tam, kde je třeba, uvádím potřebné informace o kontextu přímo v textu nebo v poznámce pod čarou.

¹⁰⁸ Vybraná vydání označuji ve shodě s daty uvedenými přímo na tiskovinách.

¹⁰⁹ Na výpisu dat je možné vidět dvě chyby. Za prvé je to má osobní chyba – zakoupení MfD o den později (18. 5. 2011). Druhou chybou je přerušení kontinuity opatřování periodika NB, v důsledku čehož z analýzy vypadává jedna květnová neděle, konkrétně 22. 5. 2011.

¹¹⁰ Každý z použitých titulů má také svůj elektronický protějšek, jehož webová adresa je uvedena také v tištěné verzi. Nejde ale o identickou kopii, obsah webových stránek je může být jiný nebo dynamicky měněn.

Analyzovala jsem všechny věty, v nichž bylo užito pojmenování osob.¹¹¹

Názvy osob jsem dále rozřadila do skupin, hlavním kritériem při tom byl typ reference výrazu.

Primárním cílem analýzy byly větné celky. Problematika titulků byla již z hlediska genderu i s poukazem na genderovou korektnost zpracována (viz Valdřová, 1997).

Titulky tvoří v publicistickém textu samostatnou skupinu. Jejich účelem je především zaujmout pozornost čtenáře, jejich rozsah je limitován.¹¹² Významově titulky zpravidla shrnují obsah následujícího článku. Referenci užitých výrazů lze tedy analyzovat až zpětně, paradoxně jsou ale tím prvním, co recipient/ka čte.

Na tomto místě ještě přidám terminologickou vsuvku. Analyzované výrazy označuji jako *jmennou frázi* nebo *slovesnou frázi* věty. Tyto fráze označuji zavedenými zkratkami *NP* a *VP* (vytvořenými z anglického *noun phrase*, *verb phrase*).

2.2.4 Výsledky analýzy

Analyzovaný vzorek odhalil několik typů realizací NP označujících aktanta slovesného děje. Jako základní kritérium třídění NP jsem použila kritérium reference k biologickému pohlaví referenta (dále jen reference), čímž se z množiny NP vydělily dvě skupiny – **NP se specifickou referencí** (2.2.4.1) a **NP s generickou referencí** (2.2.4.2). Obě skupiny lze dále diferencovat (viz dále).

Pojmenování osob mají různou větněčlenskou platnost (v textech bylo možné najít NP v pozici podmětu, předmětu, doplňku, přívlastku, VP ve funkci jmenné části predikátu). Já si větněčlenské platnosti až na výjimky (viz dále) nevšímám. Odlišuji pouze NP od VP, tedy případy, kdy se jedná o referenci a predikaci.

¹¹¹ Např. *manažer*, *prezident*, *student* apod. Z hlediska výzkumných otázek se soustředím na užití generického maskulina, považuji ale zároveň za účelné odlišit generické maskulinum od maskulina se specifickou rodovou referencí.

¹¹² Pro více informací viz Chloupek; Minářová; Krčmářová, 1990.

2.2.4.1 NP se specifickou referencí

Jmennými frázemi se specifickou referencí rozumím NP, které označují referenta jako muže nebo ženu. Takové NP můžeme zároveň podle typu identifikace dělit na určité a neurčité.

2.2.4.1.1 Reference specifická určitá

Identita referenta je v tomto případě explicitně uvedena – referent je pojmenován vlastním jménem.

NP byla v materiálu realizována jednou, nebo více složkami. Základní variantou byla vícesložková NP, která obsahuje určující apelativum¹¹³ a vlastní jméno referenta (ve formátu *Jméno Příjmení*). Jednosložková NP je tvořena buď pouze popisným apelativem, nebo vlastním jménem¹¹⁴ a v textu slouží jako prostředek variability označení v případě, že je opakovaně jmenován též referent/táž referentka. Platí pak pravidlo, že první výskyt je realizován vícesložkovou NP, v dalších výskytech si pak vícesložková a jednosložková konkurují. (Častěji jsou opakující výskyty tvořeny jednosložkovou NP, není ovšem vyloučeno, že se v průběhu textu nezopakuje i vícesložková NP.) K biologickému pohlaví referuje v tomto případě uvedené vlastní jméno.¹¹⁵ Apelativní složka pak tuto referenci dále podporuje.

¹¹³ Označuje zpravidla jeho **povolání** (*policist(k)a, úředník/úřednice, student/ka* apod.), zastávanou **funkci**, ať už veřejnou či v rámci nějakého celku (*starost(k)a, politik/politička, ministr/yně, předseda/předsedkyně, šéf/ka, nadřízený/-á, zaměstnanec/zaměstnankyně* aj.), dále může pojmenovávat jeho funkci v rámci **rodiny** (*otec, matka, dcera* aj.), jeho **příslušnost k územnímu celku** (*Čech/Češka, Francouz/ka, Moravan/ka* aj.), dále může referenta charakterizovat na základě nějakého **rysu** (*sportovec/sportovkyně, atlet/ka, hudebník/hudebnice, malíř/ka* aj.). Takových sémantických skupin by bylo možné najít více (viz dále 2.2.4.2, kde si budu všimnout, jaké skupiny referentů označuje generické maskulinum).

¹¹⁴ Obměnou formátu zápisu *Jméno Příjmení* je samostatně stojící *Příjmení*, jako prostředek expresivity se objevuje jen *Jméno* (eventuálně hypokoristikon). Např.: *Jinak dary Jiřina už rozbalila.; Tam českému národnímu stříbru, jak se Bohdalce říká, přišla pográtulovat nejen česká kulturní elita, ale i sportovci.* (Oba doklady z jednoho článku, NB, 8. 5. 2011) Tento typ identifikace referenta/-ky se objevuje hlavně v bulváru, v seriózním tisku se objevuje v subjektivizovaných typech textů. V textu (viz příklady s Jiřinou Bohdalovou) se taková identifikace objevuje méně často, nese odstín familiárnosti. Tento způsob pojmenování se objevuje zejména v titulcích: *Usáma koukal na porno* (NB, 15. 5. 2011). V jednom výtisku NB (29. 5. 2011) bylo z celkových 371 užitých jmen 228 ve formátu *Jméno Příjmení*, 62 ve formátu *Jméno*, 50 ve formátu *Příjmení* a 24 bylo s příznakem expresivity. V nebulvárních novinách jsem našla tento způsob pojmenování osob např. v reportáži o gruzínských běžencích. Předkládaný příběh se týkal jednoho manželského páru; oba byli důsledně pojmenováni pouze svými křestními jmény. *Nina a Dmitrij jsou uprchlíky ve své vlastní zemi* (MfD, 18. 5. 2011). Tuto okolnost interpretuji snahou o vytvoření dojmu důvěrnosti ze strany pisatele/-ky.

¹¹⁵ V této souvislosti můžu upozornit na problematiku vlastních jmen cizího původu, jejichž ustrojení se řídí pravidly výchozího jazyka a pro rodilého mluvčího češtiny nemusejí být, pokud jde o biologický rod, průhledná. Jména českého původu jsou však až na výjimky (např. obourodá příjmení) zřetelně rodově specifická. Absence příznaku ženskosti u příjmení lze v některých případech vykompenzovat současným uvedením křestního jména

- i. **Britská panovnice Alžběta II.** včera přejela jen k „sousedům“. (...) **Britská královna** položila věnec na památku irským bojovníkům za nezávislost. (...) **Alžbětu II.** včera v Dublinu uvítala prezidentka Mary McAleeseová i premiér Enda Kenny. (MfD, 18. 5. 2011)
- ii. **Generál Ratko Mladić** byl v tomto směru klíčovou figurou, především kvůli tomu, že velel vyvražďování Srebrenice. (...) Dokud vládl Milošević, byl **Mladić** pod oficiální srbskou ochranou, ale i poté měl zřejmě neoficiální krytí srbských armádních kruhů či rozvědky. (LN, 27. 5. 2011)
- iii. Její kritika se točí kolem plánů **ministra zdravotnictví Leoše Hegera** (TOP 09) posílit pozici zdravotních pojišťoven na úkor lékařů a pacientů. (...) **Ministr** to pouze dával před třemi měsíci k diskusi. (...) Ani to už ale v návrhu není, vzkázal **Heger** komoře. (LN, 27. 5. 2011)

Je možné konstatovat, že je-li užito vícesložkové NP, je referenci popisného apelativa možno považovat za specifickou. Specifickou referenci si ponechává i v případě, že tvoří toto apelativum jednosložkovou NP (viz příklad III.), neboť z kontextu je zřejmé, že apelativum odkazuje k témuž referentu. Vyjádřené vlastní jméno samo o sobě „zveřejní“ biologické pohlaví referenta. U tohoto typu reference a identifikace koresponduje gramatický rod popisného apelativa vždy s biologickým pohlavím referenta/-ky, a to i v případě, že popisné substantivum rozvíjí v pozici neshodného přívlastku slovo jako *funkce*, *pozice* apod. (viz dále).

- iv. *Do spekulací o soudržnosti vládní koalice přichází čerstvý **ministr vnitra Jan Kubice**.* (LN, 20. 5. 2011)
- v. *„Odborné společnosti vždy vytvářely seznamy zdravotních výkonů. To je vysoce odborná záležitost, komora řeší mzdy a vše, co má ekonomický dopad,“ řekla LN **pediatřka a členka předsednictva společnosti J. E. Purkyně Hana Cabrnachová**.* (LN, 27. 5. 2011)

Tyto výskyty tvoří značnou část analyzovaného materiálu. Ženských jmen se v něm objevuje obecně méně, než mužských. Příčinou může být nižší zastoupení žen na těch pozicích, které jsou pro novináře relevantní.¹¹⁶

Specifická reference této NP se odráží v gramatickém rodu užitého apelativa stoprocentně, třebaže v celkovém počtu výskytů převažují realizace s maskulinem. Konkrétní

(např. *Karel Janů × Petra Janů*). Zjednoznačnit referenci nezvyklých cizích jmen (pokud je navíc nelze jednoduše přechýlit) pomáhá např. užití fotografie.

¹¹⁶ Větší polovinu těchto dokladů totiž tvoří uvedení zdroje za přímou řečí. Ke komentáři určité informace nebo události jsou vyzýváni hlavně *šéfové, předsedové, prezidenti* apod. různých *útvarů, institucí, klubů* aj. Větší míra žen zastává pozice mluvčích různých podniků, ministerstev apod.

syntaktická realizace – apozice či nominativ jmenovací (viz příklady VI., VII.) – toto pravidlo neovlivňuje. Tyto dva syntaktické prostředky jsou v textech užívány zhruba stejně často.

- vi. *Aleš Hušák, generální ředitel zkrachovalé Sazky, patří k nejlépe zabezpečeným manažerům v zemi.* (HN, 3.–5. 6. 2011)
- vii. *„Vím to přesně, právě jsem to vyhodnocovala ze sjetiny docházkového systému,“ říká Linda Futerová, asistentka představenstva společnosti Helicar.* (HN 10.–12. 6. 2011)

Méně časté jsou výskyty vícesložkové NP, jejíž apelativní část je tvořena jedním z dvojice substantiv ve vzájemném vztahu ekvipolence. Takové dvojice pojmenování nelze, až na výjimky, interpretovat¹¹⁷ jako genericky referující. U následujících příkladů hodnotím z hlediska reference tyto NP vždy jako specifické.

Zřídka tvoří apelativní část NP výraz *pan/paní*.

- viii. *Nicméně list čínské centrální banky citoval názor jednoho z vládních poradců, že paní Lagardeová by byla do čela MMF žádoucí vzhledem ke zkušenostem, které získala během krize zadlužených evropských zemí.* (HN, 10.–12. 6. 2011)
- ix. *„(...) Řada jiných interpretů by mohla co do počtu hraných písní paní Vondráčkové závidět,“ poznamenal radní Antonín Zelenka.* (LN, 27. 5. 2011)¹¹⁸

Častěji se objevují pojmenování nějakého rodinného vztahu.

- x. *Minulý měsíc se její syn princ Charles stal ve svých 62 letech nejděle čekajícím dědicem trůnu.* (MfD, 18. 5. 2011)
- xi. *Šestnáctiletou dceru Ludmilu začal podle obžaloby zneužívat hned v roce 1983.* (LN, 20. 5. 2011)
- xii. *Stejně jako její muž Dmitrij, jemuž je ještě o sedm let víc.* (MfD, 18. 5. 2011)

Zmíním ještě jeden příklad, který nechávám nezařazený, který ale není v publicistice zcela ojedinělý, protože téma protějšků hlav státu se občas objeví.

¹¹⁷ Našla jsem jeden doklad metaforického užití. *Konec konců je už na čase, aby i tyto děti pochopily podstatu potíží dětí romských, aby měly v dospělosti příležitost napravit chyby svých otců.* (LN, 3. 6. 2011)

¹¹⁸ Pro tento typ pojmenování je typický odstín mluvenosti. Téměř výhradně se objevuje v citacích přímých řečí, v parafrázích nebo v autorských sloupcích, v nichž je užito vyšší míry expresivity (toto pojmenování může být prostředkem expresivity – autor jím referenta/-ku může až dehonestovat. Např.: Polemika z LN (3. 6. 2011), kde autorka reaguje na článek otištěný o týden dřív: *Doufali bychom, že odborník klientku šetrně dovede k poznání, že potrat není příčinou utrpení (...) Ne tak pan Klimeš.* Dané oslovení v kontrastu se slovem *odborník* jako by snižovalo odbornost autora článku, etablovaného klinického psychologa Jeronýma Klimeše.

- xiii. **První dáma** Francie **Carla Bruniová-Sarkoziová** (na snímku) je těhotná. (MfD, 18. 5. 2011)
- xiv. *Jen se stal prvním mužem Kosova.* (MfD, 24. 5. 2011)¹¹⁹

Popisné apelativum může být vyjádřeno i vespolným pojmenováním.

- xv. *Není to tak dávno, co vyšlo najevo, že jeden z vůdců kubánské revoluce a dodnes **idol** revolučně smýšlejících mladíků **Che Guevara** (†39) se v roce 1966 objevil na zapřenou v Praze.* (NB, 29. 5. 2011.)

Určitou specifickou referenci mají NP i v plurálu. Jsou-li v pojmenované skupině referentů jen muži, nebo jen ženy je možné pokládat referenci popisného apelativa za specifickou.

- xvi. **Lékařky Jane Kimová a Sue Goldieová** z Harvard School of Public Healthz nabídly příklad. (HN, 27.–29. 5. 2011)
- xvii. *Váhu mu dodali dva vysocí důstojníci – donedávna **náměstci protikorupční jednotky Zdeněk Tomica a Tomáš Krůl**.* (HN, 20.–22. 5. 2011)

Je-li však skupina referentů z hlediska biologického pohlaví smíšená, je reference NP generická (viz část 2.2.4.2).

Obecně platí, že NP v plurálu je minimálně doplněna vespolným pojmenováním.

- xviii. *V pátek dopoledne vyzvou letos neporažené **světové jedničky Todda Rogerse a Phila Dalhaussera**, olympijské vítěze v Pekingu.* (HN, 20.–22. 5. 2011)

NP v syntaktické pozici doplňku a slovesně-*jmenný* predikát jsou jediné dva případy, kdy je reference popisného apelativa sporná, a to i v případě, že je referent/ka identifikován/a. Psané komunikáty naznačují tendenci ke kongruentnosti.

V NP v doplňku byl gramatický rod popisného apelativa vždy kongruentní s biologickým rodem referenta i referentky.

- xix. *O Černochové se **jako** o možné **ministryni obrany** se mluví už déle, podle informací LN mělo dokonce začátkem týdne dojít k soukromé schůzce Černochové s premiérem Nečasem.* (LN, 20. 5. 2011)

¹¹⁹ Věta se objevila v rozhovoru s prezidentkou Kosova; mluví o svém manželovi.

- xx. *Radek John oznámil, že coby staronový předseda udělá z Bárty hlavního vyjednavče reforem.* (MfD, 24. 5. 2011)

Z toho vyvozují, že tato NP inklinuje ke specifické referenci. Z mluvených komunikátů je však zřejmé, že sklon ke specifičnosti reference není stoprocentní.¹²⁰

V případě predikace je tato tendence ještě silnější.¹²¹ Analýza materiálu tuto tendenci doložila, ačkoliv obdobných výskytů nebylo mnoho.

- xxi. *Zdá se, že francouzská ministryně financí Christine Lagardeová je přijatelným kandidátem pro všechny velké hráče v MMF.* (HN, 10.–12. 6. 2011)

Z poměru nekongruentních a kongruentních VP ale vyplývá, že se nejedná o většinovou tendenci. V analyzovaném materiálu jsem nekongruentní predikát našla jen několikrát.¹²² V ostatních případech byla VP s biologickým rodem kongruentní.¹²³

- xxii. *MUDr. Jana Skoupá je členkou výboru České farmako-ekonomické společnosti, autorkou a spoluautorkou řady domácích a zahraničních publikací zaměřených na tuto oblast.* (HN, 27.–29. 5. 2011.)

- xxiii. *Je úspěšným podnikatelem a zároveň nekuřákem.* (HN, 10.–12. 6. 2011)

NP ve femininu má specifickou referenci nezávisle na typu identifikace.

- xxiv. *Loni v březnu svým autem vytlačil pomaleji jedoucí řidičku z dálnice.* (MfD, 24. 5. 2011)

¹²⁰ V dotazníku např. jedna respondentka napsala, že o sobě mluví v nepřechýlené podobě: „*Já se cítím mít rovné postavení s muži i bez prosazování tohoto požadavku. Sami o sobě mluvím jako o studentovi a ne studentce. Rozhodně mi na tom nepřijde nic podivné.*“ (sic!) (Žena, 24–26) Bohužel neuvádí příklad, takže nevím, jestli užívá tohoto nepřechýleného substantiva také v doplňku, nebo jen v predikátu.

¹²¹ Srov. např. Tah dámou ze dne 25. 6. 2011, kdy o sobě diskutující Daniela Göttelová říká v 15. minutě, že *není právník*, nebo týž pořad ze dne 4. 6. 2011, kdy ve 21. minutě dochází k diskusi, jestli se diskutující dámy cítí být *Češkami*, nebo *Evropankami* (Nora Fridrichová). Vladimíra Dvořáková se cítí být *Čechem*, *Evropanem* potom z většího odstupu (USA), Marta Boučková se cítí být *Češkou*. V psaných komunikátech se tato tendence projevuje méně než v mluvených.

¹²² V jednom výtisku novin (MfD, 24. 5. 2011) jsem našla 16 výpovědí se slovesně-jmenným predikátem. Ve čtyřech případech tvořilo jmennou část vespolečné jméno (*A že se více předpokládalo, že budu jenom tou postavou.*), jednou vlastní jméno (*V tomto nejsem Vít Bárta.*), v jednom případě maskulinum v plurálu (*Tim zmizí ty nekonečné spory, jichž jsme dnes svědky.*), sedmkrát tvořilo VP maskulinum (*Už nezmínil, že byl předsedou strany, jejíž faktický lídr Bárta podle svého plánu (...)*), dvakrát femininum (*Prezidentkou jste se stala téměř ze dne na den.*). V případě singulárových VP s maskulinem a femininem se jednalo o specifickou referenci a určitou identifikaci, v obou případech byla VP rodově kongruentní s biologickým pohlavím referenta či referentky. V jednom případě se objevila VP rodově nekongruentní. (*Zbývalo tedy jediné řešení: shodnout se na nepolitickém kandidátovi. A tím jsem se díky úspěšné policejní kariéře stala.*)

¹²³ PMČ u doplňku uvádí tendenci k přechylování této syntaktické pozice (Karlík; Nekula; Rousínová, 2003, s. 489), u případu slovesně-jmenného predikátu rozlišuje *hodnotící* a *nehodnotící predikátor*, u hodnotícího konstatuje tendenci k nepřechylování, u nehodnotícího k přechylování. Problém je, že u nehodnotícího predikátoru „tendenci k nepřechylování dokládá“ vespolečné podstatné jméno (věta *Ona je genius*). (Tamtéž, s. 403.)

Závěrem ještě zmíním pojmenování osob stojící v syntaktické pozici přívlastku neshodného, jmenovitě názvy funkcí rozvíjející slova jako *funkce*, *pozice*, *post* apod. Následující příklady ukazují, že i je i v tomto případě koresponduje gramatický rod apelativa s biologickým rodem referenta či referentky.¹²⁴

- xxv. *A jak se stane, že je šestatřicetileté policistce nabídnuta **pozice prezidentky** země?* (MfD, 24. 5. 2011)
- xxvi. *Nebyl jsem na koaličním jednání, kde jsem byl nominován **na ministra vnitra**.* (HN, 20.–22. 5. 2011)

2.2.4.1.2 Neurčitá specifická reference

Specifická reference NP je neurčitá tehdy, není-li referent/ka pojmenován/a, nejsou-li referenti a referentky pojmenováni. Přesto NP v některých případech dále k biologickému pohlaví specificky referuje.

Rodově specificky referující jsou všechna odvozená apelativa v ženském rodě, protože femininum nese vždy příznak ženskosti/ženského biologického pohlaví, a to jak v singuláru,

- xxvii. *Hned jsem zavolala své známé **advokátce** a ptala se, co by se mělo udělat s částkou, která by mohla být úplatek.* (HN, 27.–29. 5. 2011)¹²⁵

tak v plurálu.

- xxviii. *Prakticky všechny **dárkyně**, které já mám k dispozici, jsou ženy, které nějakým způsobem prošly tímto zařízením, mají příslušný počet dětí, o které stály, a rozumějí situaci někoho, kdo se jich nemůže domoci vlastními silami.* (MfD, 18. 5. 2011)
- xxix. *Například **házenkářky** v národním celku, který dnes v Olomouci čeká první z dvojice zápasů o postup na mistrovství světa s favorizovanou Černou Horou, dostanou za den v reprezentaci sto korun.* (HN, 3.–5. 6. 2011)

Dále není pochyb o specifické referenci výrazů, které tvoří ekvipolentní opozici, opět platí jak pro singulár,

¹²⁴ Při neurčité identifikaci je to jinak (viz dále).

¹²⁵ Jedná se o rozhovor s bývalou PR manažerkou Věcí veřejných Alenou Maršálkovou; jméno oné advokátky není ani jednou zmíněno.

- xxx. *V rozhovoru pro list Libération na konci dubna prohlásil, že by se nedivil, kdyby někdo zaplatil **nějaké ženě** 500 tisíc až milion eur za to, aby tvrdila, že ji on znásilnil. (LN, 20. 5. 2011)*
- xxxii. *Kristýna říká, že už nikomu nic neřekne, protože nechce, aby si **maminka** o ní v novinách četla, že chodí po večerech po barech s muži a nechává se u toho vyfotit v nových šatech. (HN, 10.–12. 6. 2011)*
- xxxiii. *Když jsem na tento problém poukázal, jeden z ústavních soudců mě na jakémisi shromáždění advokátů pohrdlivě odmítl anekdotou o Mozartovi, který prý na námitku jakéhosi **císaře**, že dílo má mnoho not, odpověděl, že jich je tam přesně tolik, kolik jich je potřeba. (LN, 20. 5. 2011)*

tak i pro plurál.

- xxxiv. *Posuďte sami: předevcírem jsem seděla v tramvaji, nade mnou stáli dva celkem sympatičtí **mládenci** a bavili se o ní. (LN, 10. 6. 2011)*
- xxxv. *Mezi více než dvěma tisíci syrských utečenců, kteří našli dočasné útočiště ve stanových táborech na turecké straně hranice, jsou převážně **ženy** a děti. (HN, 10.–12. 6. 2011)*

Zajímavé je z tohoto pohledu jedno vyrovnání se s ekvipolentní opozicí u lexikálních jednotek *matka* a *otec*.

- xxxvi. *Podle člena etické komise ministerstva zdravotnictví Jiřího Šimka, který léta vyučuje etiku v medicíně, by si lidé měli položit dřív, než se stanou rodiči, dvě základní otázky: „**Jsem schopná(y) být dostatečně dobrou matkou (otcem)?** Dokážu vytvořit pro své dítě dobrou a funkční rodinu?“ (MfD, 18. 5. 2011)*

2.2.4.2 NP s generickou referencí

NP s generickou referencí rozumím takovou NP, která o biologickém pohlaví referenta nevyovídá. I v této skupině nacházíme určitou i neurčitou identifikaci. Neurčitá identifikace převládá.

2.2.4.2.1 Určitá generická reference

Nejzřetelnějším dokladem této reference je užití generického maskulina k označení skupiny referentů obou pohlaví, kdy jsou referenti dále vyjmenováni.

- xxxvii. *Jako kočka a pes na sebe fungují dva známí pražští **advokáti**: Klára Samková, která zastupuje majitele domů, a obhájce nájemníků, poslanec za ČSSD Stanislav Křeček. (HN, 3.–5. 6. 2011)*

Určitá generická reference se typicky uplatňuje v případě, že je možné jmenovat jednotlivé referenty náležející do skupiny vymezené popisným apelativem.

- xxxvii. *Věčkáři volili mezi třemi **kandidáty** – kromě Johna ještě šéfkou poslaneckého klubu Karolínou Peake a poslankyní z Olomouckého kraje Danou Navrátilovou.* (MfD, 24. 5. 2011)

2.2.4.2.2 Neurčitá generická reference

Častějším užitím generického maskulina (i vespolných pojmenování) je pojmenování dále neurčených referentů a referentek. Pro kontext, ve kterém jsou pojmenování, není jejich biologické pohlaví (někdy ani identita) relevantní, protože převažuje důležitost jejich přináležetosti k okruhu vyjádřenému významem samotného názvu. Za základní považují variantu substantiva v plurálu. Objevuje se i varianta se singulárem, který je často možné interpretovat jako synekdochu.

NP s generickým maskulinem může pojmenovávat blíže nespecifikovanou skupinu osob pojmenovanou na základě určitého společného rysu. Takovým rysem je například povolání,

- xxxviii. *Po písemkách z češtiny byli **studenti** vysmátí.* (MfD, 31. 5. 2011)
- xxxix. *Akce přesvědčovala **lékaře** k podávání výpovědí a k odchodu do zahraničí, pokud vláda nesplní jejich požadavky.* (HN, 20.–22. 5. 2011)
- xl. ***Řidiči** si musejí spočítat, jak se jim stávka vyplatí: chtějí zvednout mzdu asi o dva tisíce korun měsíčně.* (LN, 10. 6. 2011)
- xli. *Kolik mají a smějí brát **poslanci**?* (LN, 27. 5. 2011)

zastávaná veřejná funkce,

- xlii. *Každý výdaj z veřejných peněz, které jsou **politikům** a administrativě veřejnosti pouze svěřeny k hospodaření, musí být účelný a legitimní.* (LN, 10. 6. 2011)
- xliii. ***Starostové** chtějí volnější pravidla v polovině území parku.* (MfD, 24. 5. 2011)

blíže nespecifikovaná odbornosti,

- xliv. *Větší úspory podle **odborníků** na financování zdravotnictví přinese soutěžení farmaceutických firem o cenu medikamentů.* (HN, 20.–22. 5. 2011)
- xlv. *Ovšem někteří **experti** takové vysvětlení odmítají.* (LN, 3. 6. 2011)

- xlvi. „*Tým VV plus nějací **poradci** existoval určitě historicky, držel kontinuitu od založení strany,*“ řekla někdejší členka koncepční rady VV Markéta Vojtišková. (MfD, 18. 5. 2011)

státní či etnická příslušnost,

- xlvii. *Proto **Portugalci** říkají, že je jedno, kdo vyhraje – těžko bude lidem stejně.* (HN, 3.–5. 6. 2011)
- xlviii. *Dříve Aleksić před tribunálem obhajoval bývalého generála jugoslávské armády Nebojsu Pavkoviče, který byl zatím nepravomocně odsouzen k 22 letům vězení za zločiny spáchané v roce 1999 vůči **kosovským Albáncům**.* (LN, 3. 6. 2011)

náboženské vyznání,

- xlix. *V Irsku to byl sice rozkol, ale stále mezi **křesťany**.* (20.–22. 5. 2011)
1. *Kdyby se do Polské společnosti úspěšně integrovaly milióny **Židů** – což si dnes nikdo nedokáže představit – nebylo by to znamením, že je Polsko, Evropa i celý svět lepším místem pro život?* (LN, 3. 6. 2011)

přináležitost k instituci.

- li. *Dopravní **odboráři** chystají zřejmě už na začátek příštího týdne velkou stávkou proti vládním reformám.* (HN, 10.–12. 6. 2011)
- lii. ***Poslancům** totiž už leží na stole návrh ministra zdravotnictví Leoše Hegera (TOP 09), který chce do českého zdravotnictví zavést takzvaný standard, tedy seznam úkolů, které by byly hrazeny ze zdravotního pojištění, a vedle toho nadstandard, za který bychom si připláceli.* (LN, 3. 6. 2011)
- liii. *A přesně to považují **investoři** za neprosaditelné, a proto odmítají za rozumný úrok jižanům půjčovat.* (LN, 3. 6. 2011)
- liv. *Nyní, i když **výrobce** nemá šanci v odvolání uspět, tím, že jej podá, o dlouhé měsíce prodlouží dosavadní vyšší cenu.* (HN, 20.–22. 5. 2011)¹²⁶

Skupin referentů, které jsou generickým maskulinem v publicistických textech pojmenovávány, by bylo možno nalézt více. Já jsem se je pokusila izolovat na základě těch distinktivních rysů, které jsem při analýze materiálu vyhodnotila jako nejfrekventovanější. Dále se budu věnovat některým sporným bodům. Jak naznačuje už výčet, někdy odkazuje generické maskulinum více k *osobám*, ke skupině jednotlivců, jindy zase více k *instituci*,

¹²⁶ Řeč je o výrobcích lihovin jako božkovský Stock, ústecká Granette-Starorežná nebo jindřichohradecký Fruko Schulz.

kteřou pojmenování jedinci reprezentují. Z hlediska genderové korektnosti tak vyvstává otázka, jestli NP referující k instituci¹²⁷ požadavku korektního vyjadřování podřídít, či nikoli.

Dále se tedy pokusím tyto skupiny vymezit, v předposlední kapitole této části se pak ke vztahu těchto NP ke genderové korektnosti vyjádřím.

Za nejzřetelnější považuji výrazy jako *majitel, investor, producent, klient, akcionář* apod. v těch situacích, kdy je z kontextu zřejmé, že se nejedná o jednotlivce, nýbrž o velké korporace.

- lv. *Jediný způsob, jak to udělat, je přesvědčit **klienty**, že je dobré riskovat.* (HN, 20.–22. 5. 2011)¹²⁸

Ne vždy je ale situace jasná.

- lvi. *To je sice špatná zpráva pro **spotřebitele**, ale dobrá zpráva pro ČEZ (který je z většiny vlastněn státem, takže je vlastně dobrá zpráva pro nás pro všechny...).*(MfD, 31. 5. 2011)
- lvii. *„Tak velký nárůst našich nákladů jsme museli zčásti přenést i do cen našim **zákazníkům**,“ říká obchodní ředitel dobrovické firmy Martin Kolář.* (HN, 20.–22. 5. 2011)
- lviii. *Ukládání účetních závěrek je přitom pro trh velmi podstatné, protože má poskytovat **akcionářům** či **věřitelům** společností základní informace o hospodaření podnikatelů a informovat o tom i veřejnost.* (LN, 27. 5. 2011)

Tyto tři příklady snad výmluvně dokumentují, jak je obtížné rozhodnout, ke komu nebo čemu je prostřednictvím pojmenování odkázáno, a jak se na konkrétní interpretaci podílí znalost mimojazykové reality. Příklad (LVI) je součástí článku hledajícího odpověď na otázku, co pro Českou republiku znamená rozhodnutí Německa skončit s výrobou atomové energie, týká se tedy problematiky výroby a cen elektřiny. Domnívám, že spotřebitelem elektřiny jsou jak jednotlivci, tak i firmy, továrny, různé provozovny apod. Toto slovo, třebaže jeho slovotvorný význam poukazuje k činiteli¹²⁹, je tak přeneseně možno užít i k označení instituce. Obdobně je možné interpretovat i ***zákazníky*** (z článku o výrobě a prodeji lihovin), jimiž jsou obchody, restaurace a další zařízení, eventuálně jednotlivci – živnostníci

¹²⁷ Tak si tento případ pracovně, pro účely této práce, nazvu.

¹²⁸ Věta je vyňata z rozhovoru s šéfem reklamní agentury Ogilvy. Součástí článku je i odstavec nezvaný *Klienti společnosti*, který vyjmenovává některé z klientů (Coca-Cola, Kodak, IBM, BBC), čímž se ozřejmí, k čemu v textu frekventované označení *klient* referuje.

¹²⁹ PMČ (2003, s. 140) vymezuje jména činitelská jako „pojmenování osob“, která „jen ojedinele, v terminologických okruzích“ pojmenovávají živočichy či neživé substance.

provozující živnost výše zmíněného typu. **Akcionáři** a **věřiteli** jsou asi spíše firmy nebo korporace, než jednotlivci.

Dalším případem jsou pojmenování obyvatel ve významu, který odkazuje spíše ke státu než k jeho občanům (jak tomu bylo v předchozím případě charakteristického rysu příslušnosti ke státu či jinému regionálnímu celku (viz výše)).

- lix. *A **Evropané** si na tento stav zvykli a do své i alianční obrany investovali výrazně méně než Spojené státy.* (LN, 27. 5. 2011)
- lx. *Ani **Irové** se při včerejších Obamových rozhovorech s prezidentkou McAleeseovou a premiérem Kennym nedočkali žádných velkých slibů na cestu z finanční krize, hrozbu státního bankrotu se dále budou snažit zahnat pomocí záchranného balíku od EU.* (MfD, 24. 5. 2011)
- lxi. ***Rusové** sice drasticky omezili dodávky elektřiny ke svým západním sousedům, Minsk ale zatím nahradí výpadek vlastní a ukrajinskou energií.* (LN, 10. 6. 2011)

Tuto skupinu pojmenování je možné z kontextu lehce vydedukovat. Podpurný je v tomto směru příklad LIX., kdy v jedné větě proti sobě ve stejné funkci stojí pojmenování prostřednictvím obyvatel (zde **Evropané**) s prostým pojmenováním státu (zde **Spojené státy**). Do této skupiny řadím také výrazy *sousedé* ve významu *sousední země* a pojmenování na základě vyznání v některých kontextech.

- lxii. *„Rusko bude pomáhat posílení ekonomiky a navázání mezinárodních kontaktů Abcházie, a to se všemi státy včetně těch nejbližších **sousedů**,“* slíbil Putin. (LN, 3. 6. 2011)
- lxiii. *„Obojí by urychlilo rozpad armádních institucí a posílilo kmenové konflikty a současně zvýšilo riziko, že posílí radikální **islamisté**,“* dodal. (LN, 3. 6. 2011)

Jako odkaz (spíše k instituci) interpretuji i označení politických stran, uskupení, obou komor parlamentu, úřadů apod.

- lxiv. *Byl vycházející hvězdou **amerických demokratů**, měl v plánu například i kandidaturu na newyorského starostu v roce 2013.* (LN, 10. 6. 2011)
- lxv. *Právě **sociální demokraté** jsou na ostravské radnici mezi dvěma ohni.* (LN, 3. 6. 2011)
- lxvi. *Vykroužkovaného exposlance Ladislava Libého zase **občanští demokraté** usadili do firmy ČEPS.* (HN, 10.–12. 6. 2011)

- lxvii. **Odboráři** nejčastěji říkají, že odmítají reformy jako celek a k jejich spokojenosti by je bylo nutné stáhnout a kompletně přepracovat. (HN, 10.–12. 6. 2011)
- lxviii. *Poté budou o návrhu hlasovat **poslanci a senátoři**.* (MfD, 10. 5. 2011)

Do této skupiny řadím i lexikální jednotku *partneři* ve významu *koaliční* nebo *obchodní partneři*.

- lxix. *Pokud **koaliční partneři** neustoupí, plánují véčka, že vládu opustí – a budou ji podporovat jen ve vybraných reformách.* (LN, 3. 6. 2011)

Dále jako odkaz k instituci vnímám označení armády nebo některé z jejích součástí, *policii* apod.

- lxx. *V té proti Izraeli bojovaly Egypt, Jordánsko, Sýrie, Libanon a své **vojáky** vyslal také Irák.* (LN, 3. 6. 2011)
- lxxi. *Na druhou stranu to vzbuzuje naději, že Kubice by mohl **policisty** uchránit od politických vlivů a zbavit strachu funkcionáře jako je Martinec.* (HN, 20.–22. 5. 2011)
- lxxii. *I když to zatím nikdo oficiálně nepotvrdil, obyvatelé městečka Lask i místní politici už počítají s tím, že Obama oznámí, že se do Polska přesunou američtí **letci**.* (HN, 27.–29. 5. 2011)

Doposud jsem zmiňovala pouze věty, v nichž bylo generické maskulinum v plurálu, V novinách se ale objevují i věty s generickým maskulinem v singuláru. V náhodně vybraném výtisku (LN, 3. 6. 2011) jsem napočítala, že generické maskulinum v plurálu se objevilo 211x, zatímco v singuláru pouze 27x.

Singulár je možné interpretovat jako synekdochické vyjádření, plurálová i singulárová forma jsou v tomto případě ekvivalentní.

- lxxiii. *V každé lékové skupině zůstane jeden preparát bez doplátku, který potom **pacient** může získat v lékárně.* (LN, 20. 5. 2011)
- lxxiv. *Daň v takovém případě platí vždy **příjemce** zboží, nikoli **dodavatel**.* (HN, 20.–22. 5. 2011)
- lxxv. *Vědí totiž, že **cizinec** se nemůže bránit.* (MfD, 24. 5. 2011)¹³⁰

¹³⁰ Článek se týká přístupu evropských států k cizincům. Plurál v NP *cizinci* v článku převládá.

Jinou skupinu tvoří takové generické maskulinum v singuláru, které doprovází zájmeno například zájmeno *každý*, nebo jiný výraz vyžadující singulárovou formu substantiva.

- lxxvi. *Pro nejlepší pojišťovací agenty byly v lázních připraveny postele s nebesy, které mohl každý účastník jednou využít.* (HN, 20.–22. 5. 2011)
- lxxvii. ***Každého druhého pacienta, který onemocněl, postihnou závažné neurologické komplikace.*** (LN, 3. 6. 2011)
- lxxviii. *Právě to je totiž hranice, na kterou Česko podle doporučení Světové zdravotnické organizace má – trojnásobek HDP na obyvatele.* (HN, 27.–29. 5. 2011)

Ať už je singulár užit ze syntaktických důvodů, nebo jako ekvivalentní varianta vyjádření s plurálem, platí, že jeho užití zvyšuje adresnost a naléhavost textu. V některých případech vyvolává představu textů právní povahy, zejména zákonů, jejichž aktanti jsou zpravidla pojmenováni substantivem v singuláru. Často tak užití singuláru evokuje právní dikci.

- lxxix. ***Inspektor*** podle představ vlády nesmí ***úředníka*** provokovat: může pouze navodit „běžnou životní situaci“ a vyčkat, zda si dotyčný řekne o úplatek sám. (LN, 20. 5. 2011)

NP s generickou referencí, která je v singuláru, se objevuje v pozici neshodného atributu, především rozvíjí-li výrazy jako *funkce*, *pozice*, *post*, *volba* a jiné.

- lxxx. *Bud' měly znovuobsadit post vicepremiéra, pod nějž spadá vládní výbor pro boj s korupcí, nebo mohly dostat funkci předsedy legislativní rady vlády.* (LN, 3. 6. 2011)

2.2.4.2.3 Vespólná pojmenování

Vespólná jména byla vymezena v rámci teoretické části jako substantiva náležející k jednomu gramatickému rodu, označující jak muže, tak ženy. Jejich výskyt není příliš hojný (ve sledovaném výtisku se tento způsob pojmenování objevil 59x¹³¹). Nejčastějším je

¹³¹ V tomtéž výtisku se objevilo 51 článků, což znamená, že na jeden článek připadá průměrně 1,2 vespólného pojmenování. Jejich distribuce není rovnoměrná. V závislosti na rozsahu i tématu článku se objevilo 0–8 vespólných jmen v jednom textu.

vespolné jméno *člověk* (*lidé*, v jednom případě se objevila opisná varianta *lidský život*), které má největší uplatnění, když se uvádějí statistické údaje¹³²

- lxxxii. *Přesto infekci v Německu podlehl už sedmnáctý člověk.*
- lxxxiii. *Zraněno bylo deset lidí.*
- lxxxiiii. *Jen za posledních deset dní si střety demonstrantů s jemenskou armádou vyžádaly 135 lidských životů.*

nebo nespecifikovaný participant děje,

- lxxxv. *Lidé ji zatím pocítili především menším počtem spojů, ve sporu o míru letošního navýšení mezd ale přitahuje.*
- lxxxvi. *Neoficiálně na ostravské radnici přiznávají, že to je hra o nervy, právě proto, že lidem ve stávce nepřijde výplata, což si mnozí z nich začínají uvědomovat.*

Dalšími frekventovanými vespolnými jmény jsou substantiva *rodíče* a *dítě/děti*.

- lxxxvii. *Předpokládaného novinářčina vraha se policii podařilo dopadnout až tento týden, a to v domě jeho rodičů u Grozného v Čečensku, odkud byl přepraven do Moskvy.*
- lxxxviii. *Příčina je jednoznačná: Roma i jeho dítě každý identifikuje naprosto spolehlivě.*
- lxxxix. *Muselo to být nesmírně těžké – napřed tak dlouho sama s dětmi, manžel ve vězení a po návratu trpké zjištění, že se děti otci odcizily.*

Z dalších nalezených vespolných jmen je frekventované ještě označení (*lidská*) *oběť* a *zdroj*. Po jednom výskytu měla substantiva *osoba*, *špička*, *hvězda*, *zvrhlik*, *ikona* a *stávkokaz*, v jiném výtisku například *host*, *hlava* [státu]. Nezaznamenala jsem, že by se vespolná jména objevovala ve vyšší míře jako prostředek neutralizace protikladu biologického pohlaví.

V souvislosti s vespolným jménem *zdroj* a *osoba* je možné zmínit okolnost označení neznámých aktantů. *Zdrojem* bývá označen informátor, v jehož zájmu není odhalení identity.

- lxxxix. *„Podařilo se nám obnovit kontrolu nad velkou částí oblasti, ale kolem policejní stanice se stále ozývají výstřely,“ uvedl policejní zdroj.*
- xc. *S odvoláním na prohlášení NATO, které ale neprozradilo jméno dotyčné osoby, o tom informovala agentura AP.*

¹³² Příklady v částech 2.2.4.2.3 a 2.2.4.2.4 vybírám pouze ze sledovaného výtisku LN ze dne 3. 6. 2011, není-li uvedeno jinak.

Ožehavější jsou výrazy jako *vrah*, *pachatel*, *podezřelý*, není-li dosud známa identita referenta. Já jsem však v materiálu našla těchto dokladů velmi málo. Všechny byly v maskulinu. Zajímavá je z tohoto pohledu následující konstrukce,

- xcii. *Další – a podle francouzského listu Le Monde tako pravděpodobnější – vysvětlení bylo to, že vedení hotelu váhalo s oznámením, protože podezřelým pachatelem byla vysoce postavené osoba.* (LN, 20. 5. 2011)

protože je v ní k pojmenování referenta užito vespolného jména *osoba*, a přitom je jeho identita známá. Věta je z článku o aféře Dominika Strausse-Kahna.

Nakonec zmíním ještě jeden doklad, v němž je neznámost referenta v označení tematizovaná.

- xciii. *V posledním filmu trilogie se ocitáme na Sierakowskio pohřbu, neboť byl zabit **neznámým fanatikem**.* (LN, 3. 6. 2011)

Posledním prostředkem neidentifikace referenta či referentky je výraz *jeden z + generické maskulinum v plurálu*.

- xciiii. *Pochází z Kalifornie, kde studoval u **jednoho ze zakladatelů** konceptuálního umění Johna Baldessariho.* (LN, 20. 5. 2011)

2.2.4.2.4 Obourodá pojmenování

Obourodá pojmenování se vyskytují minimálně (v jednom výtisku jsem našla sedm výskytů). Kromě zpodstatněných adjektiv

- xciv. *Nejvíce **mrtvých** hlásí Indonésie (100).*
- xcv. *Snad se nedočkáme toho, aby začalo ministerstvo právně popotahovat úspěšně **studující** na vysokých školách kvůli tomu, že využíváním svých znalostí porušují autorská práva škol, na kterých se je naučili.*

se objevilo i substantivum *rukojmí*.

- xcvi. *Já respektuji, že jsme v demokratické zemi a že každý má právo vyjádřit svůj názor na kroky vlády, ale na druhé straně je zde evidentní, že malá skupinka si chce brát většinu svých spoluobčanů jako **rukojmí**.* (HN, 10.–12. 6. 2011)

2.2.4.3 Reference a genderová korektnost

V této kapitole jsem uvedla několik oblastí, v nichž je užito (nejen) generického maskulina. Generické maskulinum dle mého názoru pojmenovává jak skupinu lidí, vymezenou na základě společného charakteristického znaku, tak institucionální zastřešení těchto lidí. Příští kapitola (2.3) je věnovaná genderové korektnosti, pokusím se v ní podat své chápání genderové a potažmo politické korektnosti. V této kapitole byla nicméně zmíněna otázka vztahu požadavku genderové korektnosti a generického maskulina odkazujícího k instituci. Proto považuji za smysluplné uvést už na tomto místě nejdůležitější aspekt korektního vyjadřování. I v dotazníku (viz dále) se nezávisle na sobě objevovaly názory mluvčích, z nichž vyplývá, že politická i genderová korektnost jsou do určité míry ztotožňovány se zdvořilostí a snahou neurazit toho, o němž se mluví.¹³³ Nabízí se tedy interpretace, že má smysl tento požadavek uplatňovat tam, kde by mohl z nevhodného způsobu vyjadřování vzniknout pocit uražení či diskriminace ze strany referenta. Pravděpodobnost, že k takové situaci dojde, pojmenuje-li mluvčí instituci, není příliš vysoká.

Objevuje se zde ale jiná komplikace. Přiznáme-li, jako mluvčí, legitimitu takovému vymezení oprávněnosti požadavku genderové korektnosti, znamená to, že genderovou korektnost a její potenciální uplatnění nebude možné delimitovat jednoduchým souborem pravidel. Důraz by se místo toho musel klást na rozvíjení individuálních komunikačních dovedností a individuálního citu jednotlivých mluvčích pro komunikační situace. Takové vymezení může být platné pro poučeného mluvčího ochotného přemýšlet nad vztahem významu a jeho adekvátního jazykového ztvárnění, který zároveň nese větší než pouze individuální zodpovědnost za produkované komunikáty.

2.2.5 Shrnutí

Tato kapitola na základě analýzy materiálu předvedla, jak ovlivňuje reference k biologickému pohlaví referenta výběr jeho pojmenování. Za základní distinktivní rys je možné pokládat ne/určenost identity referenta. Identifikace referenta totiž dále vymezí způsob jeho pojmenování. Materiálem bylo doloženo, že je-li referent identifikován (například

¹³³ Viz např. odpovědi z dotazníku na otázku, co si respondenti a respondentky myslí o jazykově korektním vyjadřování: „některé jeho formy jsou správné (např. k jiné rase, jinak orientovaným lidem, apod.), ale to nepramení z jazykové (či politické) korektnosti, ale ze slušnosti pisatele...“ (Muž, 27⁺) Nebo „je společensky přijatelnější právě kvůli pocitu diskriminace určitých jednotlivců.“ (Žena, 21–23). Označení 27⁺ znamená, že dotyčný spadl do věkové kategorie *více než 27 let* (viz dále).

vlastním jménem), jsou další pojmenování, která se k němu vztahují, interpretovaná jako specificky referující, gramatický rod popisných apelativ je tak často ve shodě s biologickým rodem referenta.

Jiná situace nastává, pokud k identifikaci nedojde. Hlavním prostředkem vyjádření se tak stává generické maskulinum, jehož základní funkcí je označit takovou skupinu referentů (na základě jednoho novinového výtisku byla spočítána distribuce generického maskulina v singuláru a plurálu), na jejichž biologickém pohlaví z hlediska kontextu nezáleží. Lexikální význam použitého pojmenování vymezuje tuto skupinu na základě společného charakteristického znaku, tímto znakem může být povolání, zastávaná veřejná funkce, národnost nebo regionální příslušnost, náboženské vyznání a další. Některé významy připouštějí kromě označení skupiny lidí také interpretaci ve smyslu označení instituce, která vymezenou skupinu referentů a referentek zastřešuje. Týká se to především obyvatelských názvů sloužících k označení států nebo činitelských pojmenování označujících velké firmy či korporace.

2.3 Genderová korektnost

Prostřednictvím dotazníku jsem zjišťovala postoje českých rodilých mluvčích své generace k požadavku genderové korektnosti – jádrem části 2.3 tak bude sumarizace získaných výsledků.

Nejdřív je ale třeba pojem korektnosti teoreticky uchopit.

2.3.1 Politická a genderová korektnost

Pojem genderová korektnost úzce souvisí s pojmem politická korektnost, oba pak představují zvláštní případ termínů.

Druhý z nich, *politická korektnost*, je ve veřejném diskursu přítomen.¹³⁴ Tematické články se objevují v periodících jako je Reflex, Instinkt, internetový deník Referendum, Britské listy; zároveň je součástí internetových blogů.¹³⁵ Odkazů na *genderovou korektnost* je méně.¹³⁶

Při vyhledávání odborné literatury týkající se politické korektnosti jsem našla pouze pár titulů, jmenovitě překlad knihy Antonyho Browna (2009) a původní českou knihu Benjamina Kurase (2007). Obě publikace představují pojetí *politické korektnosti* svého autora, v obou případech se jedná o novináře a komentátory veřejného dění. Dále je k dispozici anglické vydání Feldsteinovy (1997) knihy. Z českých lingvistů se fenoménu politické korektnosti dotkl například Jiří Homoláč (2009), který sice neuvedl definici, ale naznačil, jak se s pojmem politická korektnost zachází v internetových diskusích o Romech.

Na teoretické zpracování *genderové korektnosti* jsem nenarazila.

¹³⁴ V této části se nevěnuji fenoménu *politické* a *genderové korektnosti* jako takovým, nýbrž jejich reflexi u rodilých mluvčích. Proto jsem se nevěnovala např. kritické analýze diskursu, v němž se tyto pojmy vyskytují, podrobně. Vzhledem k nutnosti tyto pojmy pro potřeby mé práce vymezit, jsem vyšla z uživatelského surfování po internetu (vyhledávač Google), které některé tendence v užívání a chápání tohoto jevu naznačuje.

¹³⁵ Např. na blozích serveru aktualne.cz nebo idnes.cz.

¹³⁶ Jako zástupce těch, kteří se tématem zabírají vážně (ne ironicky) je možné jmenovat o. s. Žába na prameni (na svém webu publikovali *Desatero genderové korektnosti*). V souvislosti s genderovou příručkou MŠMT se na několika webech objevily kritiky tohoto počínu. Jako zástupce ironizujícího obě korektnosti můžu uvést blogera *Petra Zip Hájka*, který na svém blogu na idnes.cz (dostupný z WWW: <<http://petrhajek.blog.idnes.cz/c/151118/Uskali-genderove-korektni-lingvistiky.html>>) publikoval dva ironické články – *Úskalí politicky korektní lingvistiky* (20. 4. 2010) a *Úskalí genderově korektní lingvistiky* (19. 7. 2010). Pro další články, z nichž cituji, viz seznam literatury.

Při svém popisu jsem se tedy opřela o vyjmenované autory, odpovědi získané distribucí dotazníku a vybrané články publikované na internetu vyhledané po zadání sousloví „politická korektnost“ a „genderová korektnost“ do vyhledavače.

V užívání pojmů *politická* a *genderová korektnost* rozeznávám dva důležité momenty. První z nich je ztotožňování pojmů plynoucích z neukotvenosti těchto termínů (viz část 2.3.2.4.3).

Druhý moment se týká ironie a sarkasmu¹³⁷, které vedou k depreciaci pojmu a které se objevují při prezentaci politické korektnosti i v reakcích na aspekty, jež požadavek politicky korektního vyjadřování přináší. Častým prostředkem argumentace proti oprávněnosti takového požadavku jsou argumenty *ad absurdum*¹³⁸ nebo *ad cosequentiam*¹³⁹ nebo poukazy na zbytečnost, hloupost či nepatřičnost konceptu politické nebo genderové korektnosti.¹⁴⁰

Při kladení otázek týkajících se obou korektností narážím především na neuchopitelnost obsahu sousloví *politická*, respektive *genderová korektnost*. Browne chápe politickou korektnost jako ideologii, která „*klasifikuje určité skupiny lidí jako oběti, jež potřebují ochranu před kritikou a jejíž přívrženci věří, že jiný přístup nelze tolerovat.*“ (Browne, 2009, s. 33.) Kuras také mluví o ideologii; politickou korektnost charakterizuje jako „*myšlenkovou cenzuru tyranie pomyslných nestandardních menšin a menšinových idejí nad standardní většinou a většinovým myšlením, které jsou podle její teorie odpovědné za všechny nešvary, zlozvyky a zločiny lidstva.*“ (Kuras, 2007, s. 12.) Objevují se ale také charakteristiky

¹³⁷ „Vedle ostrůvků lidské slušnosti, jež v mezilidských vztazích tak nějak přežívala i před koncem komunistické vlády (nemluvíme teď samozřejmě o veřejném prostoru), přistála tady dávno před Obamou a Medveděvem takzvaná politická korektnost. Častokrát vystoupila na ruzyňském letišti s barevným batůžkem a přes den vyučovala angličtinu, systematictěji jsme se s ní ale po sametové revoluci začali seznamovat na stážích v zahraničí. Ať už se se systematizovanou tolerancí znáte osobně, nebo o ní slyšíte prvně, „pí sí korekt“ poznávala většina Čechů, Moravanů a snad i Slezanů (Češek, Moravanek a Slezanek, bylo by asi stylové dodat) přes angličtinu, v jejíž akademické kultuře za oceánem také vznikala.“ Z článku Jana Čápa (2010).

¹³⁸ Jako příklad uvádím pasáž z blogu: „Na závěr problém, co se mi ještě nepovedlo vyřešit. Rodička (tedy osoba rodící dítě, nikoliv ve významu otec / matka) by byla logicky 'rodičí'. To je vše v pořádku. Ale protože každý ví, že rodit (zatím) může jen žena, nevím, jak se zde zbavit onoho šovinistického určení pohlaví.“ (Hájek, 2010)

¹³⁹ Dokladem je pasáž z dotazníku: „Už se těším, až tato snaha zasáhne kromě substantiv ještě adjektiva ve smyslu takovém, že se bude muset vypsat dvakrát: př. velkých (adj. v m.) nadšenců a velkých (adj. ve f. → čili vlastně rozdílná forma) nadšenkyň – aby i ty nadšenkyň nepřišly o své vlastní nezávislé adjektivum (jako mají Slováci svou vlastní nezávislou horu Sitno © - viz Jára Cimrman: Blaník). A jak to bude s pronominy typu ‚kdo‘? Těž nějaké přechylovací (mócní – v tomto případě móce = moc = síla = násilí = znásilňování jazyka) tendence?“ (sic!) (Žena, 24–26)

¹⁴⁰ Z dotazníku: „O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím prakticky totéž, co o jazykově korektním vyjadřování, do popředí jde jistá „dotčenost“ některých žen. Působí to pak, že mají zřejmě nějaké komplexy či nízké sebevědomí, pokud si myslí, že důsledné používání výrazů obou rodů vedle sebe z nich udělá rovnoprávnější osoby, než jsou teď, nebo proč to vlastně chtějí...“ (Žena, 24–26)

upřednostňující hledisko zdvořilosti a slušnosti. Lingvista Václav Cvrček se na svém blogu podivuje nad „výsměchem a opovržením“, které úvahy o fenoménu politické korektnosti doprovázejí, a dodává: „*Neměli bychom zapomínat, že v základu politické korektnosti je veskrze pozitivní snaha vyvarovat se jednání, které je pro ostatní urážlivé.*“ (Cvrček, 2011.) Na stejném blogu podává své další pojetí historik Spurný, když píše, že politická korektnost je pro něj „*všeobecně přijatá dohoda o tom, že ve veřejné debatě nemají co dělat urážky a nepodložené paušální soudy o celých skupinách obyvatelstva.*“ (Spurný, 2011.)

U uvedených definic je tak možné vidět dva pohledy na politickou korektnost. Brownova a Kurasova definice akcentují negativní rysy. Tyto postoje patrně vycházejí ze zkušenosti společností, pro kterou se požadavek politické korektnosti stal oficiálním stanoviskem a principem (viz dále). Cvrček a Spurný jsou zase dokladem toho, na jakých rysech je možné chápání politické korektnosti vystavět dnes (minimálně) v našem jazykovém společenství.

Je tak snad možné konstatovat, že v názorech na politickou korektnost je naše společnost rozštěpena.¹⁴¹ Reflexe pojmu politické korektnosti mají převážně povahu osobních názorů a postojů. Ve zdrojích, které jsem měla k dispozici, jsem nenalezla syntetickou studii věnovanou tomuto tématu.

K genderové korektnosti jsem našla jen jednu definici,¹⁴² jinak se vyhledané články zabírají spíše jejími aspekty či důsledky (například kritikou genderové příručky, kterou uveřejnilo MŠMT ČR).¹⁴³

2.3.1.1 Požadavek politické korektnosti

Zdá se, že politická korektnost nepředstavuje rozporuplné téma jen u nás.¹⁴⁴ Rozdíl mezi postavením politické korektnosti u nás a (tradičně) v angloamerickém prostoru je v tom,

¹⁴¹ Z mých rešerší vyplývá, že negativní hodnocení převládá. Při zadání hesla „politická korektnost“ se v rámci prvních čtrnácti článků, které se k fenoménu politické korektnosti vztahovaly (vyjímám heslo na Wikipedii, ve slovnících a recenze knih a články nesouvisející), se čtyři vyslovovaly pro prospěšnost takových snah, zbylých deset uvádělo důvody proti.

¹⁴² „*Nezvýhodňování, nepreferování muže nebo žen, chlapců nebo dívek, ale vytváření adekvátního či optimálního prostoru pro jejich rozvoj.*“ (ABZ slovník)

¹⁴³ Příkladem je článek z blogu uživatelky Veruce, která se vysmívá oběma strategiím, které by měly vést k genderově korektním textům. „*No a dále tu mám i všeobecně užívané mužské tvary, které svůj ženský protějšek nemají, takže vznikají nové patvary jako je: host -> hostka, chirurg -> chirurgyně popř. chiruržka (což mi pan učitel na střední tvrdil, že existuje, a já z toho pomalu nemohla spát). (...) Genderoví specialisté tvrdí, že by se také měly nahradit všeobecně užívané výrazy označující muže i ženy a zároveň mající mužský tvar vhodnějšími a genderově neutrálními výrazy.*“ (blog Veruce)

že ve Velké Británii nebo ve Spojených státech je politická korektnost vůdčím konceptem¹⁴⁵, jehož porušení může vést k sankcím.¹⁴⁶ Browne (2009) naráží především na možnost obvinění z rasismu, homofobie, sexismu apod. a veřejného odsouzení, pokud se mluvčí požadavku politické korektnosti nepodřídí.

Pro pochopení pozadí této argumentace je potřeba znát historii pojmu. Kolébkou politické korektnosti jsou Spojené státy po druhé světové válce.¹⁴⁷ Sousedství *politically correct* bylo původně určeno americkým členům komunistické strany, kteří se ve 40. letech 20. století začali přiklánět k rigidnímu dogmatismu. Jejich nedogmatictí socialističtí kolegové je poukazem k „*správnému politickému smýšlení*“ chtěli přivést zpět k rozumu (viz Feldstein, 1997, s. 4). Záhy získalo toto vyjádření ironické zabarvení, nicméně se od 60. let začalo objevovat v kontextu aktivistických hnutí za rovná práva minorit. Důležité je, že se stále objevovalo pouze v podobě *politically correct* ve větách typu: „*Její postoje mohou být politicky správné, ale...*“¹⁴⁸ Do popředí se postupně začal dostávat důraz na *správnost*¹⁴⁹ v označování rasy, etnické příslušnosti, třídy, věku, pohlaví a sexuální orientace (tamtéž, s. 8). To, co původně hodnotilo přiměřenost názoru, se tak postupně přeneslo na otázku jazykového ztvárnění/vyjádření názoru mluvčího. Zatím ale existovalo pouze povědomí o tom, co je a co není *politicky správné* vyslovovat. Postupně se tak (zejména) v angloamerickém světě ustavil soubor politicky ne/správných výpovědí.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Srov. Browne (2009) nebo Feldstein (1997).

¹⁴⁵ Viz Feldstein, 1997, který mluví o tom, že původně okrajový liberální koncept se stal vůdčím principem prosazovaným neokonservativními vládami. Neokonservativní pojetí už ale, podle Feldsteina, nemá nic společného s tím původním, levicovým. (Feldstein, 1997, s. 1.)

¹⁴⁶ Např. Belling píše, že „*sankce za porušení politické korektnosti jsou daleko přísnější a dlouhodobější než sankce za porušení zdvořilosti.*“ (Belling, 2006.) Už však neupřesňuje, o jaké sankce a za co konkrétně jde. Často se opakuje motiv veřejného odsouzení, či označení za *rasistu*, *homofoba*, *sexistu* apod. „*V sázce není totiž jen pověst diskutujícího, ale i riziko osobní újmy, a proto je jejich opatrnost zcela na místě. Jde o to, že lidé, kteří se proviní proti politicky korektnímu učení, nejsou považováni za pouhé pomýlence, s nimiž je třeba diskutovat, ale za lidi zlé, které je potřeba odsoudit, umlčet a zavrhnout. Situace podporuje morální zbabělost, která vede k intelektuální nepoctivosti, a ta prostupuje celou naši veřejnou diskusi jako smrtelný jed. (...) Nepodaří-li se najít jednoznačně zavrženíhodné pohnutky, stačí osočit oponenty [politické korektnosti] z nekalých postranních úmyslů – proti obvinění z různých ‚ismů‘ neexistuje obrana.*“ (Browne, 2009, s. 35–36.)

¹⁴⁷ Viz dále.

¹⁴⁸ „*The person who spoke the phrase was a scholar of considerable intelligence and sophistication. She meant to say that she had no objection to the attitudes of the person she was judging, but that those attitudes were not enough to qualify that person.*“ (Feldstein, 1997, s. 5.)

¹⁴⁹ Na tomto místě si kladu otázku, nakolik je naše dnešní česká *korektnost* tímtéž, čím bylo ono hodnocení *politically correct* v 60. letech v USA. Proto navrhuji rozlišovat *politickou správnost*, která označuje historický koncept, jak vznikl a byl chápán od 40. let v Americe, a *politickou korektnost*, jako koncept, který se od 90. let objevuje i v našem diskursu.

¹⁵⁰ Ty správné bylo radno dodržovat, za použití nesprávných hrozil výsměch a odsouzení. Možná právě proto narostl v odpůrcích dojem, že **jsou nuceni** k předem danému způsobu vyjádření a že je jim znemožněno vyjadřovat se svobodně a pravdivě, z čehož vyplývá pocit, že politicky korektní vyjadřování je lživé a pokrytecké. Srov. např. Browne (1997, s. 37), který uvádí příklady politicky korektních pravd a fakticky korektních pravd.

Na straně argumentů proti politické korektnosti jsem dosud nenašla případy, které by rozlišovaly komunikační situace, na něž by se tento požadavek vztahoval (Browne dokonce tvrdí, že „na veřejnosti i v soukromí lidé raději použijí politicky korektní argument, třebaže vědí o jeho mylnosti, než argument politicky nekorektní, i kdyby ho považovali za správný.“ (Browne, 2009, s. 34)).¹⁵¹ Naproti tomu ti, kdo se k tomuto požadavku přiklánějí, víceméně explicitně vymezují kontext – převážně veřejný a oficiální diskurs –, v němž je korektní vyjadřování náležité a prospěšné.¹⁵²

Ve své práci tedy chápu požadavek (politicky) korektního vyjadřování jako postoj¹⁵³ původce komunikátu k tvorbě textu a k výběru (především) lexikálních jednotek s ohledem na celkové zamýšlené vyznění textu. Motivací takového jazykového chování je především snaha o produkci neutrálních a neurážlivých výpovědí. Zároveň považuji za rozumné omezit platnost tohoto požadavku na veřejné a oficiální komunikáty.¹⁵⁴ Není to sice prvotní účel, ale ukazuje se, že úsilí o politickou korektnost má v mnohém styčné plochy s úsilím o zdvořilost.¹⁵⁵ Podíváme-li se známé politicky korektní lexikum¹⁵⁶, vidíme v první řadě snahu o nahrazení názvů osob s negativními konotacemi pojmenováními konotačně nezatíženými.

Příčinou i důsledkem (záleží na úhlu pohledu) takových snah je vědomí zodpovědnosti mluvčího za způsob jazykového ztvárnění či vyjádření svého světonázoru a eventuální schopnost nést za něj následky. Otázka míry individuální zodpovědnosti za to, co jako mluvčí říkám, patrně nemá jednoznačnou odpověď. I proto uvažuji o prospěšnosti

¹⁵¹ Jinak se objevují obecná tvrzení o tom, co je a co není politicky korektní bez bližšího určení, pro jaké situace to platí. Uvedu jeden příklad. „*Dá se tedy vůbec přesně určit, co je a není politicky korektní? (...) Nazvat např. postiženého člověka mrzákem je považováno za politicky nekorektní. Dá se říci, že je toto vyjádření nejen politicky nekorektní, ale dokonce urážlivé. Ovšem, jestli to znamená, že politicky nekorektní se rovná sprostáctví a obhroublosti? Dejme si další příklady, které mohou být z pohledu jistých kruhů považovány za nekorektní: Patří sem možná zvyk nazývat Cikána cikánem a ne Romem, jak jsme byli v posledních letech naučeni. Dále to je pojem islámský terorismus, podíl Vatikánu na milionech Afričanů umírajících na AIDS, obrázky střílejících Palestinců po vítězství Hamasu na titulcích téměř ve všech českých novinách, Zemanovo tvrzení, že Sudeští Němci byli ‚pátou kolonou‘, nazývání homosexuála jinak než gay..., Takových příkladů by se našlo tisíce...“ (Provazník, 2006.)*

¹⁵² Viz např. výše citovaný Spurný (2011), nebo Pehe (2007): „*Veřejný politický a mediální diskurs není totéž jako soukromá konverzace u piva. (...) Jinými slovy: ve skutečnosti nemusíme mít všichni rovné startovní podmínky nebo stejný status, ale na veřejnosti, zejména v oficiálních jednáních, spolu, pokud možno, jednáme tak, aby se tyto faktické nebo domnělé nerovnosti neprojevovaly.*“

¹⁵³ Browne hovoří ve své definici o *ideologii*. Já volím termín *postoj*, především proto, že slovo *ideologie* je v našem prostředí opět nositelkou negativních až pejorativních konotací a cílem této práce není zamýšlet se nad jeho přesným vymezením.

¹⁵⁴ Viz např. odpověď z dotazníku: „*ve veřejných projevech by se měl [požadavek politické korektnosti] uplatňovat (ale: do určité míry, tj. pokud to flexe češtiny dovolí a je to mluvčími vnímáno jako přirozené.*“ (Žena, 24–26)

¹⁵⁵ Jak ukazuje jiná odpověď z dotazníku: „*některé jeho [požadavku politické korektnosti] formy jsou správné (např. k jiné rase, jinak orientovaným lidem, apod.), ale to nepramení z jazykové (či politické) korektnosti, ale ze slušnosti pisatele...*“ (Muž, 24–26)

¹⁵⁶ Např.: nekorektní Cikán vs. korektní Rom, Černoš × Afroameričan, slepý × nevidomý, invalidní × s handicapem/se znevýhodněním, neplodný × reprodukčně ohrožený apod.

korektního vyjadřování jen tam, kde je společenská odpovědnost přítomná (médiá, veřejná vystoupení, oficiální projevy apod.).

Koncept politické korektnosti nechápu jako soubor rigidních nařízení definujících takzvané *správné vyjadřování*, nýbrž jako obecný princip, který vede původce textu k promýšlení jeho komunikačního záměru a cíle sdělení. Ukáže-li se, že cílem je vytvořit neutrální text, dejme tomu informačního charakteru s širokým okruhem potenciálních recipientů a recipientek, pak je představitelné požadovat k označení citlivých aspektů osobnosti¹⁵⁷ užití takových lexikálních prostředků, které jsou daným jazykovým společenstvím považovány za neutrální, případně je neuvést tam, kde nejsou ty to informace z hlediska obsahu sdělení relevantní. Takový požadavek omezuje svobodu projevu jen do té míry, do jaké jej omezuje jakékoliv jiné ohleduplné chování.

Závěrečná poznámka: ve svém dotazníku jsem unáhleně rezignovala na pojem *politická korektnost* a nahradila jej pojmem *jazyková korektnost*. Mým cílem nebylo nic jiného, než akcentovat tento posun centra zájmu od idejí, postojů a názorů k jazykovému vyjadřování. Bylo by jistě možné vést diskusi, zda je takové „přejmenování“ účelné. V textu této práce od něj upouštím.¹⁵⁸

2.3.1.2 Požadavek genderové korektnosti

Genderovou korektnost vyděluji z *politické korektnosti* jako samostatný aspekt, který se týká ne/vyjadřování biologického rodu referentů prostřednictvím jeho označení/pojmenování. Gramatickým prostředkem vyjadřujícím tuto okolnost je kategorie gramatického rodu.

Stejně jako požadavek politické korektnosti je i požadavek genderové korektnosti veden snahou produktorů zacházet s touto kategorií ve veřejných a oficiálních komunikátech vůči označovaným osobám citlivě. Oba požadavky pak vztahují jen k výrazům, jejichž referenty jsou prokazatelně lidské bytosti. Odlišná je pak faktická podoba tohoto požadavku a způsob realizace. Dosud byly pojmenovány dvě základní strategie: zviditelnění žen a

¹⁵⁷ Rasa, etnická příslušnost, věk, pohlaví, sexuální orientace apod.

¹⁵⁸ Některé články na webu však naznačují, že mluvčí pracují i s tímto označením: „*Na vnitru podle mluvčího Vladimíra Řepky o jazykové korektnosti nikdo nic neví. A ministerstvo školství už s ní zase má své zkušenosti ze začátku tohoto roku.*“ (Mužíková, 2010) Tento článek také reflektuje existenci genderové příručky.

neutralizace protikladu biologického pohlaví referentů. Prosazovány jsou v zásadě oba požadavky.¹⁵⁹

V teoretické části jsem shrnula, jakým způsobem je kategorie rodu v systémech různých jazyků konstituována, přičemž jsem připomněla rozlišnou míru rodové explicitnosti. Požadavek genderové korektnosti je tedy nutné přizpůsobit každému jazyku podle jeho strukturních možností. Domnívám se, že rodově explicitní čeština se nemůže jednoznačně přihlásit buď k jedné, nebo druhé strategii. Mluvčí musejí z množiny možností volit vždy tu pro daný kontext nejadekvátnější.¹⁶⁰

2.3.2 Anketa

Hlavním bodem této kapitoly je anketní šetření prostřednictvím dotazníku, který byl pro tyto potřeby vytvořen. Cílem dotazníku bylo ověřit generickou platnost vybraných generických maskulin a zjistit autentické názory rodilých mluvčích češtiny na požadavek politické a genderové korektnosti.

2.3.2.1 Charakteristika

Dotazník se rozpadá do dvou částí. V první části jsem respondentům a respondentkám předložila dva typy úloh. První bodem (*Jmenujte, prosím, pět oblíbených herců.*) jsem sledovala skutečnou referenční platnost použitého maskulina, jinými slovy nakolik dané maskulinum ne/sugeruje interpretaci ve prospěch specifické reference. V následujících třech bodech¹⁶¹ měli o specifické, respektive generické platnosti maskulin

¹⁵⁹ Srov. návrhy Valdové (1997). V dotazníku se několikrát objevila víceméně explicitní preference neutralizace rodového protikladu: „*Pokud bych měl volit nějaké řešení se zohledněním genderově korektního vyjadřování, pak je lepší volit takovou variantu, která se rozdělení na mužskou a ženskou část zcela vyhne, tedy např. nikoli Francouzky a Francouzi, ale Francie apod.*“ (Muž, 27⁺); „*Pokud se jedná o větší skupinu, je potřeba nějak ji scelit pod jedno označení, protože víceslovné označení dle mého názoru nese další informaci, která je v podstatě vyjádřená vícekrát najednou. To, jestli se jedná o pohlaví mužské, ženské je už jedno, protože obyvatel Čech už si domyslí, že jde o skupinu mužů i žen. Ideální by samozřejmě bylo mít označení neutrální, které by nezvýhodňovalo ani jedno pohlaví.*“ (Muž, 27⁺)

¹⁶⁰ V textech administrativní povahy tak už dnes převládá strategie zviditelnění žen (mužská i ženská varianta jsou pomocí grafických znaků jako lomítka zastoupeny). V souvislých textech není snaha o genderovou korektnost ve větší míře patrná. Implicitně lze z některých reakcí vyvodit, že mluvčí by dali přednost spíše variantě neutralizující, především z obavy o nepřehlednost či neestetičnost textu s oběma variantami.

¹⁶¹ b) *Všichni studenti se dostaví k řediteli školy.* c) *Ve frontě na maso stál jeden člověk.* d) *Předsedou senátu byla zvolena Marie Veselá.* (dále jen M. V.)

rozhodnout respondenti/-ky na základě výběru ze tří možností. Body e)¹⁶², f)¹⁶³ a g)¹⁶⁴ zkoumaly přijatelnost uvedené formulace.

Druhá část, kterou tvoří dvě podčásti, se zaměřuje na postoje respondentů a respondentek k požadavku politické a genderové korektnosti. Nejprve jsem jim předložila tři sekvence variant jedné věty. Úkolem bylo seřadit je pomocí známek od 1 do 4¹⁶⁵ s ohledem na jejich vhodnost pro psaný publicistický text (tedy neutrální text informačního charakteru). V závěrečných bodech ch)¹⁶⁶ a i)¹⁶⁷ pak měli dotazovaní formulovat svůj názor.

Počínaje bodem g)¹⁶⁸ měli respondenti možnost svůj výběr komentovat. Od bodu h)¹⁶⁹ se přidala možnost navrhnout vlastní řešení výpovědi.

2.3.2.2 Distribuce

Dotazník byl vytvořen v textovém editoru Microsoft Word 2007 a distribuován prostřednictvím e-mailu. Základním postupem byla metoda sněhové koule.¹⁷⁰

Tato metoda možná není nejefektivnější, ale byla v danou chvíli jediná možná. Tímto způsobem se mi vrátilo čtyřicet jedna platných dotazníků. Z analýzy nevyjímám ani dotazníky defektně vyplněné, neboť mi jde v první řadě o kvalitativní, nikoliv kvantitativní analýzu odpovědí.

Dotazník byl distribuován v červnu roku 2011.

S metodou distribuce je spojen ještě jeden rys, který je sice v celku zodpovězených dotazníků raritní, je však potřeba jej zmínit. Čím bližší mi jsou respondenti či respondentky v soukromém životě, tím neformálněji k vyplňování přistupovali. Proto se občas objevily vulgarismy a formulace či komentáře patřící mně osobně, ale nevztahující se k obsahu ankety.

¹⁶² Větu *Předsedou senátu byla zvolena M. V. považuji za neutrální × příznakovou.*

¹⁶³ *Preferuji výpověď Předsedou senátu byla zvolena M. V. × Předsedkyní senátu byla zvolena M. V.*

¹⁶⁴ *Zvolenou výpověď preferuji, protože ...*

¹⁶⁵ *Známka 1 značí nejvhodnější, známka 4 nejméně vhodnou formulaci.*

¹⁶⁶ *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že...*

¹⁶⁷ *O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že...*

¹⁶⁸ *Zvolenou výpověď preferuji, protože...*

¹⁶⁹ *Jedná se o tři sekvence variant na věty: 1) Nejlepší atleti odletěli na světový šampionát. 2) Skanzen prosadilo několik nadšenců. 3) Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".*

¹⁷⁰ *Já jsem dotazník poslala okruhu svých známých, oni ho přeposlali dál. V průvodním e-mailu byla uvedena jednotná e-mailová adresa, na kterou se měly vyplněné dotazníky vrátit.*

Jeden typ poznámek měl charakter komentářů. Jeden respondent-muž například měl technické potíže s formátem dotazníku, proto svou odpověď rozrušoval závorkami, v nichž si na tuto okolnost stěžoval.¹⁷¹ Tentýž respondent mě jinou barvou písma upozorňoval na další významy vět na začátku dotazníku.¹⁷²

Okazionálně se vyskytly poznámky týkající se formálních nedostatků předkládané ankety¹⁷³, nebo korektorské zásahy do dotazníku.¹⁷⁴

2.3.2.3 Vzorek respondentů¹⁷⁵

Největší část zúčastněných tvoří studenti a studentky českých vysokých škol. Původní záměr oslovit pouze studující byl z obavy před malou návratností rozšířen i na absolvent(k)y vysokých škol. Zanedbatelné množství tvoří jedinci, kteří vysokou školu z různých důvodů nedostudovali.

Obecně lze říci, že zúčastněnými rodilými mluvčími jsou mladí lidé ve věku 20–30¹⁷⁶ let, kteří dosáhli nebo aspirují na dosažení nejvyššího stupně vzdělání. Jejich studijní, respektive pracovní zaměření nehrálo při jejich výběru roli – objevují se tedy studenti/-ky a absolventi/-ky humanitních, přírodovědných i technických oborů. Studijní či absolvovaný obor byl sice v dotazníku specifikován, nezdá se ale, že by existovala souvztažnost mezi profesním zaměřením a názorem na politickou nebo genderovou korektnost (viz dále bod 2.3.2.4).

¹⁷¹ „*Myslím si, že (doprdele, jaks to nastavila, že to tak pitomě skáče?), že je dobré vyvarovat (...)*“ (sic!) (Muž, 27⁺)

¹⁷² Na větu (*Ve frontě na maso stál jeden člověk.*) reagoval např. poznámkou červenou barvou (*Potom to ale nebyla fronta, ne?*).

¹⁷³ Např.: „*A neodpustím si malou poznámku na závěr: skutečně je podivné mít v dotazníku zaměřeném na český jazyk vazbu diskutovat něco. Diskutuje se snad o něčem. Něco diskutují pouze politici.*“ (Žena, 24–26) Nebo „*P. S.: Nezní Vám „požádat o pomoc a spolupráci prostřednictvím Vašeho laskavého vyplnění“ poněkud šroubovaně?*“ (Muž, 24–26)

¹⁷⁴ O formálních nedostatecích se zmiňuji v příloze.

¹⁷⁵ Pro následující text sumarizující výsledky ankety platí, že není-li uvedeno jinak, používám slovo *respondent* v plurálu v generické platnosti, *respondent* a *respondentka* v singuláru stojící samostatně mají rodově specifickou referenci. Označuji-li jedince, jehož biologické pohlaví není z hlediska odpovědi relevantní, volím k pojmenování některou ze splittingových či opisných strategií. Analogicky zacházím i s jinými pojmenováními této skupiny respondentů.

¹⁷⁶ Horní věková hranice nebyla v úvodní části dotazníku stanovena. Nejvyšší uvedený věk je 27+ a je určena jako filtr pro absolvent(k)y vysokých škol. Věkový rozptyl této kategorie významně nepřesáhl hranici třiceti let.

2.3.2.4 Výsledky

Jak už bylo řečeno, celkově se vrátilo čtyřicet jedna vyplněných dotazníků. V iniciální části respondenti vyplnili osobní údaje týkající se biologického pohlaví, věku a dosaženého vzdělání.

Muži a ženy jsou shodou okolností zastoupeni v odpovědích v poměru dvacet jedna : dvacet, což je z metodologického hlediska výhodné; nebyly prokázány rozdíly v postojích mužů a žen.

Věk respondentů byl rozčleněn do kategorií 18–20, 21–23, 24–26 a více než 27 (=27⁺). Nejvíce respondentů spadalo kategorie 24–26 (**dvacet dva**) a 27⁺ (**deset**). První věková kategorie nemá **žádné** zastoupení, druhou věkovou kategorií reprezentují **čtyři** dotazníky od žen. Neukázalo se, že by měl věk vliv na názory formulované v odpovědích.

Stejně tak nehrálo roli ani profesní zařazení. Předpokládaná odlišnost odpovědí lingvistů a nelingvistů¹⁷⁷ nebyla potvrzena.¹⁷⁸

Výsledky rozdělují do tří tematických skupin: **referenční platnost maskulina** (2.3.2.4.1), **hodnocení formulací** (2.3.2.4.2) a **názory na korektnost ve vyjadřování** (2.3.2.4.3).

2.3.2.4.1 Platnost generického maskulina

Úvodní body se týkaly generického maskulina a jeho významového naplnění. Formulace prvního bodu (*Jmenujte, prosím, 5 oblíbených herců.*) měla za úkol zjistit, nakolik má použité maskulinum skutečně generickou referenci. Vyšla jsem z předpokladu, že čím rovnoměrněji budou ve výčtech obsažena mužská a ženská jména, tím jednoznačněji má toto maskulinum generickou platnost.

Problémem této otázky se ukázalo být, že někteří respondenti neuvedli plný počet jmen, nebo neuvedli žádné jméno s poukazem, že nemají *oblíbené* herce nebo si nemohou na žádné vzpomenout. V jedenácti dotaznících nebyl dodržen předepsaný počet pěti jmen. Beze

¹⁷⁷ Upřednostňuju toto obecnější rozlišení před členěním na bohemisty a nebohemisty, neboť se mi sešla skupina odpovědí pocházejících od studentů klasické nebo jiné filologie.

¹⁷⁸ Pomíjím zacházení s terminologií. Lingvisti sice ve zvýšené míře používali termín *generické maskulinum* a nelingvisti si zase pletli *skloňování s přechylováním*, ale to pro výsledky (viz dále) není relevantní. I nelingvisti velice dobře cítili rozdílnou míru generické reference některých slov, i když to neuměli odborně pojmenovat.

zbytku platí, že jmenovali-li respondenti nižší počet herců¹⁷⁹ (**sedm** dotazníků), pak jmenovali mužské protagonisty.¹⁸⁰ **Čtyři** respondenti neuvedli žádný výčet herců – **jednou** zůstalo pole bez komentáře nevyplněné, **dvakrát** se konstatovala neexistence oblíbených herců¹⁸¹, **jednou** se otázka označila za „*totální volovinu*.“ (Muž, 24–26)

Jeden dotazník nedodržel předepsaný počet výčtu naopak – respondent svou odpověď rozdělil na „*herce*“ a „*herečky*“, ke každému pohlaví uvedl pět jmen.

Zbývajících dvacet devět dotazníků, v nichž bylo zadání dodrženo, poskytlo následující výsledky: v **deseti** případech byli ve výčtu zastoupeni pouze *muži*.¹⁸² Ve **třinácti** případech hodnotím výběr jako *poměrné zastoupení mužů a žen*, byť v jedenácti dotaznících ze třinácti byly ženy v menšině.¹⁸³ V **šesti** dotaznících uzavíralo výčet čtyř mužských jedno ženské jméno.

Generickou platnost NP *herci* dokládají především ty dotazníky, které uvádějí vyšší počet žen nebo alespoň ženské jméno na jiné než poslední pozici. Do této skupiny tedy řadím **třináct** dotazníků s poměrným zastoupením, dále **jeden** dotazník uvádějící pět ženských a pět mužských jmen, **jeden** dotazník s uvedenými pěti jmény, ale opatřený poznámkou

xcvii. *Pozn.: bral jsem v úvahu i herečky, ale žádná u mě není oblíbenější než tyto herci. (sic!) (Muž, 27⁺)*

a již v poznámce pod čarou (166) zmíněný dotazník.

xcviii. *Víc jich nemám, navíc mě otázka dráždí. Předpokládám, že se bude počítat počet žen zahrnutých mezi oblíbenými herci, a to mě dopředu paralyzuje, pociťuji bezmoc zabránit výkladu, který z nedostatku žen vyplyne, a se kterým přesto nesouhlasím. (Žena, 24–26)*

Generickou platnost maskulina *herci* tedy potvrzuje **šestnáct** respondentů, specifickou platnost **deset**.¹⁸⁴ Dalšíh **šest** respondentů, kteří nedodrželi požadovaný počet,

¹⁷⁹ Konkrétně ve **dvou** případech je jmenován jeden herec, **tříkrát** se objevují jména dvě a **dvakrát** jména tři.

¹⁸⁰ Ke dvěma dotazníkům s nižším počtem jmen byl připojen komentář. Jednou bylo poukázáno k prostému faktu, že respondent/ka nemá další oblíbené herce, pro druhý komentář viz citaci XCVIII).

¹⁸¹ Jednou bylo toto konstatování doplněno poznámkou, že respondent „*v první chvíli opravdu myslel jenom na chlapy*“ (Muž, 24–26).

¹⁸² V jednom dotazníku s výčtem pěti mužských jmen byl komentář, který uvádím pod číslem XCVII.

¹⁸³ Šestkrát byly uvedeny v pětici dvě ženy, pětkrát pouze jedna. Tři jmenované ženy z pěti herců se objevily pouze ve dvou případech.

¹⁸⁴ Devět dotazníků s pouze mužskými jmény ve výčtu a jeden bez uvedení jediného jména, ale opatřený poznámkou „*v první chvíli opravdu myslel jenom na chlapy*.“ (Muž, 24–26).

uvedli výhradně mužská jména. **Šest** respondentů uzavřelo výčet mužských jmen jedním ženským a **tři** respondenti neuvedli ani jedno jméno.

Za nejdůležitější z tohoto pohledu považují ty výčty, v nichž je žena-herečka jmenovaná na prvním místě (**čtyři** dotazníky). Nejčastěji (**šest** dotazníků) se ženské jméno objevilo na druhé pozici. Skupina odpovědí s jedním ženským jménem na poslední pozici tuto tendenci ke generickému čtení maskulina podporuje navzdory tomu, že se vnucuje ještě druhá interpretační možnost, a sice že v takovém typu odpovědí je ženské jméno do výčtu přidáno, až když nic jiného nezbývá, tedy že se generické čtení maskulina *herci* objevuje až jako sekundární.

Druhý bod (*Všichni studenti se dostaví k řediteli školy.*) ukázal vyšší míru specifické reference uvedené NP. Nominální frázi *k řediteli školy* interpretovalo jako specificky referující **třicet** respondentů, **jedenáct** se přiklonilo k interpretaci generické. Téměř tříčtvrtinová převaha dokládá v tomto případě tendenci k upřednostnění významu *fyzická osoba* před významem *zastávaná funkce*, jak se často v analogických případech předpokládá. Na druhou stranu je tříčtvrtinová většina pořád „jenom“ většina, nikoli převaha.

Naproti tomu vespolečné jméno *člověk* v následujícím bodě (*Ve frontě na maso stál jeden člověk.*) zcela v souladu s očekáváním vede ke čtení ve smyslu *muž* pouze **čtyři** respondenty, ostatních **třicet sedm** jej interpretuje jako *lidskou bytost bez ohledu na pohlaví*.

Dále respondenti hodnotili větu *Předsedou senátu byla zvolena M. V.* Je to případ predikace. Jmenná část predikátu uvedená v tomto bodě je Danešem (2001, s. 44) považovaná za příklad bezpříznakového užití k označení funkce. Danou větu jsem zvolila proto, abych tuto tezi, která předpokládá generickou platnost užitého substantiva, ověřila. **Čtrnáct** respondentů potvrzuje Danešovo čtení a interpretuje maskulinum v nominální části predikátu jako generické. **Dvacet sedm** respondentů však danou referenci označilo jako specifickou; pro třináct z nich označuje ženu, pro čtrnáct muže. Vyložit tento výsledek není snadné. Třináct respondentů, kteří vidí za *předsedou senátu* ženu, zohlednili především smysl celé výpovědi a nesoustředili se na dané sousloví separátně.

Odpovědi tedy ukazují, že větší část mluvčích upřednostňuje chápání této konstrukce jako příznakové (**dvacet pět**), menší část ji chápe jako neutrální (**třináct**). **Tři** respondenti si nevybrali ani jednu z možností.¹⁸⁵ Možnost s kongruencí biologického a gramatického rodu

¹⁸⁵ Dva uvedli jako důvod fakt, že jsou obě možnosti ekvivalentní, jeden/-na se doznal/a k nepochopení pojmů.

však u respondentů jednoznačně vítězí, formulaci **Předsedkyní senátu** byla zvolena M. V., dává přednost **třicet sedm** respondentů, pouze **dva** explicitně podpořili verzi s maskulinem, pro **dva** další respondenty jsou obě varianty stejně ekvivalentní.

V následujícím bodě měli respondenti možnost svou volbu zdůvodnit. Bez jakéhokoliv komentáře zůstal pouze jeden dotazník, jedna odpověď nebyla odůvodněním volby, ale poukazem na dvojí význam zkoumané věty.

- xcix. věta má víc smyslů- buď byla Marie Veselá zvolena jako předseda senátu
-nebo byla zvolena předsedou senátu do jistého postu,
nám neznámého (sic!) (Žena, 21–23)

Jak už bylo předesláno, **dva** respondenti nevybrali ani jednu z možností¹⁸⁶, čímž explicitně vyjádřili, že obě formy považují za rovnocenné. Prostřednictvím komentářů se k nim přidaly ještě další **dva** hlasy, které si ale v předchozím bodě jednu z variant vybraly, oba variantu s *předsedkyní*.

- c. Zvolenou výpověď preferuji, protože mi bylo dáno na výběr ze dvou možností, jinak by mi maskulinum přišlo úplně v pořádku. (Žena, 24–26)
- ci. Zvolenou výpověď preferuji, protože pokud to má být předseda tak je v cestě slovo předsedkyně zbytečné. Ale obě možnosti akceptuju. (sic!) (Muž, 24–26)

Z komentáře v bodě CI plyne, že není zcela jisté, že respondent zatrhl odpověď, kterou chtěl. Za stěžejní považují koncovou větu.

Jen **dva** respondenti preferovali variantu s *předsedou*, oba to odůvodnili poukazem na to, že dané sousloví označuje funkci, nikoliv osobu, která tuto funkci zastává.

- cii. Předseda senátu **je nejspíš** (neznám kontext) **označení funkce** (...) Pokud se nejedná o označení funkce, jsou obě věty stejné. Záleží na zvyku mluvčího. (Muž, 24–26)
- ciii. Zvolenou výpověď preferuji, protože je **vyjádřením funkce bez ohledu na pohlaví**, ženský rod u funkcí bývá příznakem slabého posměšku a snížení vážnosti funkce. (Žena, 24–26)

Můžeme tak vidět posun v chápání. Získaná data nevysvětlila diachronní aspekt problematiky, jestliže ale pro Daneše platilo, že *předseda senátu* je jednoznačné označení

¹⁸⁶ *Předsedou senátu* byla zvolena M. V. × *Předsedkyní senátu* byla zvolena M. V.

funkce bez zřetele k biologickému pohlaví, pak tyto výsledky ukazují na to, že takové chápání je dnes menšinové.

Uvedené důvody ukázaly, že příčinou je čtení daného sousloví jako specificky referujícího. **Třináct** respondentů uvedlo jako jediný důvod určitou identifikaci referentky (Marie Veselé).

- civ. *Zvolenou výpověď preferuji, protože už je jasné, kdo bude ve funkci předsedy senátu, už se jedná o jednu konkrétní osobu, ženu, tudíž se mi zdá použití mužského rodu jako nevhodné, již nejde o obecné označení funkce. (Žena, 21–23)*
- cv. *Jméno nově zvoleného předsedy křičí do světa, že se jedná o ženu. Verzi s předsedkyní tedy považuji za stylisticky uhlazenější, verzi s předsedou buď za méně učesanou, nebo za projev určité snahy vyjít vstříc genderové korektnosti (byť nepochopené). (Žena, 24–26)*
- cvi. *Zvolenou výpověď preferuji, protože je smysluplnější. Pokud mám formulaci, v níž je funkce (předseda senátu) následně specifikována konkrétní osobou a tou osobou je žena, nevidím důvod, proč neuvést rovnou ženskou variantu. (Muž, 24–26)*

Pět dalších obohatilo tuto základní tezi o hledisko estetické. Objevily se formulace jako *zní to lépe, než mi kombinace mužského označení a ženského jména*.¹⁸⁷

- cvii. *Zvolenou výpověď preferuji, protože je tam jméno ženy. Moc se mi **nezní kombinace** funkce označená maskulinem a doplněná femininem. Při konverzaci bych to asi neřekla a určitě bych to nenapsala. (Žena, 27⁺)*

Pouhým odkazem na toto estetické hledisko, případně přirozeností vyjádření vysvětlili svůj výběr **čtyři** respondenti.

- cviii. *Zvolenou výpověď preferuji, protože mi druhá věta **zní mnohem lépe**. Není za tím nic jiného. U některých spojení dávám přednost mužskému rodu, ale tady mi **zní lépe** druhá varianta. (Žena, 24–26)*

Další **čtyři** respondenti kladli při odůvodňování důraz na pragmatické aspekty a svou volbu hájili především tím, že femininum předsedkyně je *ustálené, zdomácnělé, není příliš dlouhé* apod., takže není důvod jej nepoužít. Už zde se tak ukázalo, jak je pro české mluvčí důležitá vžitost lexikálních jednotek.

¹⁸⁷ Do této kategorie řadím i **dvě** neobratné odpovědi: „(...) je to bližší určení toho co se stalo.“ (Muž, 27⁺) (sic!) a formulace typu „je to přesnější“, které se dvakrát objevily jako samostatný důvod.

- cix. *Zvolenou výpověď preferuji, protože **femininum lze** bez větších problémů vytvořit.* (Muž, 24–26)
- cx. *Zvolenou výpověď preferuji, protože je v dnešním jazyce **zavedená**, v určování některých profesí se používá toto rozlišování* (Muž, 24–26)
- cxi. *Zvolenou výpověď preferuji, protože předsedkyně **je** v komunikaci **zaběhnutou přechýlenou podobou** slova předseda, je poněkud zavádějící označit ženu mužskou podobou titulu, když pro to není žádný strukturální důvod v jazyce – třeba nečetnost slov jako „chirurgka/chirurgyně“.* (Muž, 24–26)

Tři respondenti se nezávisle na sobě shodli na tom, že možnost s *předsedkyní* je prostě správná.¹⁸⁸

- cxii. *Zvolenou výpověď preferuji, protože když už je v jazyce slovo označující profesi v ženském rodě, **mělo by se používat**.* (Žena, 27⁺).

V zodpovězených dotaznících jsem našla i jinak zcela raritní zdůvodnění pomocí feministické ideologie

- cxiii. *Zvolenou výpověď preferuji, protože „předseda senátu“ **symbolizuje** to, že **společnost preferuje** jako „předsedu senátu“ **muže**, a i v případě, že předsedá žena, bývá tedy označena mužským rodem - to je (naprosto) neadekvátní a dá se říci, že to dává najevo, že tam nemá být. (sic!) (Žena, 27⁺)*

Dvě zdůvodnění ovšem nedokážu zařadit. Jedna respondentka preferovala formulaci s femininem s odůvodněním, že je to tak *zdvořilejší* (Žena, 24–26), jeden respondent uvedl, že *„čeština je krásná i tím, že obsahuje rody“* (Muž, 27⁺). Odkaz na zdvořilost snad řadí onu odpověď po bok důvodům akcentujícím pragmatické aspekty. Krása rodové češtiny snad staví na estetickém hledisku.

Překvapivým zjištěním pro mě bylo, že specifickou referenci v uvedeném sousloví cítili mluvčí bez ohledu na formální lingvistické vzdělání.¹⁸⁹

2.3.2.4.2 Možnosti realizace korektních formulací

Tři sekvence variant jedné základní věty tvořily další část dotazníku. První dvě věty přebírám z příkladu titulků, které uvádí Valdřová (1997), varianta s generickým maskulinem

¹⁸⁸ Takový význam přisuzuji i lakonickému vysvětlení, že *„když už je v jazyce slovo označující profesi v ženském rodě, mělo by se používat.“* (Žena, 27⁺)

¹⁸⁹ **Patnáct** nelingvistů nějakým způsobem tematizovalo, že se jedná o ženu.

je v obou případech¹⁹⁰ autentická, opisnou variantu¹⁹¹ uvádí Valdřová jako svůj návrh ke korektnější formulaci, varianty uvádějící oba rody¹⁹², ať už spojené spojkou *a* nebo *lomítkem*, jsem uměle přitvořila sama. Třetí věta¹⁹³, přesněji její varianta s generickým maskulinem, je převzata z reportáže o letošním festivalu v Cannes. Tuto větu jsem náhodně našla při surfování po internetu, následně jsem vytvořila ostatní varianty.

Věty byly vybrány tak, abych uvedla sémanticky různé jmenné fráze – obecná¹⁹⁴, národ¹⁹⁵ a obsahující nezvyklou přechýlenou podobu.¹⁹⁶ Motivací bylo zjistit, zda se hodnocení liší na základě sémantiky.

Úkolem bylo varianty seřadit vzestupně známkami 1–4 podle osobních preferencí. Respondenti mohli rovněž navrhnout své „vlastní řešení“, tedy vlastní formulaci¹⁹⁷ a svou volbu okomentovat. Zcela neokomentován zůstal tento úkol ve **dvou** případech.¹⁹⁸ V ostatních případech (**třicet devět**) je komentář přidán alespoň k jedné možnosti, často se objevuje komentář u první sekvence, u následujících dvou sekvencí se k němu pak odkazuje.

Vlastní návrhy v pravém slova smyslu připojili jen **tři** respondenti.¹⁹⁹ Další **tři** respondenti navrhují změnit pořadí pohlaví.²⁰⁰ **Jeden** vtipný respondent navrhl formulace *neřešit* (muž, 27⁺) ve všech třech případech. Dvakrát byly navrženy změny s genderovou korektností nesouvisející.²⁰¹

¹⁹⁰ *Nejlepší atleti odletěli na světový šampionát. a Skanzen prosadilo několik nadšenců.*

¹⁹¹ *Naše atletická reprezentace odletěla na světový šampionát. a Skanzen prosadilo nadšení několika lidí.*

¹⁹² *Nejlepší atleti a atletky odletěli na světový šampionát.; Nejlepší atleti/atletky odletěli na světový šampionát. a Skanzen prosadilo několik nadšenců a nadšenkyň.; Skanzen prosadilo několik nadšenců/nadšenkyň.*

¹⁹³ *Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".*

¹⁹⁴ *Nejlepší atleti odletěli na světový šampionát.*

¹⁹⁵ *Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".*

¹⁹⁶ *Skanzen prosadilo několik nadšenců a nadšenkyň.*

¹⁹⁷ Tato možnost byla v pěti případech pochopena jako místo pro uvedení nejpreferovanější varianty ze čtyř předložených.

¹⁹⁸ V jednom případě nebyly možnosti ani seřazeny, pouze jedna z nich, patrně pro respondenta nejvíc vyhovující, byla zvýrazněna.

¹⁹⁹ Jeden návrh se týká druhé sekvence vět (*Skanzen prosadilo několik nadšenců.*); pro tento návrh viz dále. Dva návrhy se týkají třetí sekvence vět. V jednom případě se navrhuje *Kromě toho, že je Allen miláčkem francouzského národa a že novým filmem složil poklonu jeho metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci."* (Žena, 24–26) Ve druhém zase *Kromě toho, že je Allen miláčkem francouzského publika a že novým filmem složil poklonu jeho metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci."* (Žena, 24–26).

²⁰⁰ Dva z nich by tak rádi v tisku četli, že Woody Allen je miláčkem *Francouzek a Francouzů*, třetí by rád/a četl/a o *atletkách a atletech*.

²⁰¹ Jeden respondent navrhoval rozšířit dotyčné jmenné fráze u třetí věty o totalizátory: *miláčkem celé Francie/všech Francouzů*. (Muž, 24–26) Jeden/-na zase navrhoval/a odstranit vyšínutí z vazby, které jsem nedopatřením přehlédla. Další dva respondenti na toto vyšínutí také upozornili, vždy je jmenovali jako nedostatek věty, kterou by jinak považovali za nejvíc vyhovující. Jedná se o větu *Kromě toho, že je Allen*

Pro úplnost ještě dodávám, že jeden/-na respondent/ka, patrně omylem, nevyplnil/a celou sekci třetí věty.

Hned v případě první věty jsem došla k překvapivému zjištění. Nejvíce příznivců (vždy po **třinácti** odpovědích) si získalo následující seřazení: známku 1 dostala varianta *Naše atletická reprezentace odletěla na světový šampionát*. Znamku 2 pak varianta *Nejlepší atleti odletěli na světový šampionát.*, známku 3 věta *Nejlepší atleti a atletky odletěli na světový šampionát*. Nejhůře byla hodnocena varianta *Nejlepší atleti/atletky odletěli na světový šampionát*. Konkuruující seřazení má prohozenou druhou a třetí pozici, to znamená, že respondenti upřednostnili splittingovou variantu se spojkou *a* před variantou s generickým maskulinem.

Z komentářů navíc vyplynulo, že jen při současném uvedení i přechýlené podoby je zcela zřejmé, kdo se šampionátu zúčastnil. Respondenti tak dali přednosti výstižnosti vyjádření před jeho ekonomii.

- cxiv. *Druhá věta: zní lépe, uvedeno i slovo „atletky“, což na druhou stranu poukazuje až příliš na to, že pisatel chce poukázat, že myslí i na ženský rod. Faktem ale je, že **zpřesňuje článek** – že nejlepší v reprezentaci nejsou jen muži.* (Žena, 24–26)
- cxv. *Varianta atleti a atletky je podle mě nejvhodnější. Ve většině sportovních disciplín soutěží muži a ženy zvlášť. **Není proto samozřejmé**, že se daný šampionát týkal obou pohlaví. Přijde mi tedy vhodné uvést obě varianty.* (Žena, 27⁺)
- cxvi. *V případě atletů **není zřejmé**, zda cestovala pouze mužská reprezentace.* (Muž, 27⁺)

Variantu s generickým maskulinem explicitně upřednostnilo **sedm** respondentů, splittingovou variantu **dva** respondenti. Další kombinatorické možnosti (**šest**) zde vyjmenovávat nebudu – ve všech zbývajících možnostech seřazení se objevila se známkou jedna varianta s generickým maskulinem nebo s neutralizujícím opisem. Za pozornost stojí (čtyři) doklady, v nichž známku 4 dostala varianty s generickým maskulinem. Jedna respondentka takovou volbu okomentovala.

- cxvii. *Slovo atleti podle mě vyznačuje spíše muže, člověk se pod tímto pojmem v tomto kontextu vybaví spíše muže než ženy. (sic!) (Žena, 21–23)*

miláčkem Francie a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".

Komentáře ale ukazují, že oznámkovat jednotlivé možnosti je jedna věc, slovní reflexe věc druhá. U splittingových variant respondenti často narážejí na neústrojnost nebo nezvyklost, někdy nadbytečnost takového vyjádření. Spontánně se několikrát objevilo, že (splittingové) vyjádření příliš evokuje snahu o genderovou korektnost.

- cxviii. *S lomítkem to vypadá násilně a nepřirozeně, ve **snaze být přehnaně genderově korektní**. (Muž, 27⁺)*
- cxix. *Ad 3 [varianta s A] – je zde cítit **touha po genderové korektnosti**, což z mého pohledu působí nepřirozeně. Ad 4 – dtto ad 3, jen o to horší, že se tam objevilo lomítko, které na mě v daném případě působí neformálně, v denním tisku by se v tomto případě objevovat nemělo, hodí se spíš do neformální písemné komunikace, případně kde je třeba šetřit každým znakem apod. (Žena, 24–26)*
- cxx. *Druhá a třetí navržená varianta jsou pro mne nepřijatelné, neboť ignorují fakt, že maskulinum plní v češtině (a v indoevropských jazycích obecně) vedle své funkce specifické i funkci bezpříznakového rodu a v **násilné snaze o „genderovou korektnost“** zavádí zcela umělý několikanásobný podmět, který české větě není vlastní (...). (Muž, 27⁺)*

Někteří respondenti zároveň připomněli vhodnost neutralizující varianty.

- cxxi. *Použití **obecnějšího výrazu**, zahrnujícího obě pohlaví, je podle mého názoru **nejvhodnější**, nikoho nepreferuje a čtenář okamžitě pochopí, že se jednalo o muže i ženy. Naprosto odstrašujícím řešením je věta „s lomítkem“, vypadá dost nepřirozeně a stejně tak bude vnímána. Napadá mě zde obligatorní dovětek dotazníků „nehodící se škrtně“. (Žena, 24–26)*

Jiní upřednostnili tradiční variantu s generickým maskulinem.

- cxxii. ***Výraz atleti** je v pořádku – je to množné číslo a **zahrnuje muže i ženy**. Použití výrazu *atletická reprezentace* je možná až příliš korektní a nelidské. Avšak vypisování obou rodů zvlášť zavání až pozitivní diskriminací a strachem z reakce feministek. (Muž, 24–26)*

Takový výsledek je zajímavý ze dvou hledisek. Zaprvé se ukázalo, že nejvíc neutrálně je v tomto případě hodnocena varianta, která vyjádření pohlaví obchází a kterou respondenti v komentářích často označují jako *přesnou* a *výstižnou*, z níž je zřejmé, *kdo odjel*. Výrazněji preferovaná je při seřazování i splittingová varianta se spojkou *a*, v komentářích se tato tendence však příliš výrazně neprojevuje. Varianta se spojkou *a* je zároveň o trochu přijatelnější než varianta s lomítkem. Na takovém výsledku se bezesporu podílí fakt, že *atletky* formálně neruší ani nepřekvapují, je to slovo u mluvčích zažitě.

Ojedinele se vyskytl poznatek, že *atleti* a *atletická reprezentace* nejsou plně synonymní. To je pravda, ale taková významová distinkce vzniká pouze bezprostředním srovnáním obou variant. Poznámka nicméně upozorňuje na to, že mechanické tvoření opisných neutralizujících variant jako jednoho z možných prostředků genderové korektnosti není možné. Vždy je třeba dobře zvážit, jaký je skutečný smysl plánované výpovědi, a v závislosti na něm volit slova.

Naopak zcela podle očekávání dopadla reflexe varianty s lomítkem. Lomítko je pro velkou většinu respondentů prostředkem neadekvátním, pro publicistiku nevhodným, pro část respondentů až odsouzeníhodným. Toto hodnocení platí pro všechny tři věty.²⁰²

cxxiii. *Lomítko v textu nemá co dělat.* (Muž, 27⁺)

V hodnocení variant druhé věty²⁰³ byla známka 1 ve **dvaceti sedmi** případech přisouzena variantě s generickým maskulinem²⁰⁴. Relativně vysoké zastoupení (**dvanáct**) mají kombinace upřednostňující neutralizující opis, ačkoliv je často respondenty upozorňováno na fakt, že *nadšení nic neprosadilo*.²⁰⁵ Ve **dvou** případech získala známku 1 splittingová varianta se spojkou *a*.

cxxiv. *Volba 1 – Zahnují mužský i ženský tvar (sic!) (Žena, 24–26)*

Jedna respondentka navrhuje své vlastní řešení příkladové věty²⁰⁶, pročez neuděluje známku jedna.

Pro druhou větu jsem vybrala takové lexikální zastoupení, které obsahovalo nezvyklou přechýlenou podobu (v tomto případě *nadšenkyně*). Má intuice byla správná. Většina komentujících respondentů výslovně vyjádřila nezvyklost slova, často ve spojení s pocitem, že *nadšenec* má dostatečnou generickou platnost. *Nadšenkyně* tak byla zavrhnuta jako *zbytečný neologismus*, který *divně zní*, je *nezvyklý*, *nečeský* a *nehezký*.

²⁰² Taky jen zcela výjimečně není varianta L v kombinacích na posledním místě.

²⁰³ *Skansen prosadilo několik nadšenců.*

²⁰⁴ Neutralizující varianta s opisem dostala nejvíce známek 2.

²⁰⁵ Jeden respondent dokonce hodnotí následovně: „*Věta třetí je pro mne nepřijatelná, neboť v posledních letech masově rozšířené „zeživotňování“ neživotných substantiv a abstrakt ve funkci životného podmětu pokládám za jazykové zlo (smutným vrcholem byl autentický titul „Povodně vypustily přehradu“ – kdyby alespoň „Strach z povodní“!).*“ (Muž, 27⁺)

²⁰⁶ *Skansen prosadila skupinka nadšených mladších i starších lidí.* (Žena, 27⁺)

- cxxv. *V tomto případě chápu slovo „nadšenec“ jako **neutrální**, obsahující oba rody – zatímco slovo „nadšenkyně“ se nepoužívá běžně skoro vůbec – proto ho chápu jako **substandardní** (tedy jestli se tomu tak říká :)) a neadekvátní. (sic!) (Žena, 27⁺)*
- cxxvi. *Viz minulou otázku + že **nadšenkyně**, krom toho, že je **redundantní**, je ještě k tomu dost **ohybné** slovo, existuje-li vůbec – v ČNK SYN 2000 ani 2005 nedoloženo. (Žena, 24–26)²⁰⁷*
- cxxvii. *Až na první větu zní všechny nepěkně, slovo „nadšenkyně“ je téměř **nečeské** a **nezní** jednoduše **pěkně**. **Nadšení samo o sobě nic moc neprosadí**, to zní zase hloupě, takže není zbylí, jiná možnost mě nenapadá. (Žena, 24–26)*
- cxxviii. *Jde o skupinu, kde **není nutné specifikovat pohlaví**. (...) (Žena, 21–23)*
- cxxix. *Slovo **nadšenkyně** je **odpornost** a doufám, že se nerozšíří. Blbka, pitomka, pokrytka, zoufalka? Myslím, že u označení povahových vlastností nemá přechylování smysl. Na rozdíl od prvního příkladu tady **opisnou** formu považují za **zbytečnou**. (Muž, 24–26)*
- cxxx. *Volba 3 je z mého pohledu **krkolomná** a neologismus „nadšenkyně“ **zbytečný**. (Žena, 21–23)*

I ve třetí sekvenci vět byla nejkładněji hodnocena varianta s generickým maskulinem²⁰⁸ (známka 1 se objevila u **dvaceti čtyř** respondentů²⁰⁹), na druhém místě pak varianta s opisem (**devět**). **Dva** respondenti chápali varianty s generickým maskulinem a neutralizujícím opisem jako sobě rovné. V **pěti** případech byla za nejvhodnější označena splittingová varianta se spojkou *a*. **Jednou** bylo „známkování“ opomenuto.

V komentářích se objevilo často upozornění, že *Francouzi* jsou *národ*, tedy muži i ženy dohromady, proto není nutné přechylovat.

- cxxx. *Ve smyslu první věty je Allen oblíben většinou **obyvatel** Francie, proto ji považují za vhodnější („pravdivější“) než větu čtvrtou, kde je ve významu Allen miláčkem Francie celé, bez výjimky osoby. Druhá věta i volba pro mne znamená, že je Allen u Francouzů oblíben z jiného důvodu než u Francouzek. (sic!) (Žena, 21–23)*
- cxxxii. *Volba 1 [generické maskulinum] –tady výjimečně dávám mužský rod, je totiž jasné, že **celý národ** neobsahuje pouze muže, ale že v něm jsou i ženy. Volba 4 – opět lomítka jako nezvyk. (Žena, 24–26)*

²⁰⁷ Korpus SYN2009pub naproti tomu tuto přechýlenou podobu dokládá – uvádí 19 užití v publicistických textech.

²⁰⁸ Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".

²⁰⁹ Známkou 2 byla hodnocena varianta s neutralizujícím opisem. Kromě toho, že je Allen miláčkem Francie a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci". A to přesto, že si několik respondentů všimlo vyšinití z větné vazby: „zaměnila bych č. 1 [generické maskulinum] za č. 2 [neutralizace] v případě, že by ve větě č.2 bylo Francie..... její metropoli.“ (Žena, 27⁺)

- cxxxiii. *První tvrzení považuji za nejlepší, jedná-li se o Francouze, jsou tím myšleni Francouzi obecně jako **národ**, ne jako jednotlivci rozdělení na dvě pohlaví. S tímto tvrzením souhlasím, ačkoliv opět genderově korektní je tvrzení čtvrté. (Žena, 24–26)*

Další skupina poznámek směřovala k opisné *Francii*, která je podle některých respondentů neadekvátní, jelikož jde o zemi, která *nemůže mít nikoho ráda*.

2.3.2.4.3 Formulace názorů

Celý dotazník jsem zakončila dvěma body²¹⁰, v nichž bylo úkolem zformulovat postoje k politické, respektive genderové korektnosti. Zformulováním názorů pro každou korektnost zvlášť jsem chtěla zjistit především to, zda mluvčí vnímají ve shodě se mnou genderovou korektnost jako aspekt korektnosti politické. Mou chybou asi bylo, že jsem rozdíl nevysvětlila dost jasně, neboť se ve **čtyřech** případech objevily takové odpovědi, které víceméně explicitně vyjádřily, že rozdíl nechápou,

- cxxxiv. *O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že **nechápu rozdíl mezi ch) a i)**. Myslela jsem, že důsledkem snahy o (jakousi nehmatatelnou, abstraktní) gendrovou korektnost je její realizace na půdě jazyka, čili (konkrétní, praktická) jazyková korektnost. Že jest to jaksi jedno s druhým. Těžko můžu napsat, že třeba souhlasím s gendrovou korektností, ale nelíbí se mi její realizace – deformace jazyka, neb jak jinak jí (GK) lze dosáhnout? (Žena, 24–26)*

v dalších **třech** dotaznících zůstalo jedno z polí nevyplněno, z toho dvakrát pole pro politickou korektnost, jednou pro genderovou korektnost; všechny odpovědi se však týkaly distribuce gramatického rodu, přechylování apod. **Jeden/-na** respondent/ka se nevyjádřil/a ani k jedné korektnosti. Musím také zmínit, že **jedenáct** formulací obsahuje výrazný prvek ironie.

- cxxxv. *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že jde o nepřírozený zásah užitečných idiotů. (Žena, 24–26)*

- cxxxvi. *O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že je to naprostá blbost. Jedná se o snahu malé skupiny prosadit uměle jakýsi pocit rovnoprávnosti, možná dle hesla: „Bude-li to na papíře, stane se to jednoho dne i skutečností!“ (...) V některých případech ani neexistuje přirozené synonymum rodu ženského či mužského, jelikož je význam tohoto slova již*

²¹⁰ *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že ... a O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že...*

obsazen, nebo se jedná o uměle vytvořený novotvar. V těchto případech je snaha zavedení spíše úsměvná. (Příklad sekretář (kus nábytku) x sekretářka, svářeč x svářečka, kovboj x kovbojka, voják x???) Navíc existují i slova rodu ženského zahrnující i muže, jako např. osoba, celebrita. Zajímavým jevem je také i to, že se genderová korektnost vyžaduje pouze u slov s pozitivním a/nebo neutrálním významem, do genderově vyváženého trestního zákoníku se zatím nikdo nehrne. (sic!) (Muž, 24–26)

- cxxxvii. *Myslím si, že (doprdele, jaks to nastavila, že to tak pitomě skáče?), že je dobré vyvarovat se takových jazykových prostředků, které by mohly být někým vnímány jako urážlivé (zvláště pokud je dotyčný přímým účastníkem komunikace) – – – pokud ovšem není naším cílem ho urazit zrovna. (sic!) (Muž, 27⁺)*
- cxxxviii. *(Btw., všechno genderově = genderově. Word mi to sám opravil a mně se nechce to dohledávat a předělávat. Řekněme, že i Word vyjádřil svůj názor ☺.) (Žena, 27⁺)*

S trochou nadsázky lze říct, že co názor, to kategorie sama pro sebe. Rozptyl odpovědí ale není nekonečný, proto s vysokou mírou abstrakce vyčleňuji několik skupin názorů, do nichž se jednotlivé postoje dotazovaných rozpadají.

Pokud jde o vnímání rozdílu mezi politickou a genderovou korektností, šest respondentů vnímalo tyto dvě oblasti rozporně (ve smyslu *politická korektnost ano, genderová ne*),

- cxxxix. *ch) O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že je potřebné a žádoucí, aby se učilo na školách a vtlooukalo zejména nastupující generaci do hlavy. Přijetí zákona na ochranu jazyka v médiích a podobných veřejných věcech, jako to udělali na Slovensku, bych přivítal.*
i) O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že je to přehnané a nevnímám to jako problém. (Muž, 27⁺)

z toho ale ze **tří** formulací zřetelně vyplývalo, že respondenti rozdíl v zásadě nepochopili.

Zbývající (**dvacet sedm**) realizované odpovědi už byly konzistentní – buď se dotazovaní vyslovili pro obě možnosti, nebo proti nim, což podporuje i mé chápání obou pojmů jako principiálně stejných. Pro (a spíše pro) obě korektnosti bylo **šestnáct** respondentů, proti (a spíše proti) **deset**. **Jedna** odpověď byla natolik neutrální, že nebylo možné ji zařadit ani do jedné skupiny.

- cxl. *ch) O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že mne to netrapí. O tom co se zrovna používá v českém jazyce asi rozhodují media.*
i) O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že by se mne delat podle toho jak to zní. Ale jinak jsem nad tím nepremyslel. (sic!) (Muž, 24–26)

V **osmi** defektně vyplněných dotaznicích, **čtyři** respondenti se vyjadřují spíše proti, **dvě** odpovědi jsou spíše pro a jeden/-na respondent/ka své názory neformuluje vůbec.

Pro obě korektnosti platí, že je-li vyjádřen názor spíše pozitivní, pak často následuje upřesnění, že se oprávněnost korektního vyjadřování týká pouze specifických situací (*veřejné projevy, média, právní texty, inzerce, když hrozí nedorozumění*).²¹¹

- cxli. *ch) O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že je důležité a neopominutelné především v **médiích a veřejných projevech**.*
*i) O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že **ve veřejných projevech** by se mělo uplatňovat (ale: do určité míry, tj. pokud to flexe češtiny dovolí a je to mluvčími vnímáno jako přirozené) (Žena, 24–26)*
- cxlii. *ch) O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že by se mělo dodržovat.*
*i) O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že by se mělo být zohledňováno (**alespoň v seriózních médiích**). (Žena, 27⁺)*
- cxliii. *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že na něm není nic tak špatného. Jde jen o to nikoho neurazit a zůstat soudně nenapadnutelný (**alespoň co se týče médií**). Ale nic se nemá přehánět (viz bod i). (Žena, 27⁺)*

V odpovědích se vyskytla ještě druhá podskupina (spíše) pozitivně laděných postojů, následovalo ale vyjádření jisté obavy (ve smyslu *nesmí text zatěžovat a znepráhledňovat, pokud to nezní blbě nebo nevznikají vedlejší významy, ne za cenu krkolomnosti, pokud forma nezastíní obsah, pokud nedojde k deformacím, pokud nebude chápán* [požadavek genderové korektnosti] *jako prostředek emancipace*).²¹²

- cxliv. *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že je to velká výzva. Na druhou stranu **by ale samotné sdělení forma nikdy zastínit neměla**. Srozumitelnost je na prvním místě. Člověk by nepochybně měl dbát o to, aby svým vyjadřováním nezraňoval někoho jiného, ale nátlaky skupin na změnu jazykového vyjádření jsou i pro mě obtížně stravitelné. (Muž, 24–26)*
- cxlv. *ch) O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že je zcela legitimní, ale ztrácí reputaci tím, že je prosazován příliš násilně.*
*i) O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že je naprosto v pořádku, **dokud nevede k zákazům** používání jistých vazeb (tedy direktivního osekávání jazykového systému) a neprosazuje se bez ohledu na eleganci vyjádření. Obvykle existují alternativní řešení, splňující požadavky genderové korektnosti i stylistiky. Pokud řešení chybí, je třeba se přiklonit spíše ke korektnosti; neobratný sloh je menším prohřeškem než urážka. (Muž, 24–26)*
- cxlvi. *Nesmí zbytečně text pro čtenáře **zatěžovat a znepráhledňovat**. Někdy je generické maskulinum vhodnější a vytváření názvů povolání pro ženské pohlaví bývá někdy komplikované (chirurg) (Žena, 21–23)*

²¹¹ Řadím sem i obecnou frázi, že je třeba přihlížet *ke konkrétním případům* nebo když respondenti explicitně vyčlení de facto promluvy se specifickou referencí jako oprávněné příklady přihlédnutí ke *genderové korektnosti*.

²¹² I obecně (ve smyslu *jsem pro, ale nesmí se to přehánět, radikalizovat apod.*).

Překvapivé pro mě bylo, když **tři** respondenti neomezili kontext, pro nějž oprávnění požadovat korektní vyjadřování platí a odvolali se při tom na kulturu jazyka nebo kultivovanost.²¹³

- cxlvii. *ch) O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že v rámci **péče o jazykovou kulturu** by měli být lidé upozorňováni a varováni před užíváním hanlivých, či nepřesných – zkrslujících výrazů.*
i) O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že je na místě dbát o důsledné přechylování (viz. případy b, d). Co se však rodově neutrálního vyjadřování týče (viz h), není podle mého názoru žádoucí. Ba naopak - z hlediska kultury projevu je spíše kontraproduktivní. Domnívám se, že právě kultura projevu by měla hloubavému jazykozpytci ležet na srdci nejvíce. (Žena, 27⁺)

Několikrát se objevila obava z vynucování.

- cxlviii. *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že není na místě. Nikoli proto, že bych podceňoval nepříjemnosti a dokonce ponižení, které nevhodné či urážlivé vyjadřování může způsobovat jeho „obětí“, ale proto, že **jakékoli systematické, „shora“ vedené snahy o úpravy či „usměrňování“ jazyka** v rámci „vyšších zájmů“ **pokládám za krajně nebezpečné a jazyku nanejvýš škodlivé.** (...) (Muž, 27⁺)*

Ve **dvou** případech dali respondenti do souvislosti snahu o korektnost s potřebou odstranit stereotypy, případně diskriminaci, a vyhnout se urážlivým formulacím, akcentovali tak vlastně zdvořilostní charakter, který by měly politicky korektní texty přinést.

- cxlix. *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že **pokud se tak omezí znevýhodňování,** zarazí se vnímání stereotypů, tak proč ne. (Muž, 24–26)*
- cli. *O požadavku jazykově korektního vyjadřování si myslím, že je zcela oprávněný. Myslím však, že podstatnější, než to, že jazykem je někdo urážen, je fakt, že **stereotypy jsou jazykem přímo tvořeny,** a to aniž by si to uživatelé jazyka uvědomovali. (Muž, 24–26)*

Dvakrát bylo vyjádřeno přesvědčení, že genderová korektnost je spíše zástěrkou před řešením skutečných problémů nerovnoprávného postavení žen a mužů ve společnosti a že má pramalý vliv na dosažení nápravy.

- cli. *Navíc se mi zbytečná debata o tom, jak se genderově korektně vyjadřovat, jeví jako **vhodná zástěrka pro reálné problémy emancipace.** Nepotřebuji*

²¹³ Tyto pojmy nebyly dále rozvedeny, takže není zcela zřejmé, co si pod nimi sami představovali.

femininum v každém hromadném oslovení, chci za stejnou práci stejný plat. A souvislost mezi těmito dvěma problémy - na rozdíl od mnoha jiných zájemců o problematiku (a ano, jsou mezi nimi i zájemkyně) prostě a jednoduše nevidím. Dorovnej mi plat, když je navyknu cpát do oslovení krom učitelů i učitelky? Nevěřím tomu. (Žena, 24–26)

- clii. (...) nicméně role genderově korektního vyjadřování by neměla být přeceňována či zaměňována – **v tom smyslu, v jakém někteří lidé bojují za jakousi bublinu emancipace na poli jazyka, který však žádnou diskriminaci nevytváří, ale postihuje.** (Žena, 21–23)

Třikrát respondenti s různou mírou zdůraznění vyjádřili názor, že celá tato debata je naprosto zbytečná.

- cliii. **ad ch) a i) Celé tohle slovíčkaření je NAPROSTO bezvýznamné!!! (Muž, 27⁺)²¹⁴**

Třikrát se objevil názor, že způsob vyjadřování je především otázkou jednotlivce, do níž nemá právo nikdo zasahovat.

- cliv. *O požadavku genderově korektního vyjadřování si myslím, že je otázkou každého jedinice, jak se chce vyjadřovat, a problémem ostatních, jak na to reagují.* (Žena, 24–26)

2.3.2.5 Generické maskulinum a genderová korektnost

Prostřednictvím anketního šetření mezi čtyřiceti jedna příslušníky dnešní generace dvacátníků a třicátníků jsem získala cenné informace o tom, jak rozumí tito mluvčí požadavku **politické**, respektive genderové korektnosti.

Ukázalo se, že ve větách typu „*Předsedou senátu byla zvolena M. V.*“ převládá u mluvčích interpretace predikátu ve prospěch specifické reference, takže je za neutrálnější považováno užití přechýleného výrazu. Mluvčích, kteří nepřechýlenou variantu považovali za neutrální, bylo méně, mluvčích, kteří by nepřechýlenou variantu výrazněji preferovali, bylo minimum.

Generická platnost výrazu *atleti* se zdá být také oslabena, ačkoliv ne tak důsledně. Ale už spontánně se objevující reakce upozorňující na nejasnost v referenci je určitým signálem. Až čas však zřejmě ukáže, jedná-li se o trend, nebo pouhé výjimky z pravidla.

²¹⁴ V dotazníku je tato věta napsána větším písmem, než ostatní text. Vytučení i počet vykřičníků jsem zachovala.

Na druhou stranu anketa potvrdila generickou platnost názvů příslušníků národů (*Francouzi*). Nikoho při přečtení věty nenapadlo, že by se mohlo jednat pouze o muže, naopak se nezávisle na sobě objevovala vysvětlení, že je užití generického maskulina naprosto v pořádku, když označuje *národ* jako celek z podstaty věci složený z mužů i žen.

Při výskytu nezvyklých forem (zde reprezentovaných přechýleným substantivem *nadšenkyně*) byla formulována nechuť zúčastněných mluvčích k novým a nezvyklým slovům. Dá se říci, že slovo *nadšenkyně* na sebe upoutalo pozornost a stalo se entitou označenou několika expresivními pojmenováními, která měla „vysvětlit“ jeho nepřijatelnost pro publicistický text.

Při rozhodování o ne/přijatelnosti větných variant hrála pro řadu mluvčích, bez ohledu na vzdělání, nejdůležitější roli estetika, libozvučnost a ustálenost v komunikaci. Překvapivým zjištěním bylo, že délka jmenné fráze není pro mluvčí tak důležitá, stojí-li v opozici k přesnosti vyjádření.²¹⁵

Stereotyp s lomítkem prolomen nebyl – lomítko je pro respondenty v textu nepřijatelné, někteří zmiňovali jeho použitelnost například v administrativě. Takových bylo ale relativně málo.

Pro mluvčí je přijatelný takový zásah do zaběhlého užívání generického maskulina, který vede k přesnějším a zdvořilejším formulacím. Zároveň není z hlediska mluvčích žádoucí, aby byl zásah příliš nápadný – neobvyklost lexikálních jednotek, užití nestandardních grafických znaků, nadměrné zatížení textu redundantními výrazy apod. vytvářejí dojem umělého znásilňování jazyka.

²¹⁵ Zazněl dokonce názor, že vyjádření prostřednictvím generického maskulina by dotyčná dotazovaná upřednostnila v psaném textu, kdežto rozvedené vyjádření (tedy zastoupení mužské a ženské varianty) by uvítala v komunikaci mluvené (žena, 27⁺).

3. Závěr

Genderová lingvistika se začala mimo jiné ptát, jestli je i dnes přijatelná strukturalistická teze, že české maskulinum má dvojí referenci – rodově specifickou a rodově generickou. Proud, reprezentovaný například Janou Valdovou, dospěl k názoru, že bez ohledu na referenci, je maskulinum především maskulinem a že je jeho upřednostňování na úkor explicitního pojmenování žen důsledkem patriarchální společnosti. Takové přesvědčení vedlo následně k hledání způsobu vyjadřování, které by v patriarchální tradici nepokračovalo. Genderově orientovaní lingvisti a genderově orientované lingvistky proto začali prosazovat dvě základní strategie – strategii vedoucí k zviditelnění žen a strategii neutralizující protiklad biologického rodu referenta či referentky.

Pro rodově výrazně explicitní češtinu to není jednoduchý úkol. Strategie zviditelnění žen v jazyce se totiž netýká pouze lexikálních jednotek pojmenovávajících osoby, protože gramatický rod jmen značících osoby dále řídí rod závislých kongruentních větných členů. Druhá strategie zase naráží na nedostatek vespólných či obourodých prostředků pojmenování, aby mohly být uspokojivě pokryty komunikační potřeby. Obě varianty, které by měly nahradit generické maskulinum, jež je výhodné, úsporné a vzhledem ke kontextovému ukotvení většiny komunikačních situací i dostačující, pak představují jiné a nezvyklé způsoby vyjádření pro autor(k)y i recipient(k)y komunikátů podřízených požadavku genderové korektnosti.

Tento fenomén existující ve veřejném prostoru i související diskuse mě začaly zajímat, a proto jsem se rozhodla věnovat se některým z jejich aspektů. Nejprve jsem si zformulovala výzkumné otázky (viz kapitola 1 této práce), pak jsem se na ně pokusila najít odpověď.

Centrem mého zájmu se stalo české generické maskulinum, jeho užití v dnešní publicistice a názory příslušníků mé generace na požadavek politicky a genderově korektního vyjadřování. V širší perspektivě jsem se dotkla obecné problematiky vztahu gramatického rodu pojmenování osob a reference tohoto pojmenování, historických souvislostí konceptu gender a fenoménu politické korektnosti.

Pro nalezení odpovědí na první dvě otázky jsem se obrátila k publicistickým textům a v průběhu čtyř týdnů jsem sbírala materiál. Následnou analýzou referenční platnosti užitých názvů osob jsem vydělila kontexty, v nichž má pojmenování specifickou referenci, a kontexty, v nichž má označení osob referenci generickou. Základním rozlišením při tom byla

okolnost, je-li identita referenta (referentky) známá. Doprovodným jevem byl autorský záměr známou identitu ne/zveřejnit. Při této kategorizaci množiny pojmenování osob se ozřejmila tendence ke specifické referenci v případě, že je identita referenta známá, a ke generické, je-li neznámá. Pomezí jsou v této souvislosti doplněk a slovesně-jmenný predikát, které i při určité identifikaci umožňují interpretaci dané NP či VP jako generické. Pokud jde o gramatický ženský rod, strukturalistická teorie příznakovosti jej označuje za příznakový člen, jehož reference je vždy specifická. Nenašla jsem příklady, které by svědčily o opaku.

Základní formou generického maskulina je plurál. Objevuje se i singulár, který je ale v mnoha případech možné chápat jako synekdochické zastoupení jmenné fráze v plurálu. Použitý singulár může zvýšit dojem adresnosti a naléhavosti textu.

Referenty generického maskulina se tak stává skupina osob, vymezených na základě rysů vyjádřeného lexikálním významem použitého pojmenování. Generické maskulinum se v textech využívá tam, kde není z hlediska smyslu textu důležitá informace o početním zastoupení mužů a žen v označované skupině. Delimitujícím rysem pro tyto skupiny referentů může být jejich povolání (*učitel, student*), vykonávání funkce (ve společnosti (*starosta, politik*), v rámci celku (*předseda, člen*)), určitý stupeň odbornosti (*expert, odborník, amatér*), pracovně-právní vztahy (*zaměstnanec, zaměstnavatel*), příslušnost ke státnímu útvaru (*Čech, Francouz*) nebo regionálnímu celku (*Moravan*), zájmová činnost (*sportovec, hudebník*), náboženské vyznání (*katolík, protestant*) atd. Charakteristických rysů, na jejichž základě můžeme vydělit z celku lidstva určitou skupinu je mnoho, kritéria vydělení varíují dle komunikačních potřeb.

Důležitým aspektem dále bylo, jestli reference dané výpovědi směřuje k osobám, nebo k institucionální povaze útvaru, který osoby spoluvytvářejí. Cítím tak základní rozdíl mezi výpověďmi: *Podle statistik má 72,5 Američanů těžkou obezitu.* × *Z takového scénáře [vývoj situace v Jemenu] mají strach nejen Američané, ale hlavně sousední Saudská Arábie, největší světový vývozce ropy.* V prvním případě označují *Američané* lidi žijící v USA/mající tamní občanství apod., v druhém případě označuje Spojené státy americké. Obdobně je možné interpretovat pojmenování jako *výrobce, majitel, investor, akcionář, křesťan, katolík, poslanec, senátor* atd.

Použití jiného prostředku než generického maskulina v případě reference k instituci není možné. Zdá se, že pouze maskulinum může označit i neživou instituci, užití strategie zviditelňující ženy tak zaměří pozornost na lidský aspekt referenta. Pokud bychom se jako

mluvčí chtěli vyhnout maskulinu, museli bychom pro vyjádření referenta hledat opisná pojmenování. Nedomnívám se ale, že by to bylo nutné. Označuje-li substantivum instituci, tedy neživou věc, stává se gramatický rod názvu třídícím principem umožňujícím přiřazení substantiva k jednomu z deklinačních paradigmat. Oprávněně by tak taková snaha mohla být vnímána jako zbytečné a neopodstatněné ulpívání na požadavku korektního vyjadřování, které postrádá rozumné opodstatnění.

Na další dvě otázky jsem hledala odpověď prostřednictvím vypracovaného dotazníku. Předložila jsem respondentům tři věty obsahující jmenné fráze *k řediteli školy, člověk, předsedou senátu*. Jejich úkolem bylo rozhodnout, jedná-li se v každé větě o referenci specifickou či generickou.

U věty „*Všichni studenti se dostaví k řediteli školy.*“ vyšlo najevo, že zkoumaná NP je ve třech čtvrtinách případů interpretována jako specificky referující. U zkoumané predikace „*Předsedou senátu se stala M. V.*“ se ukázal posun. Zatímco ještě v roce 2001 bylo pro Daneše jednoznačné generické čtení dané VP, dnes se s ohledem na celkový smysl výpovědi a určitou identifikaci referentky preferuje čtení specifické a dává se přednost konstrukci, v níž je gramatický rod VP kongruentní s biologickým rodem (známé/ho) referenta/-ky.

Nakonec jsem se zaměřila na postoj českých rodilých mluvčích k požadavku genderově korektního vyjadřování, zároveň jsem také zohlednila postoj k požadavku politicky korektního vyjadřování. Z dostupné prostudované literatury a internetových diskusí jsem vyvodila, že (nejen) česká společnost je v této otázce rozdvojena. Odpovědi v dotazníku ukázaly, že část respondentů nepovažuje tuto otázku za příliš palčivou, buď že nevěří, že by regulace jazykového chování vedla k zlepšení postavení žen nebo k odbourání diskriminace ve společnosti, nebo že podobné snahy považuje za zbytečné. Část respondentů se od tohoto požadavku distancovala s poukazem na aspekt v(y)nucenosti a s obavou o možné nepřírozené a neestetické zásahy do jazyka. Poslední část se k tomuto požadavku vyjádřila souhlasně, neboť v něm spatřuje potenciál pro vznik zdvořilejších a kultivovanějších komunikátů. I příznivě nakloněná skupina respondentů však považuje tento požadavek za vhodný především pro veřejné, oficiální, případně právní a administrativní komunikáty.

Oblast genderově korektního vyjadřování a generické platnosti maskulina není tímto příspěvkem vyčerpaná. Mé výstupy jsou omezené, jak množstvím a charakterem zpracovaného materiálu, tak velikostí vzorku respondentů. Jako možné pokračování vidím především hlubší analýzu fenoménu politické korektnosti, zajímavé by mohly být výsledky

například kritické analýzy diskursu. Zcela opomenutou jsem nechala problematiku rodové kongruence a její vliv na strategie genderově korektního vyjadřování. Dále by bylo jistě možné provést reprezentativní kvantitativní analýzu distribuce jednotlivých typů NP a VP.

4. Příloha

Ke své práci přikládám vzor použitého dotazníku v té podobě, v jaké byl distribuován všem respondentům. Jsem si při tom vědoma jedné faktické chyby, dvou překlepů a několika dalších nedostatků, které v dotazníku zůstaly.

Ona faktická chyba se objevila ve formulaci instrukcí k bodu h), kde uvádím, že čtyř vybraných formulací se „jedna (...) skutečně objevila v publicistickém textu, **čtyři** jsou uměle vytvořené varianty“, což nedává matematicky smysl. Uměle vytvořené varianty jsou **tři**. Jedna překlepová chyba se nachází v poznámce pod čarou číslo 11, kde v bibliografickém údaji uvádím *Politický korektnost* místo *Politická korektnost*. Druhá je v rodově neutralizující variantě v sekvenci vět.²¹⁶

K nedostatkům patří definice *jazykové korektnosti* převzatá z české Wikipedie. Mým důvodem byla zejména potřeba rychlé a vystižné definice, která by byla jasně srozumitelná pro široký okruh respondentů. Na neexistenci definice v odborné literatuře upozorňuje např. Browne (2009).²¹⁷

Předchozí hlubší promyšlení jsem mohla věnovat rozdílu mezi v dotazníku použitým termínem *jazyková korektnost* a standardně používaným termínem *politická korektnost*. V textu práce jsem na pojem *jazyková korektnost* nakonec rezignovala.

Terminologické vyjasnění pojmů *politická* a *genderová korektnost* jsem od začátku považovala za součást bodu 2.3 této práce. V rámci ankety jsem se možná přespříliš spolehla na jejich všeobecně sdílený význam. Větší péči jsem dále mohla věnovat vyjasnění termínů *neutrální* × *příznakový*; mnou distribuovaná podoba mohla vést k zavádějícímu pochopení. I zde jsem se spolehla na intuitivní chápání dvojice těchto pojmů. Existuje určitě řada dalších věcí, které by se mi v tomto ohledu daly vytknout. Za důležité v tomto ohledu považuju rozsah a určení práce.

Přesto věřím, že výsledky ankety jsou i přes má pochybení relevantní. Tato anketa má totiž ambici být pouze orientačním ukazatelem názorů na *politickou*, respektive *genderovou korektnost*. Reprezentativní sociolingvistický výzkum této oblasti zájmu by byl velice prospěšný, leč nebyl v mých silách.

Nakonec konstatuji, že i přes postupné zjišťování různých nedostatečností, nebyl dotazník po dobu distribuce měněn.

²¹⁶ Jedná se o větu: *Kromě toho, že je Allen miláčkem Francie a že novým filmem složil poklonu jejích metropoli (...).* Pochopitelně zde má být **její** metropoli.

²¹⁷ „Jednou z příčin je, že neexistuje uznávaná standardní definice politické korektnosti.“ (Browne, 2009, s. 30.)

4.0 dotazník

Vážené respondentky, vážení respondenti,

v rámci zpracování tématu své magisterské diplomové práce nazvané *Uplatnění generického maskulina v českém textu* si Vás dovoluji oslovit a požádat o pomoc a spolupráci prostřednictvím Vašeho laskavého vyplnění následujícího dotazníku.

Tento dotazník je zaměřen na postoje českých rodilých mluvčích k předloženým izolovaným výpovědím. Jde mi především o jazykový cit a o osobní názor na jazykovou, resp. genderovou korektnost, která je ve veřejném prostoru již několik let diskutována.

Vyplňování dotazníku je dvojí: 1) vybíráte z mnou předložených možností (pak prosím, použijte , příp. , dle povahy zadání)

2) sami doplňujete celou odpověď na místo naznačeného prostoru

Pozn.: **Jazykovou korektností** zde míním „úsilí záměrným ovlivňováním jazyka odstranit některá tradiční označení nebo pojmy (koncepty), které jsou svázány s nepříznivými konotacemi a stereotypy, a proto mohou být určitými lidmi vnímány jako urážlivé (...)“²¹⁸

1. Jsem muž

žena

2. Je mi méně než 18 let

18–20 let

21–23 let

24–26

více než 27 let

3. studuji (obor, fakulta, univerzita, město)

pracuji, absolvoval/a jsem v roce (obor, fakulta, univerzita, město)

²¹⁸²¹⁸ *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. Poslední editace 27. 3. 2011 [citováno 14. 5. 2011]. Politický korektnost. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Politická_korektnost>.

a) Jmenujte, prosím, 5 oblíbených herců (uved'te, proč oceňujete jejich kvality).

.....
.....
.....
.....
.....

b) *Všichni studenti se dostaví k řediteli školy.*

- V uvedené větě označuje zvýrazněné sousloví osobu mužského pohlaví
 osobu ženského pohlaví
 lidskou bytost bez specifikace pohlaví

c) *Ve frontě na maso stál jeden člověk.*

- V uvedené větě označuje zvýrazněné sousloví osobu mužského pohlaví
 osobu ženského pohlaví
 lidskou bytost bez specifikace pohlaví

d) *Předsedou senátu byla zvolena Marie Veselá.*

- V uvedené větě označuje zvýrazněné sousloví osobu mužského pohlaví
 osobu ženského pohlaví
 lidskou bytost bez specifikace pohlaví

e) Větu *Předsedou senátu byla zvolena Marie Veselá.* považuji za neutrální
 příznakovou

f) Preferuji výpověď *Předsedou senátu byla zvolena Marie Veselá.*
 Předsedkyní senátu byla zvolena Marie Veselá.

g) Zvolenou výpověď preferuji, protože

.....
.....
.....
.....
.....

h) Následující varianty, prosím, seřadte z hlediska vhodnosti jejich formulace pro psaný publicistický text. (1 je nejvíce vhodná formulace, 4 nejméně vhodná formulace). Při výběru vět bylo postupováno následovně: vždy jedna z nich se skutečně objevila v publicistickém textu, čtyři jsou uměle vytvořené varianty. (Při hodnocení vycházejte z představy psaného publicistického textu v denním tisku.)

- Nejlepší atleti odletěli na světový šampionát.
- Nejlepší atleti a atletky odletěli na světový šampionát.
- Nejlepší atleti/atletky odletěli na světový šampionát
- Naše atletická reprezentace odletěla na světový šampionát.

Navrhuji řešení:

Komentář²¹⁹:

.....
.....

²¹⁹ Na následujících řádcích, prosím, stručně okomentujte svou volbu (s důrazem na komentář volby **1 a 4**).

.....
.....

- Skanzen prosadilo několik nadšenců.
- Skanzen prosadilo několik nadšenců a nadšenkyň.
- Skanzen prosadilo nadšení několika lidí.
- Skanzen prosadilo několik nadšenců/nadšenkyň.

Navrhuji řešení:

Komentář:

.....
.....
.....
.....

- Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".
- Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů a Francouzek a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".
- Kromě toho, že je Allen miláčkem Francouzů/Francouzek a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".

- Kromě toho, že je Allen miláčkem Francie a že novým filmem složil poklonu jejich metropoli, má plachý tvůrce postaráno o pozornost také kvůli jedné z (ne)hlavních hvězd "Půlnoci".

Navrhuji řešení:

Komentář:

.....
.....
.....
.....

ch) O požadavku jazykově korektního vyjadřování²²⁰ si myslím, že

.....
.....
.....
.....

i) O požadavku genderově korektního vyjadřování²²¹ si myslím, že

.....
.....
.....
.....

²²⁰ Viz pozn. v úvodu.

²²¹ Snaha o rodově neutrální vyjadřování v textech, např. důsledným uváděním ženských protějšků názvů osob.

5. Seznam literatury

5.1 Seznam citované literatury

BROWNE, Anthony. *Úprk rozumu: politická korektnost a smrt veřejné rozpravy v moderní Británii*. Praha : Dokořán, 2009. 157 s. ISBN 978-80-7363-240-3.

ČMEJRKOVÁ, Světlá. Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny. *Slovo a slovesnost*. 2002, roč. 63, čís. 4, s. 263–286.

DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině I, Teorie odvozování slov*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 263 s.

EISNER, Pavel. *Chrám i tvrz*. 4. vydání. Praha : Pluto, 1997. 582 s. ISBN 80-902183-2-6.

FELDSTEIN, Richard. *Political correctness [elektronický zdroj]: a response from a cultural left*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1997. 230 s. ISBN 9780816686049.

HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismu. In VALDROVÁ, Jana Decarli (ed.). *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí, 2004, s. 169–183. ISBN 80-903228-3-2.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha : NLN, 2009. 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.

OAKLEYOVÁ, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha : Portál, 2000. 176 s. ISBN 80-7178-403-6.

OBERPFALCER, František. *Rod jmen v češtině*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1933. 252 s.

SCHWARZ, Jana. Kategorie ženskosti v češtině: pojmenování žen v češtině. In MACUROVÁ, Alena (ed.). *Heterogenost v komunikaci, v textu a v jazyce*. Praha : FF UK, 1999, s. 61–85. ISBN 80-85899-85-X.

SOKOLOVÁ, Věra. Současné trendy feministického myšlení. In VALDROVÁ, Jana Decarli (ed.). *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí, 2004, s. 199–213. ISBN 80-903228-3-2.

WINKLER, Jiří; PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník*. Praha : Karolinum, 1996. Sv. 1: A-O, 747 s.; sv. 2: P-Ž, S. 749-1627. ISBN 80-7184-164-1 (sv. 1), 80-7184-310-5 (sv. 2).

5.2 Seznam prostudované literatury

CARLSON, Gregory N.; PELLETIER, Francis Jeffry. Genericity: An Introduction. In *The Generic Book*. Chicago : The University Of Chicago, 1995, s. 1–124. ISBN 2-226-09293-5.

ČECHOVÁ, Marie. *Mluvnické kategorie podstatných jmen ve vyučování českému jazyku*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1976. 154 s.

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc : Votobia, 1996. 517 s. ISBN 80-85885-96-4.

ČMEJRKOVÁ, Světlá. Communicating Gender in Czech. In HELLINGER, Marlis; BUŠMANN, Hadumod (eds.). *Gender across languages. Vol. 3*. Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2003, s. 27–57.

ČMEJRKOVÁ, Světlá. Čeština a genderová lingvistika. Jak se vymanit z tlaku jazykových kategorií? In JAKLOVÁ, Alena (ed.). *Člověk – jazyk – text*. České Budějovice : Ústav bohemistiky FF JU , 2008a. 380 s. ISBN 978-80-7394-075-1.

ČMEJRKOVÁ, Světlá. Jak rozumíme kategorii gramatického rodu? Kdy je Češka Čech? *Slavia, časopis pro slovanskou filologii. Česká slavistika. Příspěvky k 14. mezinárodnímu sjezdu slavistů, Ochrid 10.–16. 9. 2008*. 2008b, roč. 77, s. 41–54.

DANEŠ, František. Ještě jednou „feministická lingvistika“. *Naše řeč*, 1997, roč. 80, č. 5, s. 256–259.

DANEŠ, František. Univerzália a specifika češtiny v období globalizačních proměn. In HLADKÁ, Zdeňka; KARLÍK, Petr (eds.). *Čeština - univerzália a specifika 3 : sborník konference v Brně, 22.-24.11.2000*. Brno : Masarykova univerzita, 2001, s. 37–47.

DANEŠ, František. Genderová lingvistika se do práva nehodí. *Lidové noviny*. 2007, roč. 19, 16. 10. 2007, s. 17.

DOKULIL, Miloš. K otázce morfologických protikladů. *Slovo a slovesnost*, 1958, roč. 19, s. 81–103.

- HLAVSA, Zdeněk. *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině*. Praha : Academia, 1975. 111 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Feministická lingvistika? *Naše řeč*, 1995, roč. 78, č. 2, s. 80–91.
- HOMOLÁČ, Jiří. *Internetové diskuse o cikánech a Romech*. Praha : Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy, 2009. 191 s. ISBN 978-80-246-1515-8.
- CHLOUPEK, Jan; MINÁŘOVÁ, Eva; KRČMOVÁ, Marie. *Stylistické minimum*. Brno : Masarykova univerzita, 1990, 118 s. ISBN 80-210-0142-9.
- KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : NLN, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.
- KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; ROUSÍNOVÁ, Zdenka (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha : NLN, 2003. 799 s. ISBN 80-7106-134-4.
- KRAUSOVÁ, Alena; SLEZÁKOVÁ, Markéta; SVOBODOVÁ, Zdeňka (eds.). *Setkání s češtinou*. Praha : Ústav pro jazyk český AV ČR, 2002, s. 50–56.
- KURAS, Benjamin. *Evropa snů a skutečností*. Praha : Baronet, 2007. 181 s. ISBN 978-80-7214-971-1.
- LAMPRECHT, Arnošt; ŠLOSAR, Dušan; BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 423 s.
- LEHEČKOVÁ, Helena. Gramatická kategorie rodu v typologicky různých jazycích. In KRAUSOVÁ, Alena; SLEZÁKOVÁ, Markéta; SVOBODOVÁ, Zdeňka. *Setkání s češtinou*. Praha : Ústav pro jazyk český, 2002, s. 50–56.
- LYONS, John. *Semantics I*. Cambridge : Cambridge University Press, 1977, s. 371. Part 8. Reference, sense and denotation, s. 174–229.
- PALEK, Bohumil. *Základy obecné jazykovědy*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 285 s. ISBN 80-04-22 937-9.
- PALKOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny : s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha : Karolinum, 1994. 366 s. ISBN 80-7066-843-1.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Úvod do teoretické sémantiky. Principy formálního modelování významu*. Vydání druhé. Praha : Karolinum, 2003. 193 s. ISBN 80-246-0635-6.

RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Praha : Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

SOKOLOVÁ, Věra. Současné trendy feministického myšlení. In VALDROVÁ, Jana Decarli (ed.). *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí, 2004, s. 199–213. ISBN 80-903228-3-2.

ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. Strašidlo feminismu v českém porevolučním tisku: úvaha, doufejme, historická. In HAVELKOVÁ, Hana; VODRÁŽKA, Mirek (eds.). *Žena a muž v médiích*. Praha : Nadace gender studies, 1998, s. 16–19.

VALDROVÁ, Jana Decarli (ed.). *ABC feminismu*. Brno : Nesehnutí, 2004. 232 s. ISBN 80-903228-3-2.

VALDROVÁ, Jana. *K české genderové lingvistice*. Naše řeč 80, 1997, č. 2, s 87–91.

VALDROVÁ, Jana. Ženský obsah v mužské formě – některá úskalí generického maskulina. In: MOLDANOVÁ, Dobrava; ČECHOVÁ, Marie (eds.). *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře*. Ústí nad Labem : Katedra bohemistiky PF UJEP, 1999a, s 105–107. ISBN 80-7044-240-9.

VADROVÁ, Jana. Jak si stojí ženská otázka v češtině aneb Mužské tvary zahltily náš jazyk. *Slovo*, 1999, roč. 91, 11. 1. 1999b, s. 6.

VALDROVÁ, Jana. Novinové titulky z hlediska genderu. *Naše řeč*, 2001, roč. 84, č. 2, s. 90–96.

5.3 Seznam citovaných internetových článků

ABZ slovník [online]. [Cit. 28. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/genderova-korektnost>>.

BELLING, Vojtěch. Ideologie politické korektnosti a západní civilizace. *Občanský institut* [online]. 11. 8. 2006, [cit. 24. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=949>>.

ČÁP, Jan. Test politické korektnosti. *Instinkt* [online]. 2010, č. 14, 8. 4. 2010 [cit. 2011-07-24]. Dostupný z WWW: <http://instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/fenomen/test-politicke-korektnosti_25089.html>.

CVRČEK, Václav. O politické korektnosti v jazyce [online]. 23. 2. 2011, [cit. 24. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/vaclav-cvrcek.php?itemid=12323>>.

HÁJEK, Petr Zip. Úskalí genderově korektní lingvistiky [online]. 19. 7. 2010, [cit. 25. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://petrhajek.blog.idnes.cz/c/151118/Uskali-genderove-korektni-lingvistiky.html>>.

MUŽÍKOVÁ, Michaela. Genderová korektnost podle Rady Evropy: Místo matky použijte slovo rodič [online]. *Ihned.cz*. 21. 9. 2010, [cit. 28. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://zpravy.ihned.cz/lehke-zpravy/c1-46514820-genderova-korektnost-podle-rady-evropy-misto-matky-pouzivejte-slovo-rodic>>.

PEHE, Jiří. O vhodnosti politické korektnosti [online]. 17. 7. 2007, [cit. 24. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.pehe.cz/Members/redaktor/o-vhodnosti-politicke-korektnosti>>.

PROVAZNÍK, Jan. Politická korektnost je více než svoboda slova? *Britské listy. Deník o všem, o čem se v České republice příliš nemluví* [online]. 2. 2. 2006, [cit. 24. 7. 2011]. ISSN 1213-1792. Dostupný z WWW: <<http://blisty.cz/art/26881.html>>.

SPURNÝ, Matěj. *Diktát politický korektnosti* [online]. 17. 5. 2011, [cit. 24. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/matej-spurny.php?itemid=13161>>.

VERUCE. *Genderová korektnost je nesmysl* [online]. 24. 6. 2010, [cit. 28. 7. 2011]. Dostupný z WWW: <<http://blog.veruce.cz/muj-kout/nazory/genderova-korektnost-je-nesmysl/>>.

5. 4 Materiál

Hospodářské noviny. 1957-, roč. 54, č. 99, 104, 109 a 114. Praha : Economia, (1990)-. Denně. Dostupné z WWW: <<http://hn.ihned.cz/>>. ISSN 0862-9587.

Lidové noviny. 1988-, roč. 24, č. 118, 124, 130 a 136. Praha : Lidové noviny, (1988)-. Denně. Dostupné z WWW: <<http://www.lidovky.cz/>>. ISSN 0862-5921.

Mladá fronta dnes. 1990-, roč. 22, č. 109, 116, 121 a 127. Praha : MaFra, (1990)-. Denně. Dostupná z WWW: <<http://www.idnes.cz/>>. ISSN 1210-1168.

Nedělní Blesk. 1993-, roč. 20, č. 19, 20, 22 a 23. Praha : Ringier Axel Springer CZ, (1993)-.
1x týdně. Dostupný z WWW: <<http://www.blesk.cz/>>. ISSN 1210-5333.